ఈకవిజన్మస్థలము గోదావరీమండలములోని రామచంద్రపుర
ము తాలూకాలోఁ జేరినగొల్లపాలెముగ్రామము పిత్రార్జితస్థల మనియు
నీతఁడు బాల్యమునం దచ్చటనే యుండి విద్యాభ్యాసము చేసి తదనంత
రము రామచంద్రపురము వచ్చి కొన్నిదినము లుండెననియు వాడుకొ
నంబడు. ఈకవి ఆంధ్రదేశములో నుండుసర్వభాగములం జూచి అచ్చ
టచ్చటఁ గొన్నికొన్నిసంవత్సరములు నివసించియుండెను. రామచంద్ర
పురమునుండి విశాఖపట్టణము మండలములోని కొన్నిగ్రామములలోఁ
గొన్ని సంవత్సరము లితఁడు నివసించెను. అనంతపురము చిత్తూరుజిల్లా
లోని కాళహస్తిలోఁ గొన్నిసంవత్సరములు నివసించెను. పిమ్మట గోదా
వరీ మండలములోని పెద్దాపురము తాలూకాలో జగ్గంపేటగ్రామము
లో తుదిని మాడుగులు గ్రామములో స్థిరపడెను. పైగ్రామములలో
నుండెడు జమీందారు లీకవిశిఖామణిని ఆదరించి యుండఁగోరినమీఁద
ట నీతఁ డాయాస్థలములలో నివసించినట్లుగాఁ గానిపించును. కృ. కవిని
మాడుగులు కృష్ణభూపతి విశేషమాన్యక్షేత్రము లిచ్చి నిల్పఁగా నా
గ్రామములోనే నిర్యాణము నందెను.

—కృ. కవి కాలీనులు.—

కొంచె మెచ్చుతగ్గుగాఁ గ్రీస్తుశకము పందొమ్మిదవశతాబ్దము
యొక్క మొదటిమూఁడుఖండములలోనిపండితులును, కవులును కృ.
కవి కాలీనులనియే చెప్పవలసిన్నది. అందులోఁ గృష్ణమూర్తికవి యు
త్తరార్ధవయఃకాలములోఁ బరవస్తు చిన్నయసూరియును, ఓగిరాలవా
రిలో ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకారుఁ డగురంగనాథకవియును, నతని పితృవ్య
పుత్త్రుఁడును సుమనోమనోభిరంజనప్రబంధకర్త యగు నోగిరాల జగ
న్నాథకవియును, పై యిర్వురకిని గురుం డగు మంత్రిప్రగడ. వేంకటరా
మన మంత్రియును కాలీను లని చెప్పవలసియున్నది. ఆనాఁటికిఁ గృ.కవి
యును వేంకటరామన మంత్రియును సంగీత సాహిత్యవిద్యాప్రవీణు లగు
గురువులుగా నుండిరి. రంగనాథకవి మొదలగువారు తమగురుఁ డధికుఁడని

ప్రకటించువారుగను, కృ. కవి యధికుఁ డని అతనిశిష్యవర్గముం జెప్పు కొనుస్థితిలో నుండిరి. అందుఁ గృ. కవి శిష్యులు పెక్కండ్రు వైదికశాకలోనివారును, వేంకటరామనమంత్రి శిష్యులు పెక్కండ్రు నియోగి శాఖలోని వారు నై యుండిరి. రెండవ తెగవారందఱును కోరంగి, తాళ్ల రేవు, నీలపల్లి, సీతారామపుర మనుకోరంగిగ్రామ సమీపవాసులు. కృ. కవి నీలపల్లి మొదలగు స్థలములలోనికిం బోవునప్పటికి పైరంగనాథ జగన్నాథకవులు కృ. కవితోఁ బ్రసంగించి రనియు, నందుఁ గృష్ణకమూర్తికవికే పరాజయము కల్గె నని జగన్నాథకవివలనఁ జరిత్రకారుఁడు తెలిసికొనెను. ఆప్రసంగముయొక్క వివరమును జ్ఞాపకముంచుకొనలేకపోతి నని విచారించుచు చారిత్రకారుఁడు కృ. కవి యొక్క యితరవిశేషముల వ్రాయును.

కృ. కవి. విద్యావిశేషము.

ఈకవి యాంధ్రమునకంటెను. గీర్వాణమందు విశేషప్రజ్ఞ కలవాఁ డని చెప్పవలసియున్నది. అందు సిద్ధాంతకౌముదీవ్యాకరణముం దీతనికి సంపూర్ణజ్ఞానము కల దని వాడుక గలదు. ఆంధ్రంబునం గూడ నసాధారణకవిత్వప్రజ్ఞ కల దని ప్రబంధకవి యగుటయే కాక ఆవలిలోఁ బ్రసిద్ధిం జెందియున్న పిండిప్రోలు. లక్ష్మణకవితో సమానుఁ డ ననిపించుకోవలయు నని చేసిన విద్యాప్రసంగమువలన నతని కాలీన కవులలోఁ బెక్కండ్రకంటె నధిక ప్రజ్ఞాశాలి యని చెప్పవలసియున్నది. ఆశుకవిత్వమునకు కృ. కవి. మిగులఁ బ్రసిద్ధుండు. పురాణమును, ప్రత్యతు, బాహాట, పాంచాల, నటన శయ్యలఁ జదువుట యితనినాఁడే ప్రసిద్ధిపడసెను. ఇతనికంటెం గొంచెము పూర్వుఁ డగు వక్కలంకవీరభద్రకవి తన ప్రజ్ఞావిశేషంబు లితరులు వర్ణించినట్లు చెప్పుకొను పద్యములలోఁ

"ప్రత్యతు బాహాట పాంచాల నటనలఁ జదివింప నేర్చుఁదాఁ జదువ నేర్చు"

నని చెప్పుకొనియుండిన నిప్పటికిఁ బ్రస్తుతములోఁ బురాణములు చదువువారందఱును సంగీత విద్యాప్రవీణుం డగు నీ కృ.

కవి శయ్యనే యవలంబించిచదువుచున్నారు. ఈ కృ. కవికిఁ గలప్రజ్ఞలలో మఱియొక గొప్పప్రజ్ఞ యేమనఁగా. ఏపురాణముఁ జదువుచున్నను ఏ రసము గలపట్టు చదువుచున్నను ఆగ్రంథ మటు నిల్పి తరువాయి గ్రంథమును స్వకపోలకల్పితముం జేయు మనఁగా నటనుండి ఆభాగములో నుండుశయ్యతో నారసములోనే చాలు నని చెప్పవఱకు నాశుధారను గవనము చెప్పుటయును అది చాలించి తిరుగ నటుపై నుండు కథాభాగముఁ జదువఁగా నించుకయైన శైలీభేదముగాని, రసభేదముగాని లేకుండుటయుఁ గల్గె నని అనేకపండితులు చూచి వచ్చి చెప్పిన వృత్తాంతమై యున్నది. ఈప్రజ్ఞ అసాధారణము. వసుచరిత్ర కావ్యమునకు నీపండితుఁ డెన్మిదియర్థములు చెప్పుచువచ్చె నని వాడుక గలదు. ఈకవి భళిరకవి వేల్పుశతకములోఁ గొఱఁతవడియున్న పద్యములఁ బూర్తిచేసె ననియు నతనిశయ్య యాపూర్వపద్యములశయ్యతో సమానముగా నుండె ననియు నెన్నంబడును.

కృ. కవిగ్రంథవివరము.

ఈ కవియు ననేకచాటువులు చెప్పినట్లును వానివలన నాయాకృతిపతులు విశేష బహుమానాదికముం జేసినట్లును వాడుక గలదు. ప్రస్తుతములో దొరకినవఱకు దీనిలోఁ బ్రకటించెదను. ఇట్టిచాటుకవిత్వము చెప్పుటయేకాక సంగీతములోఁ గూడ ననేకకృతులును, వర్ణములును గాయకుల కుపయోగించునట్లు విశేషముగా రచియించెను. వానిలోఁ బెక్కులు కృ. కవితమ్మునికుమారులకడ జగ్గమపేటలో నున్నవి. గోదావరిమండములో నుండువైణికులు పెక్కండ్రు వానిని నేర్చుకొని యున్నారు. వసుచరిత్రకారుఁ డగురామభూషణుని సంగీత సాహిత్యప్రజ్ఞ లెట్టివో ఆధునికులలోఁ గృష్ణమూర్తికవియు నట్టే యున్నవి. వీణావిషయములో నతనినాఁడు లోకోపకారకార్యములు జరిగిన ట్లీకవినాఁడు వీణోపయోగము లగు ననేకవిశేషములు చేయంబడినవి. అవి కాలాంతరమున నైన లోకములో సర్వవైణికులకు లభ్యములై విశే

షోపదెూగకారులు కాఁగోరుచున్నాము. ఈయనప్రబంధములు కొన్ని రచియించె నని వాడుక గలదు. వానిలోఁ బయలువెడలినది యొక్కఁ సర్వకామదాపరిణయమే. అది పూర్వపక్షకోటిలోఁ బడిపోవుటచేతఁ దక్కిన గ్రంథములు వ్యాపకములోనికి రాలే దని తోఁచెడిని. సర్వకామదాపరిణయముకూడఁ జిరకాలము పేరైన వినఁబడకయుండెను. ఈసంవత్సరమే మామిత్త్రునివలన యత్నించఁబడి అతని కతికష్టముపైని సర్వకామదా పరిణయ గ్రంథముప్టుకు దొరకిన దనియు నీఁకను కృ. కవి గ్రంథములంగూర్చి యత్నించుచుండె ననియు విని అత్యానందము నందినాఁడను. ఈ కృ. కవి కాళహస్తిసంస్థానములో నుండఁగ వేంకటేశ్వర మాహాత్మ్యము నాంధ్రీకరించెను. అవి కొంతకాలముక్రిందట ముద్రితమై ప్రకటింపఁబడినది. అదియొక్కటియే ప్రస్తుతములో కృ. కవిప్రణీతగ్రంథ మని చెప్పవలసియున్నది. అది ప్రబంధశైలిని లేక సామాన్యశైలి నుండును గావున నందలి విశేషములఁ గూర్చి వివరింప మానెదను.

—॥ కాకర్లపూఁడివారిపై కృ. కవి చెప్పినయుత్పలమాలికలు. ॥—

"ఉ. వీరు తెనుంగుసాము లరబీతరబీయతు నొప్పుగొప్పస
ర్కారుదవలే జమీలు దరఖాస్తుగ నేలినరాజమాన్యహం
వీరులు ఫక్కిరోలు తజవీజుసలాహిను లున్నమేటిమం
జూరు జొహారు యాఖిదుమషూరు ఖరారు మదారు బారుబ
ర్దారు మిశా ర్గురాలకరదారులతౌరు కడానితేరులం
బారుమిశారునౌబతు సుమారు ఫుకారును మీరుషుడ్తినీ
దారుగుదారుపైకము బిడారుబజారుకొటారులందు నే
దారుపశాణిబారుదళి దారుసవారు షికారులందు బి
ల్కారుసతాసవారు పిలగోలతుపాశలఫైరులందు లే
ఖ్యారుగఁ బెక్కుమారులు తయారుగ వీరహజారులందు వె
య్యాఱులు పెద్దపేరుల జొహారులు చూచి హమీరు లెంచి ద
ర్బారుపసందుమీఱ వహవా యని మెచ్చునవాబుఖానుషేం
షేరు బహాదరుల్ పెరవజీరుల నూఱులమూఱుకన్న తా
ర్మారుగ మోఁది గీములు త మాము వదల్చి మఖాము లెల్ల ఫీ
ర్యారొనరించి మిక్కిలి షురాతబులందిరి చేరుమాలు త

ల్వారుల జేరుదారు దళవాయుల చాయలమీఱుచారుకై
జారుకరారుబాఁడు సెలజాలుతళుక్కునబందుబస్తుగా
పోరుభుజోయకాకరలపూఁడినజీరు లదే యన న్మహో
దారులు పూర్ణనిర్మల సుధాకరకాంతికలాపకీర్తివి
స్తారులు భూరిభూసుర వితానమహామహితోఁధగౌతమీ
తీరనిసర్గదుర్గపుర దీపితహర్మ్య యుతలాగ్రభాగసం
చారులు దేవవారవనజాతముఖీసమవారకామినీ
వారకరాబ్జకీలితసువర్ణమణిద్యుతిదండచామర
ప్రేరితవాతధూతనవఫేనసమానవితానమంగళా
కారసువర్ణపీఠపరికల్పితరాజ్యరమామహామహో
దారులు సేతుశీతవసుధాధరమధ్యతలస్ఫురల్లస
ద్వీరవిశేషసంజనితతీవ్రదవానలబాడబాగ్నిత
త్వారినృపాలజాలమకుటార్పితపాదపయోధిపీఠసం
స్కారులు రామచంద్రపురపాలనివాసులు రామచంద్రవం
దారులు రామచంద్రవసుధావరపౌత్త్రులు రామచంద్రధా
త్రీరమణాభిధానులు వరిష్ఠవసిష్ఠసగోత్రపావనుల్
కారణజన్ములబ్ధిశశికల్పకమేఘసమానగానదీ
క్షారతులిందిరాసుత జయంత వసంత సమాన సుందరా
కారులు బ్రహ్మకల్పము సుఖంబుగ వర్ధిలువార లీధరన్. ”

ఈ పద్యము విశాఖపట్టణముజిల్లా వేముపాడు గ్రామకాఁపురస్థుఁడు గుంటూరి పెద్దకవివలనఁ జెప్పఁబడిన ట్లాజిల్లాలోఁ బ్రసిద్ధి గలదు.

కాళహస్తి ప్రభునిపైఁ జెప్పినపద్యము.

ఉ. దామెర వేంకటక్షితిప తావకపాండురకీర్తిదీధితి
స్తోమము లిందుభాస్తతులతో నెదిరించి తృణీకరించె నా
గాములకేమి యోజనలుకాని యశంబులు మేయు శంబరం
బేమరకుబ్బుమీఱ వసియించునె డాసి తదంతరంబునన్.

వైదికజనోపయోగిగాఁ జెప్పినయుత్పలమాలికావృత్తములు.

“ఉ. ఏయెడనైన యదెక్కడనొ యెవ్వరియొద్దనొ యొందుకొందుకో
చేయది చేర్చి యున్నయది చెల్లునె మీకని యనంగఁ గొండెఁడన్
గోయలు దండివచ్చు మెలఁకువం బచరించినయట్లుగాక నో

హా యొకరైన నిద్దముగ నొద్దిక నేర్పగ నేర్పువైణికా
గ్రేయుని శిక్షఁ గాంచి పలికించు విపంచిని రేఁబగళ్లులం
బాయని సాధకంబు పరిపాటిగఁ జేతురొ వారివిద్య ని
ర్మాయికవృత్తి రాజసభమాని తమై హితమై తనర్చుఁ ద
న్న్యాయ మొకింత దెల్ప దనయంబలరన్ శ్రుతిరంజనశ్రుతిం
గాయన గాయనీహృదయకంజ వికాసము మున్నుగా మొదల్
సేయుచు వాటతేట సవిశేషముగా ఘటియించి గౌళయున్,
శ్రీయు, వరాళి, యారభియు, సింధు, ఘనధ్వని, గౌళి, పాడి, నా
రాయణగౌళి ఆదిఘనరాగము లెన్నిక కొన్నికొన్ని వా
లాయము గాఁగఁ బూర్వమతలక్షణలక్ష్యత విన్కఁ జేసి యా
రా యని విన్నవారు తమయాఁదల లాదట నూఁచి సన్నుతుల్
సేయఁగ వేళ్ళ సారెలకుఁ జేరినయట్లును జేరనట్లు నా
డాయు నెడల్ దడల్ దగుకడంక తడంబడకుండఁ దంత్రులన్
వేయువిధంబులన్ నడచువీఁకఁబడన్ బగుతూటుధాటిఘో
డాయనఁ గాఁగఁ జాలగను డాలు బెడంగుతులంగు హంగుతో
నేయముఁ జెందియుండవలెఁ గేల్గదలించి యొకింత మీట నీ
లైటి యలరారి గౌరి, గిరిజాభరణంబు, ముఖారి, తోడి, పూ
రీయు, వసంతయున్ బిలహరీ మొదలౌనయరాగసంజ్ఞ బా
గై యటు లింపునింపవలె నట్టుల భట్టుల నట్టిరామఖ
ల్లీ, యమునా, అహంగు, మహరీ, గుజరీ, శవానా, బెహాగు, త
క్కాయు, నశానా, మారువయు. కాఫీ, ఖమాచి, హుసేని యాది దే
శీయవిశేషరాగములఁ జెప్పవలెన్ దననేర్పు మీఱ సు
మ్మాయత రాగమగ్నసమాన మరిస్ఫురితాహతోగ్రహ
స్థాయి తురంగసంచరణసంకుచితోత్కటచిత్రప్రచారిమ
స్థాయివిభేదతాన కటనస్ఫుట తానతనాగ్రమూర్ఛనో
చ్ఛ్రాయము నాదియాదిస్వర జాతియుగీతినమ్రగహింపఁ బ్ర
త్యాయత మైనగాత్రి మయుగ మందము చందము సుప్రబంధగీ
తాయతి నాయసంగతి యుదారత దారకమంద్రమధ్యమ
స్థాయిపదచ్యుతాచ్యుతవిచారములన్ గమకప్రచారముల్
ధీయుతవేద్య మిట్టి గడి దేశినవాద్యము సొందుఁ జూడ మీ
చాయల చాయలంచును రసజ్ఞులు తజ్జ్ఞులు మెచ్చఁగావలెన్
హాయిగఁ బామరావళియు నచ్చెరువందఁగ మెచ్చుమంచుతీ

రై యతిరక్తి హెచ్చి మది నంటుట నొక్కటఁ జొక్కఁగాఁదలెఁ
జారియపుష్పాయుగంబు గనుపట్టి తయారగు మేలొయారితో
ఢీయను సొక్కుపల్లవి కడిందివడిం దగి యెల్లవారి కా
హ్వాయనలీలఁ గూర్పవలెఁ జారిదులు, గాదులు నాదు లెన్న రెం
డై యుగయుగ్మమయ్యు తవరారిననానటగోటిమీటులో
హ్వై యొనయంగ నిబ్బరము నబ్బుర మూనినతాళలీలఁ జారి
ణాయితకాలపట్కకలనం జలనం బొకయింతయైన లే
దాయె నయారె యంచు భరతాగమభాగవతప్రచార లా
మ్నాయవిచేయధుగ్రహానిమగ్రహ భాగ్యవమాదిభేరజా
త్యాయతఖండమిశ్రచతురశ్రముఖాఖిలభేదయుక్తశా
హ్వాయికసల్లయద్వియుగబంధమృదంగపిపిలికాదిని
శ్చేయయతిప్రసంగపరిశీలన ఖేలననిర్వ్యపాయగో
పాయితదక్షిణానుగత వార్తిక చిత్రముఖాఖిలాయన
స్థాయద మేయశబ్దయుతశబ్దవిహీనముఖాక్రియానుసం
ధేయ మటంచు నెంచవలె నిశ్చలచంచలవృత్తు లిట్టు ల
ల్లై యటు లిట్టులై వెలయు నద్భుతవృత్తి సుధాబ్ధిపూరప
ర్యాయసమాప్లవోత్ప్లవనరంజన సంజనశాంతరాత్మని
ధ్యాయపరాత్మభావనియతిస్థిరనాదవినోదధీరని
ర్ణేయవివర్తణత్వపరినిష్ఠితలక్షణతం బ్రతిష్ఠిత
త్వాయన మంది యుండవలె నందటికిన్ దర మౌనె యట్టివి
ద్యాయతకోటి కొక్కఁడగు నట్టిప్రవీణుఁడు సత్కళాసమా
మ్నాయక కాళహస్తిపుర నాయక సన్నిధిదేశ సంగతిం
జాయక కొల్చియున్న ననపాయకథాగ్రసమృద్ధినిత్యసౌ
ఖ్యాయతసత్త్వసిద్ధి యగు నందిక నందియు మందనేల వి
ద్యాయతులైనవారల కపాయ మిదే నిరపాయమై తగున్."

ఇంతియకాక కృ. కవి కొన్ని సాహిత్యముల జేసె. అం దిమి డించిన కొన్ని వర్ణనల చమత్కృతుల నీక్రింద వివరించెదను.

౧ "శ్రీరమణపాదజలరుహ బంభరాయమాన హృదయ, మదనమథ ధరరూప, దానవరాధేయ, సుజన విధేయ, సద్గుణవిధేయ, శ్రీరావుకుల జలధి చంద్ర నీలాద్రిరాయచంద్ర, శ్రీవేంకటరాయచంద్ర, సుగుణసాంద్ర.

౨ నయవినయాదిక సుగుణాకర, సకల దిగంతరాశ్రిత విశేషపాలితా, శేషబుధజన పాలిత, మకుటాలి మణిదీప్య సుసు రాలాప, సురవిజయ, రవిజయ, విజయ,

జయ, సంపత్ప్రతాప బలశీలా సుమహితల సదయ, మహితల సదయ, హితలసద య, తలసదయ, లసదయ, సదయ, దయ, యనకలితవిమత శ్రీవేంకటరాయచం ద్ర, సుగుణసాంద్ర."

ఈరెండును సావేరీ రాగములో ధ్రువతాళమున స్వరములువేసి వానికి సాహిత్యముగా రచియింపఁబడినవి. ఇం దుదాహరింపఁబడిన రావు వేంకటరాయ ప్రభుఁడు బుచ్చితమ్మయ్యాపరనాముఁ డగుజగ్గము పేట జమీాదారుఁడు. వెలమకులస్థుఁడు.

కృష్ణమూర్తికవి మురుమళ్ల పోలవరం జమీాందా రగు దంతు లూరి వేంకటకృష్ణమరాజు భద్రాచలయాత్ర పోవుట వర్ణించి చెప్పిన సీసమాలిక.

"సీ. శ్రీనాయకతులితభూనాయకం బగు,నలదంతులూర్యన్వయమున వెలసి
విలసితసత్కీర్తివిస్ఫూర్తులకును వి,శాలాక్షులకు ధాతచేలము లయి
వెలయఁగ చతురంబుధులు మేరగా ధారు,ణీరాజ్య మేలుచు నెగడఁజాలు
వీలుగలుగురాజు పాలితాశ్రితజాలుఁ, డతివేలసౌందర్యజితకమలని
వాసినీబాలుఁ డై వాసిమీాఱఁగఁ దను, వేంకటకృష్ణ భూవిభుఁ డొకప్డు
శ్రీభద్రగిరియాత్రఁ జేయుట కై మది, నెంచి సౌందర్యసమంచితముగ
శుభముహూర్తంబున విభవానుసారి యై, చతురంగబలములో నతులితముగ
రాజధాని యగుచు తేజరిల్లెడుపోల,వరము వెడలి తొడరుపరమసమ్మ
దమ్మ నెమ్మది నిండ దతమహోపాపాగ్ని, మండలం బగుమునిమండలంబు
ఫుల్లసముల్లసన్మల్లి యన్నమపల్లి, మణిరంగదల్లిసుమానపల్లి
నిహితశలంక శానేలంక శృంగారి, సులమునకు చదరు కొండసుదురు
బహుదరమాధవీవల్లి యైనవిల్లి లే, వెలవెలపల్లి సద్ద్విజమతల్లి
వరనూనవల్లి యానాపల్లి సురల, ప్రోడపారంబగువాడపాలె
మఘదురంతాతపహరణంబునకు వెల్లి, వాడపల్లి కుముదబాంధవమణి
వేదికాతతిజితవిమలతరాత్రేయ, పురమగు నాత్రేయపుర మనింద్య
తీరె వర్తినిరంతరకిసాల, శితసుమేరు శ్వేత్సేరు దివికి
దంటనఁ దగుజీడిగుంట సర్వపురప్ర, వరమైనయాలముప్పవరము పాంథ
జనసంతతులకు విశ్రాంతిఁ దా నిడఁజాలు,నిడ దోలు మణిమయనిరుపమాన
వాటంబుగా కోటకూటేశ్వరము వింత, ధనదుపురికి పిళ్లతాడిమళ్ల
పారిజాతముతోడ పోరుమామిడి గల, వోరుమామిడి బలుసౌరుమీాఱు
రాజమానం బగు త్యాజమపూఁడి, యారామ దృశ్యద్విజప్రకరనీడ

మెట్టనగూడె పాయాగనియోధుల, నాయోధనాంబుధియందుఁ దేల్చు
పోతవరంబగుపోతవరంబది, రాజవరం బగు రాజవరము
ప్రాకటనికటతటాకతటస్థలి, గుగ్గురా రావనిరర్గళప్ర
కారకోద్దండంబు జంగారెడ్డిగూడెంబు, తాద్యప్రమద దాయి తాడువాయి
రమ్యహాకరుకువరాలబల్లూటయ, ల్వారావుపేట ఖవ్యమధుమాధ
వీసుపాకయ్యైనయాసుపాక సపత్న, చతురంగసేనాగ్రిశస్త హస్త
దళనకేళికయందు తరవారు కుకునూరు, సాధుతరం బగుమాధవరము
పరమపావనజలభారభాసుర తర, గోదావరీఘనకూలవిచర
దమరవరం బగునమరవరము భూ, దేవికి క్రీడము రావి గూడె
మనఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కునట్టిగ్రామంబుల, ననుకూలమున నె దన్నలరుసుకవి
పండితక్షితియమండలితోడఁ దా, దిగుబస చేయుచుఁ దీవ్రవప్ర
చాకచిక్కసచ్చక్రభద్రాచల, రామభద్రవిమాన రాజమెదుట
గన నైన సాష్టాంగ మొనరించి గౌతమీ, నది కవలదరిని బొదలునుష్ణ
సలిలగుండంబుల స్నానం బొనర్చి శ్రీ, భద్రాద్రినాథునిపట్టణమున
నెట్టన సన్మోదనిర్మలచిత్తులై, యత్యుత్తమం బగుహర్మ్య మొకటి
యానసధ మొనర్చి యనుదినంబును దరి, గోదావరీఝురీ కూర్మి పేర్మి
మజ్జన మొనరించి సజ్జనశ్రేణితో, శ్రీరామచంద్రునిశ్చింతనికట
నివసన్మునీంద్ర వినీతలక్షణ భజ, నాతిని స్తంద్రవామాంకభాస
మాన మై దివితనయైనయనోత్పల, పూర్ణిమాచంద్రుసంపూర్ణసత్వ
సాంద్రు సేవింపుచు నిందిరతులిత భాగ్యఁ, డితఁడని పురజను లతులితముగఁ
బొగడఁగ నగణితసుగుణసంపద మీఱ, నచటివిప్రులకు ధనాన్న దాన
విధి తృప్తిగావించి వికుశితసత్కీర్తి, దిక్కుల నెల్లెడఁ బిక్కటిల్ల
ము న్నేఁగినట్టులఁ నన్నిగ్రామంబులు, దరియుచుఁ గోపూరు ధవళిగిరియుఁ
కపిశేశ్వరపురంబు గాంచు టెక్కుడు గాఁగ, పోలవరం బతివేలలీల

గీ. జెండ నిభ్భంగి నాశ్రితబృందమున క, గణ్యపుణ్యక్రియాతినై పుణ్యమహిమ
సులభముగఁ గూర్ప నేర్పరి యిలమతియొక, రాజు గల్గునెయిమ్మహారాజుదక్క."

పై వేంకటకృష్ణమరాజుపై మఱికొన్ని పద్యములు.

"ఉ. పండితపాళి శిష్టుకులవార్ధి ధిసోముఁడు కృష్ణమూర్తి తా
ఖండలతుల్యవైభవు లఖండిత దానవినోదు శౌర భూ
ఖండ కెంసంగి రిప్పు డది కాఁపుర నుండమిఁ బోవ దగ్గగా
నుండనిముక్కు తుమిక్కిన మఱాంచునె కృష్ణనృపాలకాగ్రణీ."

మఱియొకపద్యము.

ఉ. సలలితలీల నెత్తతని సత్యపదస్థితి తప్ప కల్లనూ
రులకుఁ బ్రమోదసంతతి నిరూఢిఁ దగన్ సమకూర్చి జీవనం
బు లిడెడుమర్త్యమూర్తి మముఁ బ్రోవఁడె కృష్ణమహేంద్రచక్రవ
ర్తి లసదనంతకీర్తి యవధీరిత మామకవ్యాధతార్తియై."

పై దంతులూరి వేంకట కృష్ణమరాజును గూర్చియే కృ. కవి మఱికొన్నిపద్యములు చెప్పినట్లు కానుపించును. అందులోనియొక యుత్పలమాలికమాత్రము నాకు దొరికినదాని నీక్రింద వివరించెదను ఎట్లన్నను :—

దంతులూరివారిపైఁ జెప్పఁబడినయుత్పలమాలిక.

ఉ. మైపయిరంగులం గదిపి పన్నుగ బోగవుటన్నవన్నెపెం
పై పసుపడ్డకబ్బముల కబ్బురమౌ వెర మాను మేలువా
ల్జాపులు పారిపులన్ వలపు జూపుచు నీ టగుమాటతేట బ
ద్దీపులు పుట్ట నెట్టవఁ బదింబదిగా నెదఁ జిక్కు చొక్కుపుం
బూఁవచనుంగవం గలపి పోడిమి వేఁడిమిటారపుంగటా
రిపస మీఱినారు జిగిరించెడిమించడరం గడంగి, మే
లిపని యంచు నెంచు మది హెచ్చుగ మెచ్చుగ నిచ్చవచ్చిన
ట్లోపినయంతనట్టు బిగియూఁతగ వాతెఱమార్పు నేర్పులన్
దాఁపగుముద్దుగుమ్మరసితద్దయు గద్దరిపైదిప్రోదిమేల్
గోపు లెఱుంగఁజేయు నలకోయిలకూఁకలచాయనింపుతీ
రై పొసఁగన్ వలెన్ జవుల నందినదంటతనాన విచ్చిక
న్నోమ్రపిన పేరుటామని గనుంగొనసై కనునీటతేటలన్
దూ పెడలించి పెంచఁదగుతో పగు గొజ్జెగ పూలచాలు తీ
రై పొసఁగన్ వలెన్ చవుల నందిన నమ్మరుతేరుదారులా
పొ వవలింపుమేడగదిపందిరి సొంపెదుపట్టెమంచమ్మం
దాపనిముందునాడిగ పుటందము జిందగ నంధ్రకత్తెచే
జాఁపి రొమసంగు వీడెముపసన్ వలపుల్ మొలపింపఁగావలెన్
దేపఁ దేప కిప్పగిదిఁ దక్కొనరించెడి పట్ల సంస్కృతా
టోపముఁ జూపుచో నలి కుటుంబిక ఝూంకరణాంక
కల్పవల్లీపరివేల్లనోల్ల సదలీనవ మీనసదావపాయనూ
నోపలసత్ప్రభూత పురహూతవనీభవనిర్జరావన్నీ

కోపరిపుష్పనిష్పతదనూనమరందఝరీపరీతసం
తాపహరాంబుపూరపరితస్సరణోత్థఘులంఘులధ్వని
వ్యాపితభూరాపగాంతర సమగ్రతమగ్రహనాయకావ్యపే
క్షాపరిహీనచారుతర సౌరభసారభరాతిభాసురా
ప్తాపదకంజపుంజనివసత్కలనకచ్ఛద హంసనంసదా
లాపకలాపసమ్మిళితలాస్యకలావలమానకాంచికా
నూపురకింకిణీగణవినూత్నతరద్యుతిరత్నకంకణ
ప్రాపితఝుణంఝుణక్వణనరంజితమంజులరూపరేఖపై
ఖీపరిగీతతారతరగీతవినూతనజాతమాధురీ
రూపనిరూపణీయ మయి రూఢికి నెక్కినలెం గవిత్వవి
ద్యాపటిమం బటించు నను నంతటివానిగ నెంచి పాదువు
ణ్యోపచయంబునన్ బిలిచి యుర్వర సర్వరసజ్ఞులెన్నఁ జా
పోపనివారు చిన్నతనమూనఁగ సన్నిధియందు నిల్పి పృ
థ్వీపథవిష్ణుమూర్తి యనధీరిత కర్ణవితీర్ణినైపుణా
కాపరిపూర్ణకీర్తివిల సద్గుణసంతతి దంతులూరువం
శోపధిసింధుబాంధవసముజ్జ్వల పూర్ణసుధాంశుమూర్తియు
ర్వీపతిచక్రవర్తి యనఁ బేరగు వేంకటకృష్ణమూర్తియా
శాపరిపూర్తి సేయఁగ విచారము నీదు ప్రచార మేలగున్.

పిఠాపురపు సంస్థానికునిపైఁ జెప్పినయుత్పలమాలిక.

ఉ. శ్రీరమణీమణీరమణసింధుసదృక్షకటాక్ష వీక్షణాం
కూరసమృద్ధిసంతతని గూఢనిగాఢ సమస్తభాగ్యసా
శీరమణీయ జీవనగరీవర మాచిరమా పిఠాపురీ
భూరిమణీగణాకలితభూరి నిరంతర కాంత కాంతివి
స్తార నిరస్తచిత్రకరసౌధ సుధాకరకాంతవేదికా
చారుచిరత్నరత్న రుచిసాంద్రనగేంద్ర మృగేంద్రపీఠదు
ర్వారగతిక్ష పయోజలధిపన్నగ నాథశిరోధి వీథికా
సారరు హాత్మదీక్షను విచక్షత తోఁ గొలువుండి మీ రసా
ధారణవాక్సుధా మధురధారల మీ రలఘు ప్రచారవా
చారు చిచాతురిం గఁహసాధనరాజపరాజి తారిరాడ్ద్వార
విదారణక్రకచదారుణ మండితమండలాగ్రభృ
ద్వీయలఁ బిల్చి కృత్యము సవిస్తరతం దగ నెంచి మించి యిం
పారదు హృద్యవాద్యకలశాఖిల గీతకళాకలాపని

స్ఫారకులం గని ప్రకటతార్కిక శాబ్దిక వేదవాదులన్
గౌరవ మొప్ప గొప్పగ వగణ్యధనాది సనాథులన్ ధృతిన్
గోరిక మీఱఁ జేయుచు నకుంఠనటత్పద కుంజమంజుమం
జీరసురత్న పుంజమ్ముగు శింజితముల్ గల రావహంసికా
సారస సారసధ్వనుల సందడులన్, దుడుకందఁ జేయువా
ణీరథ సంబుడం బొదవ నిస్తులభూభృదపాత్తజీవికా
చారురమాసమానులగు పానలజానలు మీరు నాట్యవి
స్తారపదక్రమాభినయతానవితానవిభాగ రాగగో
ష్ఠీరుతి ధీరతిన్ బుధులచిత్తము నత్తిగఁ జిత్తగింపుచోఁ
గోరిక దెల్పువేళ యని కొంకణ టెంకణ లాటభోట సౌ
వీరశకాదిదేశపృథివీవరు లందఱు ముందు ముందు జోహారులు
చేసి నిల్వ సెలవాయను మీ కిట జేర నంచు చో
బ్దారులు దెల్ప జోహుకుముచాదర బారుపసందుమీఱు స
ర్కారుఖోదాబరాబరు ఖరారు మదారుల మీరుతీరుదర్బా
రనియెన్ని పన్నెసఁగి పన్నగ సన్నుతు లెన్న సేయుచో
మీఱిన వేడ్కతోడ బుధమిం గడు బోషించు నిత్యసత్యవా
ణీరతి భారతీరమణునిం బగమాప్తిని మాధవున్ శివా
చారత నీకు సద్గతిని చంద్రపదాసుమనః ప్రయుక్తిచే
సౌరధరావరుం గని యజస్రము గేరుమ మీఱుచుండుగా
వీరవరేణ్య రావుకుల వేంకటరామమహీపతీ కృతీ
మారసమాకృతీసదసమానయశశ్చిరదాన నిందిత,
క్షీరపయోధిసౌరమణిశితికరామర భూమిరుట్త్రతీ
భూరమణాగ్రగణ్య మిముఁ బ్రోవుత దేవత లెల్లకాలమున్.

అని యిట్లు వర్ణించి యున్నతఱి నాయనశిష్యుఁడు తనగురునియొక్క సంస్కృతనైపుణిం జూపుటకు యత్నించి అందులో నావఱకు కృ. కవివలన రచియింపఁబడిన యీక్రింది శ్లోకముం జదివెనఁట. ఎట్లన్నను:-

శ్లో. రావురామనృపతా వుదారతా, భావుకేఽత్ర నక దాపి లోపితా,
కింతు సాధు సదలబ్ధవృత్తితా, హంత పూర్వభవ పాపవృత్తితః.

అని చదివిన శ్లోకము పూర్వము బులుసుపాపయ శాస్త్రి కీయఁబడిన భూస్వాస్థ్యములో జరిగిన కృత్రిమముంబట్టి పండితులకు భూము

లిచ్చుట ప్రభుఁడు మానినట్లు కృ. కవి చెప్పి తనశిష్యునిచేఁ జదివించె నని యాగ్రహించి ప్రభుఁడు కృ. కవి యెడ ననాదరముం జూపెను. ఇది దైవకృతమే కాని కృ. కవియుద్దేశము కా దని వాడుక.

అశ్వశాస్త్రరచన.

ఈ కృ. కవి మాడుగులలో నుండగాఁ గృష్ణ భూపతి యొక్క మోహాపుత్త్రుఁడగు జగన్నాథుఁ డనునతఁ డొకగుఱ్ఱముం దీయుటకు యత్నింప దానికి నశ్వశాస్త్రవేత్తలు గొందఱు మెడక్రింద గోఁగుగల దనియు అది యొక్క దోషమనియుఁ జెప్పిరి. అయిన నాగుఱ్ఱముయొక్క పొంకమును. సురూపముం జూచి జగన్నాథుఁ డద్దానిని వదలలేక యీ కృ.కవికిఁ గనుసైగ చేసి, కృష్ణభూపతితో నీ కృ. కవి యును అశ్వశాస్త్రములో మిగులఁ బండితుఁడు. వారికడ గ్రంథము లేవైన నుండును. వారియభిప్రాయము నరయుట మంచి దని విన్నవింప నట్లైన మీకడ నుండుగ్రంథముం దెప్పింపుఁ డని కృష్ణభూపతి కృ. కవికిఁ జెప్పెను. అపుడు కృ. కవి తాను మఱునాఁడు దర్శనమునకు వచ్చినపుడు తెచ్చెదనని విన్నవించెను. అంతట నీజగన్నాథుఁడు కృ. కవి యింటికిఁ బోయి తన కాగుఱ్ఱముం గొనిపించునట్లు గ్రంథము జూపించిన విశేషధన మొసంగెద నని చెప్పిపోయెనఁట. దానికిఁ గృ. కవి సమ్మతించి ఆరాత్రి భోజనముచేసి తనదౌహిత్త్రుం డగుకృష్ణమూర్తి నామునిం బిలిచి ప్రాఁతతాటాకుల యలేఖములం దెమ్మని చెప్పి వాని నొకగ్రంథములో మధ్య నిమిడించి సంస్కృతముతో నారదమహాముని యొకరాజన్యునకుఁ జెప్పిన ట్లశ్వశాస్త్రసంప్రదాయములన్నియుఁ బుంఖానుపుంఖములుగ మూఁడునాల్గువందల శ్లోకములు చెప్పి తెల్లవాఱుసరికి గ్రంథము సిద్ధముచేసి దానికి వర్ణము వేసి ప్రభువునకుం జూపించెనఁట. అట్టిగ్రంథము వినుట కందఱు నద్భుత మంది రనియు నందు గుఱ్ఱములకు గోఁగు కల్గియుండిన దానివలన దోషము లేకుండుటయే కాక గుణవిశేషములుకూడఁ బెక్కులు కల వని సూచింప దానికి సభవారందఱు

నంగీకరించి, ఆగుఱ్ఱమును పిలిపించి ఆముహూర్తముననే జగన్నాథుని దానిపై నెక్కించిరఁట. పిమ్మట జగన్నాథుఁడు మిక్కిలి సంతసించి కృ.కవికి విశేషబహుమానంబుల నిచ్చెనఁట. ఈకథనంతయు నారాత్రి కృష్ణమూర్తికవి యున్నస్థలములోనే కూర్చుండి కృ. కవివలన నాచమత్కృతిఁ జూడఁ గోరబడినట్టియు నపు డిరువది సంవత్సరముల వయస్సులో నుండియు నిపుడేఁబడిది సంవత్సరముల వయస్సులో నుండునాస్నేహితు లొకరు చెప్పుటచే దీని నిందుఁ బొందుపఱిచితిని. పాఠకులు నమ్మినను నమ్మకున్న నింతకంటె నేను వ్రాయవలసినది లేదు.

కృ.కవికృత మని వాడుకొనంబడుపద్యము.

"సీ. దుప్పసానిమైనున్న బురుసాపనిరుమాలు, కరసారసమున నొక్కపరి విసర
జరదాపడనిలీల పరదా వెడలి వచ్చు, సరదా తెలియఁ బైఁట జాఱవిడిచి
అఱజారుకురులు క్రమ్మఁగ జాతిపడి వ్రాలు, విరజాజిపువ్వుల విసరి విసరి
వెరబాఱుగాలి నాపారబాటు విడఁ మాపుదరబారుపావడ దార్చి తార్చి
తే. పకడుగలకమ్మవిలుకాని హుకుమతీను, తలబు జాహీరుగా వస్తుతలఁపుచేయు
దీనివస్తుతమాషాఖుషీనిషాల, ఖిఁవతురభీసు నయినను దెలియ వశమె. ''

శ్రీ ర స్తు.

క వి జీ వి త ము లు.

ప్రౌఢప్రబంధకవులచరిత్రము.

18.

సంకుసాలనృసింహకవి.

ఈవఱకును గొందఱు ప్రబంధకవులచరిత్రములు వివరించినాము. వారు ప్రౌఢకవులయినను గొన్ని భాగములలోఁ గథానుగుణ్యమున మృదుశయ్యంగూడ నవలంబించియుండుటచేత వారుభయవిధకవు లయిరి, ఇపుడు మనము వ్రాయుచున్నకవులు కేవలము ప్రౌఢరచనయే ప్రధానముగాఁ జేసి కవిత్వము చెప్పినవా రవుటంజేసి వీరిని బ్రౌఢకవులుగా నిర్ణయించవలసివచ్చెను. వీరిపేరులును గ్రంథముల పేరులు నీక్రింద వివరించెదను.

౧ నృసింహకవి. కవికర్ణరసాయనము.

౨ కృష్ణరాయలు. విష్ణుచిత్తీయము.

3 కామకవి. సత్యభామాసాంత్వనము.

౪ వేంకటేశ్వరవిలాసము. గణపవరపు వేంకటపతి.

౫ ధరణదేవుల రామమంత్రి. దశావతారచరిత్రము.

ఇట్టి కవుల చరిత్రములలోఁ బైయిద్దఱుకవుల చరిత్రమును బూర్వము కొంత చెప్పియున్నాను. ఇకఁ దక్కిన కవులచారిత్రము విశేషముగ వ్యాపకములో లేదుగావున గ్రంథస్థమగుదానిమట్టుకు వివరించెదను. కృష్ణరాయునిచారిత్రములో నిదివఱ కతఁడు కవిగా వివరించి కొంతగాథయు దేశాధిపునిగా వివరించి కొంతగాథయు వ్రాసియున్నా

ము. అట్టిగాథల నిపుడు దొరికినమట్టుకు విశేషములఁ జేర్చి పెంచి వ్రాసెదను. కృష్ణరాయచారిత్రము కేవలప్రభుచారిత్రములలోఁ జేర్చి చెప్పవలసిన దైనను, రాజచారిత్రము లేనిది కేవలకవిచారిత్ర మంత శ్లాఘాపాత్ర మైయుండదు గావున నీ పట్టున రాజచారిత్రములలో నున్న దానిని విడఁదీసి దీనియందే పొందుపఱిచెదను. కావున చరిత్రాభిమానులుబు దీని నంగీకరింపఁ బ్రార్థింపఁబడుచున్నారు.

కవికర్ణరసాయనము.

పైప్రౌఢప్రబంధములలో మొదటిగ్రంథ మగుకవికర్ణరసాయనమనుసీగ్రంథము నరసింహాకవి యనునతఁడు రచియించెను. అల్లసాని పెద్దనయు నీతనికిఁ బూర్వులగు కొందఱు కావ్యకర్తలును గనుపఱిచినమార్గములలోని విశేషముల ననుసరించి కేవలము ప్రబంధవర్ణనలన్నియుఁ దెచ్చుటకు నొకకథను విశేషకథాచమత్కృతి లేనిదానిం గైకొని ఆఱాశ్వాసములగ్రంథము రచియించెను. ఇట్టిగ్రంథములో నుండు వర్ణనావిశేషములు దెలుపుటకుఁ బూర్వము ప్రబంధావసరము లగువర్ణనలకు నిబంధనపద్యములఁ దెల్పి యనంతరము వర్ణనలలో నెన్నిపెంచి రచియింపఁబడియెనో చూపెదను. ఇతనినాఁటికి లక్షణగ్రంథము కావ్యాలంకార చూడామణి యనంబరఁగు విన్నకోట. పెద్దనకవిరచిత లక్షణ మై యున్నది. కాని అంతకంటె ననంతరకాలములో రచియింపఁ బడిన ప్రతాపరుద్రీయములో నుండువిశేషము లీనరసింహాకవికి లక్షములుగా నున్న ట్లూహింపఁబడును. అది నరసింహాకవికాలమునాఁటికిఁ దెనుఁగు కాకున్నను ఇపుడు వ్యాపకములో నాగ్రంథ ముండుటం బట్టి దానిలోని ప్రబంధ నిబంధనమునే యీక్రింద వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

"గీ. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు లేర్పఱింతు, వరుస నష్టాదశ విశిష్టవర్ణనములు
కలుగవలయు మహాకావ్యతిలకమునకు, నెలమిఁ దన్నామధేయంబు లెట్టి వనిన.

క. పుర,సింధు,నగ,ర్తు,వ్యన,శశి. సరసీ,వన,మధు,రతిప్రసంగ,విరహముల్
పరిణయ, తనయోదయ, నయ. విరచన, యాత్రాజి, దౌత్య,విభువర్ణనముల్.

గీ. ఇందు నొకకొన్ని కడయైన నెంచిచూడ, నదియు నవనిమహాకావ్యమనఁగ బరఁగు
మఱియు క్షుద్రప్రబంధ నిర్మాణమర్మ, లక్షణము లేర్పఱించెద లలితఫణితి. ''

మహాకావ్య లక్షణముల వివరించితిగావున నీక నట్టివర్ణనలలో నీ నృసింహకవి హెచ్చించి చెప్పిన వర్ణనములం జూపెదను, దానికిఁగాను నరసింహకవిచేతనే చెప్పఁబడిన యాశ్వాసాంత గద్యములే చాలియుం డుంగావున నీక్రిందివానిఁ బ్రత్యేకించి చూపెదను. అందులో:—

౧. ప్రథమాశ్వాసములో ౧. కావ్యారంభము. ౨. పురవర్ణనము. ౩. నాయకనిరూపణము.

౨. రెండవయాశ్వాసములో. ౧. రాజనీతి. ౨. శరత్కాలవర్ణనము. ౩. దండయాత్ర. ౪. దిగ్విజయంబు. ౫. సేనాసన్ని వేశనిరూపణము. ౬. దూతాలాపంబును. ౭. వీరాలాపంబును. ౮. యుద్ధము. ౯. శైలవర్ణనము.

౩. మూఁడవ యాశ్వాసములో. ౧. నాయికానిరూపణము. ౨. యౌవనవర్ణనము. ౩. విప్రలంభంబును. ౪. ఆ విప్రలంభవర్ణనములో దశదశానిరూపణము. ౫. వివాహము. ౬. నవవధూసంగమము.

౪. నాల్గవ యాశ్వాసములో. ౧. వసంతవర్ణనము. ౨. వనవిహారము. ౩. జలక్రీడ. ౪. సూర్యాస్తమయము. ౫. తమోవర్ణనము. ౬. తారకావర్ణనము. ౭. జారవిట విటీవర్ణనము. ౮. చంద్రోదయము. ౯. మధుపానము. ౧౦. రతినిరూపణము. ౧౧. ప్రభాతవర్ణనము. ౧౨. సూర్యోదయవర్ణనము.

౫. అయిదవ యాశ్వాసములో. ౧. వసిష్ఠాగమనము, ౨. రాజప్రశ్నప్రతి వచనంబులు. ౩. అట్టిప్రశ్నలలో కర్మస్వరూప బ్రహ్మస్వరూపములు. ౪. వేద వేదాంత పురాణ నిరూపణము. ౫. భక్తి ప్రపత్తిరూపసాధన నిరూపణము, ౬. సంసారనిరూపణము. ౭. మోక్షావతరణము.

౬. ఆఱవ యాశ్వాసములో. ౧. తపశ్చరణము. ౨. అందులో గ్రీష్మ, వర్ష, శిశిరర్తు వర్ణనము. ౩ అప్సరస్సమాగమనప్రకారము. ౪. నృత్తప్రపంచము. ౫. సముద్రవర్ణనము. ౬. వైకుంఠవర్ణనము. ౭. భగవద్దివ్యమంగళవర్ణనము. ౮. భగవత్స్తోత్రము.

పైవర్ణన లెట్టు లున్న వనఁగా:—

1-వ దానిలో 3. 2-వ దానిలో ౯. 3-వ దానిలో ౬. 4-వ దానిలో ౧౨. 5-వ దానిలో ౭. 6-వ దానిలో ౮. మొత్తము. ౪౫.

ఇటులఁ జేసి తిరుగ నొక్కొక దానిలో ననేక వర్ణనలు చేర్చి చెప్పుటయే కాక నరసింహకవి తిరిగి యొక్కొక వర్ణనలో ననేక భేదములుగూడ కల్పించెను. ఎట్లనగాఁ బురవర్ణనలో కోటలు, కొమ్మలు సౌధములు వర్ణించుటయేగాక బ్రహ్మక్షత్త్రాది వర్ణచతుష్టయమును, చతురంగబలంబులను, పుష్పలావికాది స్త్రీవర్ణనాంశాదికములం జేర్చి పెంచి చెప్పెను. పారిజాతాపహరణమునకంటె మనుచరిత్రంబునను, మనుచరిత్రమునకంటె నీకవికర్ణరసాయనంబున ననేక విశేష వర్ణనాంశములు కాన నయ్యెడిని. ఇట్టి నరసింహకవి మార్గమునే కైకొని ఆముక్తమాల్యద, వసుచరిత్రము మొదలగుప్రబంధములు రచియింపఁబడినవి. తదనంతరకాలములోనికవులందఱు నానావర్ణనలనే చేయుచు వారిబుద్ధివైశద్యముచేత నానావర్ణనలలో నింకను విశేషించి గ్రంథము జేర్చిరి. శా. స. ౧౬. ౧౭ శతాబ్దములలోని కవులు పైవర్ణనలన్నిటిం జేకొనినను శృంగారాదివర్ణనలు ప్రధానములుగాఁ జేసి అందుఁ బ్రఖ్యాతిం జెందిరి. వారిచారిత్రములు మఱియొక భాగములోఁ జేర్పంబడినవికావున నందలి విశేషము లాచరిత్రములలోపలనే వివరించెదను. ప్రస్తుత మీకవిచరిత్రముం జెప్పి మనుచరిత్రమునకు నీకవికర్ణరసాయనమునకుం గలకైలీవిశేషములం జూపెదను.

నృసింహకవిచరిత్రము.

దీనిని దెలుపుటకీగ్రంథములో విశేషాధారములు లేవు. ఇతని

వలన నావఱకుఁ జేయంబడినగ్రంథనామములం దుదాహరింపఁబడియుండలేదు. కావున గ్రంథాంతరముల వలననైనం దానిం దెలియుట కాధారములు లేవు. గ్రంథముఖంబున నీకవి యొకపద్యముం జెప్పెంగాని దానివలన నీతనివంశానువర్ణనము తెలియదు. ఆపద్య మెట్లన్నను :—

క. గురువరభట్టపరాశర, చరణసరోరుహసముల్లసన్మానసుఁడన్
నరసింహనామధేయుఁడ, పరిమితసత్కృతిరసానుభవహేతువునన్.

ఆశ్వాసాంతగద్యములోఁ గూడ నరసింహకవియొక్క చారిత్రము కొంచెమైనను లేదు. గద్య మెట్లున్న దనఁగా:—

"శ్రీమద్భట్ట పరాశర దేశికేంద్ర చరణసరసిజసేవకోప సేవక నరసింహ నామధేయ ప్రణీతము."

అని యున్నది. ఇట్లాశ్వాసారంభములోఁగానీ యాశ్వాసాంతగద్యములోఁగానీ స్వప్రజ్ఞాప్రకటనముగానీ వంశవర్ణనముగానీ చేసికొనినవాఁ డీనరసింహకవియొక్కఁడే యీప్రబంధకవులలోఁ గాన్పించుచున్నాఁడు. ప్రజ్ఞావిశేషము లేదేమో అని యూహింపఁగా నితనితో సమానుఁ డగుప్రబంధకవి ఆంధ్రములో నున్నట్టుగనే కానుపించఁడు. ఇట్టికవి నేమికారణముననో ఆంధ్రకవిచరిత్రములో "ఇతఁడు స్వాతిశయభావము గలవాఁడైనట్లు కనుపట్టుచున్నాఁడ"ని వ్రాయంబడియున్నది. ఇది మిక్కిలి యాలోచన చేయకయే యియ్యంబడిన అభిప్రాయముగా నిర్ణయించి అట్లుగా నభిప్రాయ పడుటకుఁ గారణభూతము లైనపద్యములరచనకుఁ గలకారణముల నుచితస్థలంబున వివరించెదను.

—⊷ కవికర్ణరసాయనము కృష్ణరాయలకడకుం గొంపోయినకథ. ⊶—

ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డగునల్లసానిపెద్దన మనుచరిత్రము రచియించి కృష్ణరాయలకడ విశేషగౌరవము నందినవృత్తాంతంబు విని నరసింహకవి తాను నొక ప్రబంధంబు రచియించి రాజునకుం గృతినిచ్చి గౌరవము నందంగోరెను. అట్లుగా నూహించి "కవికర్ణరసాయనము"ను గ్రంథమును రచియించి దానిని కృష్ణరాయలకుఁ గృతినిచ్చు తలంపున

నద్దానిం గొని విజయనగరమునకుం బోయి అట్టిప్రబంధ విషయమై తెన్నగ నెఱింగినట్టియు రాజునకు మిగుల గౌరవనీయుండగు నల్లసాని పెద్దనకుం జూపించి తనకు రాజదర్శనంబు చేయించుమని కోరంగాఁ బెద్దన దానిని సావకాశంబుగఁ జూచి అది రాజుకడకుఁ బోయిన విశేష సన్మానం బాకవికిం దెచ్చు నని తలంచి ఆకవికి రాజదర్శనంబు కాకుండు నుపాయ మారయుచుండెను. ఈ నూతనకవియును రాజదర్శనం బగును కోర్కెచేఁ దాఁ జిరకాలం బచ్చో సొంతసొమ్ము వెచ్చించుచు నుండెను. తుదకుఁ జేతనున్న ధనంబు వ్యయమగుడు నేమియుఁ దోఁచక యూరకున్న నేమగు నని తనగ్రంథములో నున్న నాల్గుపద్యములం దీసి వానిం దనపరిచారకుచే సంగడికిం బంపి విక్రయించి రమ్మనెను. వాఁడును ఆపద్యంబులం గొని గ్రామంబంతయుఁ దిరుగుచు పద్యమునకు వేయి వరాలు విలువ యని కేక వేయుచు రాజుకోటలోనికి వచ్చెను. ఆదినమా కోటలో రాజకుమారిక హర్మ్యాగ్రంబున విహరించుచుండెను. ఈకేక నామె విని యాపద్యంబులం దెప్పించి చూచి మిగుల సంతసించి వాఁడడిగినమూల్యము నిచ్చి వానిని పిలిచి తాఁ బఠియించెను.

ఇట కవికర్ణరసాయన గ్రంథకర్త యీవచ్చినధనంబు పుచ్చుకుని మఱికొన్ని దినంబు లుండి అప్పటికిని రాజదర్శనంబు గాకుండుటకు లోవగచి ధనాశచే నిట్టికృతి మనుజుల కిచ్చుట తుచ్ఛం బనియు దీని నిఁక నాముష్మికార్థినై శ్రీరంగనాథున కిచ్చి ధన్యుండ నయ్యెద నని నిశ్చయించి యచ్చోటు వాసి శ్రీరంగంబునకుం బోయి అచ్చో నద్దాని భగవదర్పణచేసి కృత్యాదిని శ్రీరంగమాహాత్మ్యంబు వచియించి ధన్యుం డయ్యె నని ప్రతీతి గలదు.

అట కృష్ణరాయనికూఁతురు పద్యంబుల గ్రహియించి సంతసంబుననుండి యొకనాఁడు తండ్రి వచ్చిన నతనితోఁ జతురంగమాడఁ దొడంగె. అవు డొకపీఁటా (బంటు) రెండు పెద్దజంతువులనడుమం బడినఁ గని యాచిన్నది " ఉద్ధతులమధ్యఁ బేదల కుండఁ దరమె. " అనుచు రాజా

వాక్యమునకు నలరి ఏది పద్యమంతయుఁ జదువుమనుడు నాపె యట్లు శావించెను.

కృష్ణరాయం డాపద్యమున కలరి అది యెవానికవిత్వ మనుడునా చిన్నది తాఁ గవి నెఱుఁగ ననియుఁ దాను వాని విలిచితి ననియుఁ జెప్పిన రాజు విని విస్మితుండై దిగ్గున లేచి యాస్థానంబునకుం జనుదెంచి ఆవద్యంబు చదివి యిది యెవరికవిత్వ మనుడు నచ్చో నున్నకొందఱు కవికర్ణరసాయన మను కృతిలోని దని తెల్పి ఆకవి అచటికి వచ్చుట మొదలగువృత్తాంతంబు చెప్పిరి. ఆమాట విని రాజు మిక్కిలి వగచి అతనికి వర్తమానంబు పంపె. ఆకవియును తనగ్రంథంబు రంగనాథునకుఁ గృతినిచ్చుట మొదలగు వృత్తాంతంబులు జెప్పిపుచ్చెను. ఆమాటలు విని కృష్ణరాయం డెంతయుఁ జింతించి ఆగ్రంథంబైన తనకడకుఁ బంపినఁ జూచెద ననుడు నాకవి తనగ్రంథంబును రాజునకుం బంచె. దానిలోని విశేషంబులకు రా జెంతయు నాశ్చర్యంబు నంది హా! ఇట్టిగ్రంథంబునకుఁ దాఁ కృతిపతి యగు భాగ్యంబు పట్టదయ్యె నని చింతించి తానట్టిగ్రథం బొకదానిని రచియించినంగాని తన విచారంబు పో దని నిశ్చయించి యవు డాముక్తమాల్యద రచియించె నని కొందఱ యభిప్రాయము. అట్టిగ్రంథము తనె పేరిట రచియించి ప్రకటించుటయే పెద్దనకుఁ దగు నపరాధముగా నూహించి బెద్దన నట్లు నియమించె నని మఱికొందఱియభిప్రాయము. పెద్దనయెడ రాజునకుం గల గౌరవాధిక్యముం బట్టి యిట్టి యమర్యాద కార్యంబు చేయునా యని యూహించ వలసియున్నది. ఏది యెట్లున్నను పెద్దన యాగ్రంథము రాజుకడకుం బోకయుండఁ జేసినట్లు ప్రతీతి కలదు. అంధ్రకవిచరిత్రములో.

‘ అంధ్రకవితాపితామహుఁ డయిన యల్లసాని పెద్దన్న యంత యసూయాగ్రస్తుఁ డగుటకుఁ దగినకారణ మేమియుఁ గానరాదు. కవికర్ణరసాయనము మొత్తముమీఁద మంచిదే యాయినను పెద్దనార్యకృత మైనమనుచరిత్రముకంటె నేవిషయమునందును గుణాతిశయము కలది కాదు. ’’

అని యున్న దానితో నన్ని యంశములలో నే నేకీభవింపను. ఆంగ్లేయులప్రభుత్వములో క్రీస్తుని పందొమ్మిదవ శతాబ్దాంతములో నభివృద్ధిలోనుండు నాంగ్లేయవిద్యాప్రాబల్యము నందియు, వారినాగరకతాలక్షణములు తెలిసికొని వారితోఁ గలసి మెలసి వ్యవహరించుచుండు మన యాంధ్రపండితులు నేఁటివఱకు స్వదేశ జన్య మైనయనసూయాపిశాచ గ్రస్తులు కాక తప్పించుకొనలేక యెవరైన కష్టపడి యొకగొప్ప యుద్యమము చేయుచుండ నోర్వలేక దానికి విఘ్నములు గాని లేక అది తాముం జేసితి మనిపించుకొనినఁ గొంత యెదటి వానిప్రతిష్ఠ తగ్గినఁ దగ్గుంగాక యని యుద్యమించుచుండ, నాల్గుశతాబ్దముల క్రింద నున్న సర్వాధికారుల మనుకొను రాజులసభలలో నగ్రతాంబూలము గ్రహించి మించుచున్న పెద్దన్నవంటి హిందూపండితుఁడు. తనతో సమానుఁడుగాఁ గానీ తనకంటె నధికుఁడనిగానీ భావించఁదగినకవికర్ణరసాయనగ్రంథకర్త యగునారసింహకవిని రాజదర్శనార్థంబుగఁ దోఁడ్కొనిపోవు నని యాధునికాచారముం బట్టి చూచిన నిర్ణయింప వశమై యుండదు. కావున ననూయయే యితనిగ్రంథము కృష్ణరాయుల సన్నిధికిం బోకుండఁ జేసిన దానికిఁ గారణమై యుండును. పెద్దనార్యమనుచరిత్రమునకంటె నారసింహ కవికృత కవికర్ణరసాయనము ఎన్నివిధముల నధికమైనదో దాని నాయిర్వురి శైలీవిశేషంబులఁ జూపుచో వివరించెదను. ఇపు డీనృసింహకవి గ్రంథము రాజునకుఁ గృతినిచ్చుటకు యత్నించెనా అనుదానిం గూర్చి చర్చించెదను. ఎట్లన్నను:—

నృసింహకవి గ్రంథరచనావిషయము

దీనింగూర్చి నృసింహకవివలననే కొన్ని వాక్యంబులు చెప్పంబడినవి. అవియెట్లన్నను:—

“వ. అని వితర్కితపూర్వకంబుగా నపూర్వవిరచనా చాతుర్యంబు సెలయ మెలయ నన్వర్థనామంబుగాఁ గవికర్ణరసాయన మనునొక్క కావ్యంబు రచియింప నున్ముఖుండనై యనుకూలనాయకాన్వేషణపరాయత్తం బైనచిత్తంబున”

అని యున్నది. దీనిక్రింద వ్రాసిన పద్యములో ననుకూలనాయకాన్వేషణంబు జేయుటకు మాఱుగ ముందుఁగఁ బ్రతికూలనాయక నిర్ణయంబు చేసి నరకృతినిందం జేసి పిమ్మట ననుకూలనాయకుని నిర్ణయించుకొని నట్లుగా నున్నది. నరకృతి జేయనివారలందఱు నవలంబించిన పక్కిక యిది కాదని ఆంధ్రభాగవతముతక్క తక్కిన గ్రంథములన్నియు సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి. ఆయాంధ్రభాగవతములోఁగూడ నరకృతి చేయవలసిన యవసర మొకటి యేర్పడిన పిమ్మటనే దానిం దిరస్కరించి అట్టి తిరస్కరణమును లిఖితరూపంబుగాఁ జేయంబడినదికాని అదిలేనిది కాలేదు. అటులనేయీనృసింహకవికిఁగూడ మొదట నరకృతి చేయునవసరము కలిగినపిమ్మటనే ఆయూహ మార్చుకొనినట్లు కానుపించును. దాని నెట్లుచెప్పె ననఁగా :—

"సీ. అందోళికలయందు నంతరచరులైన, శివకృతాకృతులఁ బిశాచజనుల
వాలవీజనములఁ గ్రాలుచు నీఁగఱఁ, గాలునిఖరవర్తులాండసముల
వేత్రపరంపరావిలకంటకాకృతిఁ, జేరఁబోరాని బర్బూరతరుల
పరకరాలఁబులై ప్రార్థింపఁ గైకోక, వాయెత్తపుండుజీవచ్ఛవముల.

గీ. శంఖనాగస్వరాదిక శ్రీవణాసమద, విస్ఫుటచ్ఛత్ర విస్ఫారితస్ఫటాక
దిష్టవిషవైద్య శకవర్తిదుష్టఫణుల, ప్రభుదురాత్ముల వెవ్వాఁడు ప్రస్తుతించు.

గీ. నరగుణాంకిత మయ్యేనే పరసకృతియు, దూష్య మగు శునకో ద్వృత్తదుగ్ధ మట్ల
హరిగుణాంకిత మయ్యేనే నరసకృతియు, హారసూత్రంబుగతి హృదయంగమంబు."

అని అప్రస్తుత మగునరకృతినింద నొనరించి పిమ్మట తా నేర్పఱుచుకొనిన కృతిపతి గుణవిశేషముల నీక్రింది విధంబునం జెప్పె. ఎట్లన్నను :—

"సీ. జగదేకపతి యయ్యు సకలాభిగమ్యుండు, సర్వశాసకుఁ డయ్యు సదహృదయుఁ
డఖిమతప్రదుఁ డయ్యు నంజలిసాధ్యుండు, పరిపూర్ణుఁ డయ్యును బ్రణుతికాముఁ
డతిగశేంద్రియుఁ డయ్యు నని మేషదృగ్గ్రాహ్యుఁ,డనిరోధ్యుఁ డయ్యు భక్తానుయాయి
సాక్షి యయ్యు నతాపచారానభిజ్ఞుఁడు, సముఁ డయ్యు జాగ్రదశ్రాపరుండు

గీ. భద్రగుణనిధి దుర్గుణప్రతిభటుండు, సముఁడు నధికుండు లేనియుత్తమపరుండు
కావేరి చూచిన శ్రీరంగవిభునికంటె, ప్రభువు నత్యంతములభుండు పరుఁడు గలఁడె.

శా. జ్ఞానప్రౌఢమహాజనాధికవచస్సంస్తూయమానుండు ల
క్ష్మీనాథుండు మదల్పవాక్యరచనాస్వీకర్త కాకుండునే
నానాభూపతులెల్లఁ గానుకలు రత్నశ్రేణు లర్పించగాఁ
ధానాముష్టిముచుం గుచేలుఁ గరుణన్ ధన్యాత్ముఁ గాఁ జేయఁడే."

అని సకలలోక నాయకుం డైన శ్రీరంగనాయకుండు కృతినాయకుండు గా నిశ్చయించి

అని యున్నది. పైపద్యసందర్భముతో దీనిని బరిశీలించి చూడఁగా నీకవి మొదట నీగ్రంథము నరకృతి చేయ యత్నించి యుండె నని యు నది యేకారణముననో మాఱి దైవకృతి కంగీకరించె నని చెప్పెడు లోకప్రతీతి సరియైనదిగానే కానుపించుచున్నది.

గ్రంథరచనాప్రకారము.

ఈ నృసింహకవి తా నేశాఖాబ్రాహ్మణుఁడైనదిగానీ లేక బ్రాహ్మణుఁడైనదిగానీ చెప్పియుండలేదు. అట్లుండుటంబట్టి నృసింహకవి యేవర్ణస్థుఁ డైనదియును జెప్ప వీలుపడదు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁ డని యు నియోగి యనియు లోకములో నున్నవాడుకనే నమ్మవలసినది గా వచ్చుటంజేసి అటు లైయుండిన నేమతస్థుఁ డనుదానిం దెల్పుటకు గా వాతనివలనఁ గృత్యాదిని చేయంబడిన యిష్టదేవతాస్తోత్రపాఠము లను బట్టి నిర్ణయించెదను. అందులో మొదట విష్ణువు, పిమ్మట బ్రహ్మను, శంకరుని, వినాయకుని, సరస్వతిం బ్రార్థించె. ఇది స్మార్తులుగా నుండుబ్రహ్మక్షత్రియులు చేయుస్తోత్రప్రక్రియ యై యున్నది. కాని భట్టుపరాశర శిష్యుండ నని చెప్పుటంజేసి యితఁడు నల్లసాని పెద్దనవలె స్మార్తుఁ డయ్యును వైష్ణవేష్టి చేసికొని రామానుజసిద్ధాంతప్రధానుఁ డై యుండిననియోగి యని యూహింప నై యున్నది.

సుకవిస్తుతి, కుకవినిరాకరణము.

ఈకవి యేకారణముననో ప్రాచీనకవుల నేరిం బ్రశంసించి యుండఁడాయెను, అస్థలములలోఁ గొన్ని సుకవి లక్షణములును, కుకవి లక్షణములం జెప్పి ఆనడుమ సత్కావ్యమ్ముల యొక్కయు దుష్కా-

వ్యములయొక్కయుఁ బ్రసంగంబు చేసి అందులోఁ దనకావ్యవిశేషముల గొన్నిటిం జెప్పెను. ఈ ఫక్కిక ప్రాచీననవీనకావ్యములలోఁ జూపట్టనిదై మురారికవియొక్క ఫక్కికయై కాన్పించు. పైపద్యములలో సుకవిసంబంధము లగుపద్యముల ముందు వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

"చ. మనమునఁ గొన్ని నెవ్వగలు మాన్పి ఘటింతు రకాండసమ్మదం
బనఘకథాముఖంబున హితాహితబోధ మొనర్తు రింపుగాఁ
గనుఁగొనుకంటె నద్భుతముగా నెఱిగింతు రతీంద్రియార్థముల్
ఘనమతు లెల్లవారికి నకారణబంధులుగారె సత్కవుల్."

ఇఁకఁ గువికనిరాకరణ మీక్రింది విధంబునం జేయుచున్నాఁడు.—

ఉ. అంతము గాఁగ శబ్దహృదయజ్ఞులు గా రుచిరప్రయోగముల్
వింతలుగాఁ బ్రబంధముల వీథులు ద్రొక్కఁగలే రశక్తులై
దొంతరజిల్లిబొంత లెడ దూర్చి గతార్థమె కూర్చుదుష్కవి
భ్రాంతుల సందడిం దడవఁ బాసె రసజ్ఞులకుం గవిత్వముల్. అని.

కవిత్వవిశేషములు.

పురాణకవులలోఁ దిక్కనసోమయాజివలెఁ గావ్యకవులలో నీ నారసింహకవి స్వోద్దిష్టకావ్యములలోఁ గల్గెడుకొన్నివిశేషములు వివరించెను. దానియభిప్రాయ మారయ నావఱకుఁ గల్గినకావ్యములలో నట్టివిశేషములు లేవనియు నవి ముఖ్యములు కాకున్న నాకావ్యములలోఁ బ్రౌఢిమ తక్కువగుననియు వారియంతరం గాభిప్రాయము గాఁ దోఁచెడిని. నన్నయ భట్టుకవనంబులో లేనిమెఱుఁగు లెట్లు తిక్కనసోమయాజి తన కవిత్వములోఁ దేఁగోరెనో అటులనే నృసింహకవి అల్లసాని పెద్దనకవిత్వములో లేనిమెఱుఁగులు తనకావ్యములోఁ దెచ్చెదనని కొన్ని విశేషములఁ బ్రదర్శించినట్లు కానుపించును. పురాణకవనముఁలో నన్నయతిక్కనల కెట్టితారతమ్య మున్నదో ప్రబంధకవిత్వములో పెద్దననారసింహకవుల కట్టి భేద మున్నదని యూహింపవలసియుండును. ఇట్లు చెప్పుటవలన నన్నయపెద్దనలకవిత్వములో లోపము లున్నవని చెప్పుట కాదు. ఆకవు లిర్వురకు నవ్యవహితముగ నట్టికావ్యము లే రచించి

చిన తిక్కన నారసింహకవులు అంతకంటెను మెఱుఁగులు తెచ్చి రనియు నట్టినంగతి ప్రకాశముగఁ జెప్పినచోఁ బరనింద కాకున్న నలౌక్యమనియు నెంచి మఱియొకచమత్క్రియామార్గమున తమతమ సామర్థ్యంబులు వెల్లడించి రనియుఁ జెప్ప నొప్పియుండును. ఆపద్యము లెట్లున్న వన :—

“ సీ. కావ్య మత్యాద్య మైన సత్కావ్య మింక,నుక్తకావ్యంబయోఁ బునరుక్తిఁ దెచ్చుఁ
గాన కవితాభిముఖుఁ డైనఁ గవివరునకు,మిశ్రకావ్యంబె కావ్యమై మెచ్చుఁ దెచ్చు,

క. నేరిచినసుకవి కృతిచే, బే రెఱిఁగించికొని జగతిఁ బెం పగు టొప్పుక
నేరక కృతి చెప్పుట తగ, నేరమి యపకీర్తి జగతి నిలుపుట గాదే.

క. ఏరసము చెప్పఁబూనిన, నారస మాలించువాని నలరించని యా
నీరసపు కావ్యశవముఁ, దూరముననఁ బరిహరింపుదురు నీతిజ్ఞుల్.

చ. ఫణుతుల రెంట మూఁట నొకపద్యముఁ గూరుచువారు లక్ష్యల
క్షణసహకావ్యనిర్వహతఁ గల్గుట చిత్రముగాని యట్లపో
ఫణమణిమాత్రధారు లగుపాము లసంఖ్యము గాక తత్ఫణా
మణివిధవిశ్వభూభృతిసమర్థుఁడు శేషుఁడు గాక కల్గునే,

క. అకల నిడిమొడఁ కవితా, పాకంబులు మొదలు చెడినప్రాఁతిప్పల నా
లోకము జిహ్వాంచలము లె, యాకులుగా నుండు నెవ్వి యవియొకొ కవితల్.

క. పరభుక్తము లైనయలం, కరణముల జుగుప్స లేక గైకొని పదవి
స్ఫురణంబు చూపుసుకవితఁ, బరికింపఁగ లజ్జ లేనిబానిస గాదే.

క. కలకంఠ కలన చూపక, కలకంఠం బూరకున్నఁ గాకము కాదే
కవిత నిజవాగ్విలాసం, బలరింపనితజ్జ్ఞుఁ డైన నజ్ఞుఁడు కాఁడే.

చ. ఖలుఁ డిల దప్పులే వెదకుఁ గావ్యరసానుభవంబుఁ జేయలేఁ
డొలుకులు గోరు గాక మద మూనఁగ గర్దభ మొంద నేర్చునే
మలయమరుద్విధూతమధుమాసవికస్వరకేసరావలీ
కలితపరాగయోగపరికల్పితపేశలతల్పసౌఖ్యముల్.

క. ఎల్లరు మెచ్చని మత్కృతి, నుల్లంబున మెచ్చుఁగాత యొకఁ డుష్ట్రకులం
బొల్లనిపల్లవితామ్రముఁ, గొల్లలుగాఁ బొగడ నొక్క కోయిల లేదే.

గీ. తప్పు గల్గెనేని తార తెల్పి రసజ్ఞు, లస్మదీయకవిత ననుమతింతు
రించు కలుక గలిగనేఁ దెల్పి ప్రేయసి, నల్లమున వరింప కోర్తు రట్లు. ”

పైపద్యముల వివరించితిని గావున నిఁక వానిలోని సందర్భము నాలోచింపవలయును. దీనిలోఁ గవిత్వము చెప్పఁబూనినవాఁడు

ప్రాచీనమార్గము నవలంబించక పోరాదనియు నట్లవలంబింపనపు డది పునరుక్తి యగు ననిపించుకొనునట్లు చెప్పరా దనియును, నేర్పుగలవాఁడే కావ్యము చేసిన ప్రతిష్ఠ కల్గునుగాని నేర్పు లేనిచోఁ గవిత్వము చెప్పుట తన తెలివి లోపమును ప్రపంచమందు స్థిరపఱచి యుంచుట యగుననియును, నేర్పు కల్గి కవిత్వము చెప్పువాఁడు తా నేరసముం జెప్పఁబోవుచున్నాఁడో ఆరసమును బైకి నుబికించి దానివలన నితరుల రంజింపఁ జేయ వలయు ననియు, నట్లు చేయలేనిచో రసజ్ఞు లాకావ్యముం దిలకించక పరిహరించెద రనియును, ఫణామండితము లగుపాము లసంఖ్యము లై యుండినను విశ్వవిశ్వంభరాభరణదక్షత యొక శేషునకే కాక యితరఫణులకు లేనట్లు పద్యము లల్లఁగల మనుకొనువా రందఱు ప్రబంధములు రచియింపలే రనియు, నితరులు చెప్పిన గ్రంథములలోని యలంకారాదికములు దొంగిలి తాను గ్రంథము చేసినట్లు చెప్పుకొనువాఁడు లజ్జాహీనుఁడు గాఁ దెలియఁబడుననియు, నెంత రసజ్ఞుడైనఁ దనకుఁ గలరసికత్వమును వాగ్విలాసమును జూపింపకున్న నజ్ఞుఁడుగా భావింపఁబడు ననియును, గావ్యములలోని తప్పులు వెదకి సంతోషపడువాఁడు దుర్మార్గుం డనియును, లేమావిచిగురు కోకిలమునకువలె 'నాకవిత్వ మొకరసికునకు నైన సంతోషకారి కాకపోదు. రసికులు తప్పు గల ప్రియురాలిం దేర్చి సంతసింపం జేయునట్లుగా నాకవనంబునఁ దప్పున్న దిద్ది దానిం దిలకించెదరు గాక అనువఱకుం జెప్పియుండెఁగావున నప్పుడు తనకవిత్వములోఁ దప్పున్నట్లు తానే యొప్పుకొనిన ట్లగుకావున నట్టి సందియము తనకవిత్వములో లేదనియును, తనకవిత్వములో నేవర్ణనఁ దాఁ జేయుచున్న నట్టికావ్యరసము స్ఫురియించుటయేకాక ఆయూపట్లు వినెడువారికిఁ దమ తమ వర్ణాశ్రమ వ్యాపారముల మఱపు గల్గి రసపారవశ్యంబున కేవలము తద్వ్యతిరేకధర్మావలంబనము కలుగుననియును జెప్పుటకై యీక్రిందిపద్యముం దెల్పె. అది యెద్దియనిన :—

"గీ. యతి విటుఁడు కాకపోవునే యస్మదీయ, కావ్యశృంగారవర్ణనాకర్ణనమున
విటుఁడు యతి కాక పోవునే వెస మదీయ, కావ్యవైరాగ్యవర్ణనాకర్ణనమున."

ఇట్లున్నదానికి నాంధ్రకవుల చారిత్రములో వ్రాయంబడిన యీక్రిందివాక్యము లనాలోచితము లని చెప్పవలసియున్నది. అవి యెట్లన్నను :—

"అన్నసింహకవి తనకవిత్వసామర్థ్యముం గూర్చి గ్రంథాదియం దాత్మస్తుతిఁ జేసుకొనియున్నాఁడు, మఱియుఁ దక్కిన కవులవలెఁ గాక కుకవిధూషణముం బెక్కుపద్యంబులం జేసియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యితఁడు స్వాతిశయభావము గలవాఁడై నట్లు కనుపట్టుచున్నాఁడు."

అని యున్నది. ఈవిషయములోఁ బెద్దనకవి యింతకంటె శ్లాఘాపాత్రుఁ డగు నని చెప్పవచ్చునేమో ఆసంగతి పెద్దనగ్రంథంబునుండి వెదకి చూతము. అందులోఁ గుకవినింద యున్నది. ఎట్లనఁగాః—

"మ. భర మై తోఁచుకుటుంబరక్షణకుఁ గా బ్రాల్మాలి చింతన్ నిరం
తరతాళీదళసంపుటప్రకరకాంతారంబునం దర్థపుం
దెరవాటుల్ తెగి కొట్టి తజ్జ్ఞపరిష ద్విజ్ఞాతచౌర్యక్రియా
విరసుం డై కొఱతం బడుం గుకవి పృథ్వీభృత్సమీపక్షితిన్."

స్వప్రజ్ఞాప్రకటనముంగూడ నీక్రిందివిధంబునఁ జేసికొనియె.

"క. హితుఁడవు చతురవచోనిధి, వతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థ
స్మృతియుతుఁడ వాంధ్రకవితా,పితామహుఁడ వెవ్వ రీడు పేర్కొన నీకున్."

ఈపద్యము కృతిపతి చెప్పిన ట్లుండుటంజేసి అది పెద్దనార్యుని కవిత్వము కా దనిగానీ యది యాత్మస్తుతి కా దనిగానీ చెప్పవలనుపడునా? ఇంతియకాక ఆశ్వాసాంత గద్యములో నున్న వాక్యంబు లాత్మస్తుతిని దెల్పునవి కాకపోవునా ఆగద్య మెట్లున్న దన :—

"ఇది శ్రీమదాంధ్రకవితాపితామహ సర్వతోముఖాంక పంకజాక్ష పాదాంబుజాధీనమానసేందిందిర నందవరపు వంశోత్తంస శఠగోపతాపసప్రసాదాసాదిత చతుర్విధకవితామతల్లికాల్లసానిచొక్కయామాత్యపుత్త్ర పెద్దనార్యప్రణీతము"

అని యున్నది. నృసింహకవి పెద్దనార్యునివలె నాత్మస్తుతి అతిమాత్రముగఁ జేసి యుండలేదే. ఇట్లుండఁ బెద్దనకంటె నధికముగ నరసింహకవి నిందాపాత్రుఁ డని చెప్పుట సహేతుకము కా దని చెప్పవలయును.

కవిత్వవిషయము.

ఇఁక నాంధ్రకవులచరిత్రములోని యింకొకయాక్షేపణకు సమాధానము చెప్పక తీఱదు. అందులో

"కవికర్ణ రసాయనము మొత్తము మీఁద మంచిదే అయినను, పెద్దనార్య కృతమయిన మనుచరిత్రకంటె నే విషయమునందును గుణాతిశయము కలది కాదు."

అనియున్నది. దీనికి సమాధానము మిక్కిలి శ్రమలేకయే అచ్చటచ్చటనుండు సమానాంశములలోనివర్ణనలు చూపినం జాలియుండును. ప్రస్తుత మీయుభయుల కవిత్వశయ్యాదులం గూర్చి చూపందలఁచుకొని యున్నాఁడను గనుక దీనిలోనే పైరెండువిషయములుగూడ చూడఁదగును. అంతవఱకును పెద్దనకంటె నృసింహకవి గుణాధికుఁ డని కానీ లేక నృసింహకవికంటెఁ బెద్దన గుణాధికుఁడనికానీఁ నిర్ణయింపక యుంచెదను.

పురవర్ణనము.

"మ. వరణాద్వీపవతీతటాంచలమునన్ వప్రస్థలీచుంబితాం
బర మై సౌధసుధాప్రభాధవళితప్రాలేయరుఙ్మండలీ
హరిణం బై యరుణాస్పదం బనఁగ నార్యావర్తదేశంబునం
బుర మొప్పున్ మహికంఠహారతరళస్ఫూర్తి న్విడంబించుచున్." మను.

"సీ. జాతరూపమనోజ్ఞజాతరూపం బైన, కోటచే వలయాద్రి నోటుపఱిచి
మధుసుధారసపూరమధురనీరం బైన, పరిఘచే వారాసి భంగపఱిచి
నవరత్నచిత్రాభినవయత్నకము లైన, యిండ్లచేఁ గనకాద్రి యేపుగలఁచి
కాంతనిర్మలచంద్రకాంతబద్ధము లైన, కుట్టిమంబుల ధాత్రి కొంచెపఱిచి
కమలగర్భుండు తన సృష్టి గాఁ ద్రిభువన, కోశగర్వంబు నడఁగించుకొలఁది దీని
వేడ్క నిర్మించె ననఁ బొల్చు విమతహృదయ, ఘట్టనం బైన సాకేతపట్టణంబు."
కవిక. ర.

మనుచరిత్రములో నల్లసాని పెద్దన పురవర్ణనతోఁ గల్పిబ్రాహ్మక్షత్త్రివణిక్శూద్రులను వెలయాండ్రను ఒకసీసపద్యమున వర్ణించెను. ఆపద్యమెట్లన్నను :—

సీ. అచటివిప్రులు మెచ్చ రఖిలవిద్యాప్రౌఢి, ముది మదిదప్పిన మొదటివేల్పు
నచటిరాజులు బంటు నంపి భార్గవు నైన, బింకానఁ గెలిపింతు రంకమునకు

నచటిమేటికిరాటు లలకాధిపతులైన, మును పంచి పెట్టి లిచ్చి మనుప దక్షు
లచటిబాలవజాతి హాలముఖాంత విభూతి, నాదిభిక్షువుకైత్త మైన మాన్పు
నచటిచెలియాండ్రు రంభాదు లైన నొరయఁ, గాసెకొంగున వారించి గడపఁగలవు
నాట్యశేఖాకళాధురంధరనిరూఢి, నచటఁ బుట్టినచిగురుఁగొమ్మైన్రనఁ జేవ."

కవికర్ణ రసాయనములోఁ బైని సంగ్రహాముగా వర్ణింపఁబడిన పట్టణాంగములు విపులములుగాఁ జేసి వర్ణింపఁబడియె. అందలిపద్యము లన్నియు వివరించుట గ్రంథవిస్తర మగుటయుఁ, జారిత్రోపయోగము కాకుండుటయు నగును గావున నందులవివరముమాత్రము తెలిపి చమత్కారము లగు నొకటి రెండుపద్యములు వివరించెదను. ఎట్లన్నను.

పురవర్ణముతోఁ జేర్చి ౧ పట్టణముపై సంచరించు సూర్యచంద్రులను, ౨ నక్షత్రములను, ౩ బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రులను, ౪ పట్టణముననుండు వారణములను ౫ ఉత్తమాశ్వములను, ౬ క్రీడామందిరములను ౭ తన్మందిరవిహారులను, ౮ వారయువతులను, ౯ పుష్పలావికాజనమును; ౧౦ ఉద్యానవనములను; ౧౧ సరస్సులను, ౧౨ కోడె గాండ్రను చెప్పెను.

ఇట్లుగా వర్ణించిన నరసింహకవియొక్కయు పెద్దనార్యునియొక్కయు దృష్టిలోఁ బుర మెట్లుగా నున్నదో అందు వర్ణింపవలసిలన వర్ణనలు పెద్దనార్యునివలన నెన్ని వదలివేయఁబడియెనో చూడవలయును. పెద్దనార్యుఁ డొక సీసపద్యములోఁ జెప్పిన పైవర్ణనలను నృసింహకవి యిరువదిపద్యములతో నతిపౌఢముగా వర్ణించి చెప్పెను. అట్టి వర్ణనలలోఁ బుష్పలావికావర్ణన, సరోవరవర్ణనల పద్యముల నిట వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

పుష్పలావికలు.

సీ. కరములకందిచ్చు విరులబంతులకంటె, వెడఁ దోఁచుచన్నులు వేడ్కఁ బెనుప
మవ్వంబుఁ గొనసెత్తుపువ్వుబెత్తులకంటెఁ, గరమూలరుచి చూడ్కిఁగమిచితిగువ
కోరిన నొసఁగెడుకొసరుపువ్వులకంటె, మొలకనవ్వులు డెందములు గరంప
నిండారుసెలవ్రలనెత్తావిగమికంటె, సుముఖసౌరభములు చొక్కఁబెనుప

తే. జట్టికాండ్రఁ దమదు సరససుందరవిలాసములచేతఁ దార జట్టిఁగొనుచుఁ
బురమువీథులఁ గను భూషణపాత్రియమై, కాంతలుఁ బువ్వులాదికాజసంజ

సరస్సులు.

" చ. అలికులకుంతలంబులు, రథాంగకుచంబులు, పద్మవక్త్రముల్
కలరవపద్మినుల్ గనువికాసముతోఁ దమయందు సక్తలై
యలరువిహారవేళఁ దము నంటినకాంతల మేనికస్తురిం
జాలకన జోడుముట్ట సరసుల్ సరసుల్బలె నొప్పు నప్పురిన్. '

బాల్యవర్ణనము.

"చ. మఱియు నతండు సంయమిసమాజవినిర్మితజాతకర్ముఁడై
పెఱిఁ బరివర్ధితుండు నుపనీతుఁడునై వివిధాయుధంబులం
గఱకరియై రణస్థలుల గద్దరియై నిగమార్థవేదియై
నెఱతనకాఁడునై మెఱసె నిర్మలకాంతివిలాసరేఖలన్. " మను.

అని స్వరోచి పుట్టె నని చెప్పినపద్యము వెంబడినే పై వర్ణనము చేయంబడినది.

" గీ. జాతవేదుండు వీజనాశక్తిఁబోలె, నుష్ణకరుఁడు తపర్తుసంయుక్తిఁ బోలె
నకుమారుఁడు జాతకర్మానువృత్తి, సమధికాశ్చర్యచర్యతేజమును బొంది.

సీ. కను దెప్ప యిడ నెఱుంగనిచూడ్కిఁ జూచుచు, జిగివీఁపుదోపఁ బోరగిలఁబడుచుఁ
గరజానువుల చతుశ్చరణుఁడై తిరుగుచు, శిశునిదర్శితదృఢస్నేహుఁడగుచు
భాసురమితపదన్యాసంబు చూపుచు, బ్రాదవిహారమున దుర్వారుఁడగుచు
జనకజానందబీజత్వంబుఁ గైకొంచు, గుణముల ముసలినాఁ బ్రబలుతఁ గనుచు

తే. వసననిరపేక్షనిచ్ఛాప్రవర్తి యగుచు, హాయసమారోహణంబు సేయంగఁ గలిగి
రాసుతుఁడు తనశైశవక్రమదశావతారములచేతఁ బూరుషోత్తమతఁ దెలిపె.

క. కాలోపనీతుఁడై భూపాలతనూభవుఁడు గురునిపాలన్ బ్రచుర
వ్యాలోలకాకపక్షుఁ; శ్రీలక్షితుఁ డగుచు నభ్యసించెన్ విద్యల్.

క. మందానిలుచే నలరుల, కందువ గని తావు లెల్లఁ గైకొనునవిమా
డ్కిం దగుగురువశమున నృప, నందనుమతి శాస్త్రవాసనల దూఁకొనియెన్.

సీ. తూరి బాల్యముఁ బోవఁద్రోచి ప్రాయంబు పెట్టినకవాటంబుఁ బాటించె నురము
జయరమాలంబనశాఖలై బాహువు, లాజానుదీర్ఘంబు లధిగమించె

వదనచంద్రునిఁ గొల్చి బ్రదికెడు చీఁకట్ల, గతి నవశ్మశ్రురేఖలు జనించె
వర్ధిధైర్యములపై వడరు కెంపునుబోలె నీక్షణాంచలముల కెజ్జిలోఁచె
గీ. సుందరత్వమునకుఁ జోటిచ్చి తాసంకుచించె ననఁగఁ గడుఁ గృశించె నడుమ
జనవరాత్మజానకు సకలలోకోత్సవా, పాదియైనయౌవనోదయమున. "

దీనిలోఁ మనము చెప్పవలసిన దేమున్న దనఁగా, నలసానిపెద్దనార్యునివలన మనుచరిత్రములోఁ జూపింపఁబడిన, ౧ జాతకర్మము, ౨ ఉపనయనము, ౩ విద్యాభ్యాసము, ౪ యౌవనావిర్భావములు కవికర్ణరసాయన కవివలనఁ బ్రత్యేక ప్రత్యేకము పద్యములతో నతిప్రౌఢ వర్ణనలఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁబడినవి. దీనింబట్టియుఁ బైపురవర్ణనముంబట్టియు మనుచరిత్రకవికంటెఁ గవికర్ణరసాయనకవి వర్ణనాంశములు పెంచి కథాభాగమును దగ్గించె నని సూచింపఁబడుచున్నది.

శ్రీ ర స్తు.

కవి జీవితములు.

ప్రౌఢప్రబంధకవులచరిత్రము.

19.

తుళువవంశము

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు.

(ఇపుడు వ్రాయఁబూనుకథ సంప్రదాయజ్ఞులచే వాడికొనఁబడు.)

ఈతండు చంద్రవంశ సంజాతుం డగునరసింహారాయనికుమారుండు. ఆనెగొంది యనియు, * విజయనగర మనియుఁ బలుకంబడు తుంగభద్రా తీరంబున నున్నపట్టణం బీతని రాజధాని. ఈతనికి నాంధ్రభోజుం డనుప్రసిద్ధి గలదు. ఆంధ్రభాష సంపూర్ణంబుగ నీతని కాలంబుననే వృద్ధిఁబొందెను. ప్రబంధరచనం బీతనినాఁడే కలిగె. అందు మొదటి ప్రబంధం బగు మనుచరిత్రం బాంధ్రకవితాపితామహుం డనంబరగిన యల్లసాని పెద్దనచే రచియింపఁబడియె. దాని కీతండు కృతినాయకుండు. ఈరా జెల్లపుడుఁ బండితజన గోష్ఠి నుండి వారితో విద్యావినోదంబులు సలుపుచుండు. వారిలో నాంధ్రకవనమున నెనమండ్రు ముఖ్యులు. వీరికే యష్టదిగ్గజంబు లని పేరు. అం దల్లసాని పెద్దన, పారిజాతాపహరణరచనాధురంధరుం డగునందితిమ్మన, పాండురంగవిజయనిర్మాణకుఁ డగు తెనాలిరామకృష్ణకవి, నరసభూపాలీయనిర్మాణదక్షుం డగుభట్టుమూర్తియు, రామాభ్యుదయమును రచించినయయ్యలరాజు రామభద్రకవియు, కాళహస్తిమహాత్మ్యకర్త యగుకవిధూర్జటియును, ద్విపదకావ్య రచనాప్రవీణుం డగు తాళ్లపాకచిన్నన్నయును,

* బీజనగరము.

రాఘవపాండవీయకళాపూర్ణోదయాదిగ్రంథకర్త యగు పింగళిసూరన యు నష్టదిగ్గజములు. అపరశంకరాచార్యనాముఁడు వశీతిగ్రంథకర్త యైనయప్పయదీక్షితులును, సంస్కృతమహాకవియు, సరసవచనరచనా నల్పకల్పనాచతురుండును ప్రతిభాసమన్వితుండును నగుతిమ్మరుసు మంత్రివర్యుండును, రాజగురుం డగుతాతాచార్యులును, కృష్ణదేవరా య ప్రసిద్ధాస్థాన పండితు లని వాడుక గలదు. ఇందలి యాంధ్రకవులచే రచియింపంబడిన గ్రంథంబులలో మనుచరిత్రమును పారిజాతాపహరణ మును, కవినామంబును, కృతిపతినామంబును, జగద్విఖ్యాతిం గాంచున ట్లొనరించె. ఇంకను గొన్నిగ్రంథంబుల కీరాయండు కృతినాయకుం డని వినుము. ఆగ్రంథంబు లిపుడు నామావశిష్టంబు లై మనకు లభ్య ములు కాలేదు. కొండవీటి దండకవిలెలో నున్న వృత్తాంతమును పురు షార్థప్రదాయిని యీక్రింది విధంబుగఁ బ్రకటించెను.

"ఈకృష్ణదేవరాయలు చిన్నవయస్సులోనే సమస్తశాస్త్రము లు నేర్చి అప్పాజీ లేక తిమ్మరుసు అను నాయనవద్ద రాజనీతి దండనీతి మొదలగు విద్యలు గ్రహించె. ఆయన జీవితకాలము యావత్తు ఆంధ్ర విద్యాభివృద్ధికొఱకు పాటుబడుచునుండువాఁడు. ఈయనయొక్క సభ యందు అష్టదిగ్గజము లనునామముచేత నెనిమిదిమంది గొప్పపండితులు ప్రసిద్ధిం జెందిరి. అష్టదిగ్గజములపేళ్లను, వారిచే రచియింపఁబడినముఖ్య గ్రంథములపేళ్లను నిక్రింద దెలియఁజేయుచున్నాను.

కవీశ్వరులపేళ్లు.	గ్రంథములపేళ్లు.
౧. అల్లసాని పెద్దన్న. ఈయన దూపాటి సీమ లోని దోణాదుల కాఁపురస్థుఁడు. ఈయన కు నాంధ్రకవితాపితామహుఁ డను పేరు గలదు.	౧. మనుచరిత్రము, ౨. రామస్తవరాజము ౩. అద్వైతము.
౨. భట్టుమూర్తి ఈయన భట్టుపల్లె కాఁపురస్థుఁడు.	౧. నరసభూపాలీయము, ౨. వసుచరిత్రము.
౩. ముక్కుతిమ్మన్న. ఈయన గన్నవరము కాఁపురస్థుఁడు.	౧. పారిజాతాపహరణము.

౪. పింగళిసూరన్న.	రాఘవపాండవీయము.
౫. తెనాలి కాఁపురస్థుఁ డగు తెనాలి రామలింగము. ఈయన యింటి పేరు ఈశ్వరప్రెగ్గడవారు.	పాండురంగవిజయము (పాండురంగమాహాత్మ్యము.)
౬. సీడెడ్డు డిస్ట్రిక్టు కాఁపురస్థుఁడు రామభద్రకవి.	రామాభ్యుదయము.
౭. శంకరకవి.	
౮. ధూర్జటి.	

N.—B. ఈచివర నిద్దఱు కవులయొక్క కాఁపురస్థలమును వారు రచించినగ్రంథముల పేళ్లును తెలియదు. అల్లసానిపెద్దన మనుచరిత్రమును రచించి కృష్ణదేవరాయలకుఁ గృతియియ్యఁగా నట్టికావ్యము వెనుక రాయలవారు ఆముక్తమాల్యదను చేసిరి. ఇది గాక సకలకథాసారసంగ్రహము, రసమంజరి మొదలగు ననేకగ్రంథములు రాయలవారు రచించిరి. అని యున్నది. పైదానిలో భట్టుమూర్తి వసుచరిత్ర రచియించినట్లు చెప్పితిని. శంకరకవి కృష్ణరాయల సంస్థానములోనివాఁడు కాఁడని మాత్రము చెప్పవలసియున్నది.

కృష్ణరాయని జననవృత్తాంతము.

ఈ కృష్ణదేవరాయలజననంబున నొకకథ కలదు. దీని నిచటి సంప్రదాయజ్ఞు లందఱు వాడుకొనునట్లు క్రింద వివరింతము. ఈతనితండ్రియైన తెలుఁగుదేశపు నరసింహరాయఁడు త్రిలింగదేశంబున రాజ్యంబు సేయుచుండె. ఈతం డొకనాఁటిరాత్రి కాలోచిత కృత్యంబులు నివర్తింప బహిర్దేశంబునకుం జనియుండ నంతరిక్షంబునుండి యొక్క రిక్క మిక్కిలి తేజంబుతో నాతని యుదకస్థాలింబడియె. దానిం జూచి యారాజు తనచేత నాపాత్రంబు మూసి యనతిదూరంబున నున్న నిజభటుం బిలిచి యోరీ అప్పనికి (తిమ్మరుసునకు) ఈ వార్త దెల్పుము అను డాభృత్యుండు వేగిరంబ చని దాని నెఱిఁగించిన నాతం డానీరు ద్రావు మని రాజుతోఁ జెప్ప నుత్తరం బిచ్చె. వాఁ డావార్తను రాజునకుఁ దెలిపినతోడనే యాతండు తిమ్మరుసు నాజ్ఞానుసారంబుగాఁ గార్యం

బు నడపె. అనంతరము తిమ్మరుసు రాజుకడ కేతెంచి యాతని నాశా
త్రి స్త్రీయతో సుఖంబుగ నుండుమని తెల్పె. రాజును తిమ్మరుసు మా
టలయెడం గౌరవ ముంచి యంతిపురికిం జని పట్టపుదేవిం బిలువంబం
చిన నామె కారణాంతరముచే రాలేదయ్యె. దాని కెంతయు వగచు
చు నామెచెలికత్తెలలో నొక్కజవరాలిం గూడి యాదినంబు సుఖం
బుగ నుండె. ఆనాఁడనే యాయింతి గర్భంబు దాల్చె. నవమాసంబులు
నిండినయనంతర మాయింతి యొక్క శుభముహూర్తంబున దేవకి కృష్ణు
నిం గన్నట్లు తాఁ గృష్ణరాయనిఁ గనియె. ఆవార్త విని నరసింహరా
యండు విశేషోత్సవంబు సేయించె. పుత్రుని జూచి యాతని తేజోధి
కతకుఁ దండ్రి యెంతయు సంతసిల్లె. అప్పటి నుండియు నీతని నతి
ప్రేమచేతఁ గాపాడుచుండె. అప్పు డీ నరసింహరాయనికి బీజనగరదేశ
మంతయు స్వాధీనమయ్యె. దానిచేఁ గృష్ణరాయం డెంతయు నదృష్ట
వంతుం డని యాతంపు మఱియుం బ్రేమాతిశయంబున నాదరింపుచుం
డె. రా జిట్లుండుటచే నోర్వలేక రాజభార్య లతనిం జంపయత్నంబు
లొనరించి యాతనిఁ జంపఁబంపిరి. అపుడు తిమ్మరుసు కృష్ణరాయనియెడ
మిగుల నెనరుంచి యాతనిఁ దనమందిరంబునకుఁ గొనితెచ్చి యచ్చటఁ
జిరకాల ముంచి సంరక్షించె. కృష్ణరాయఁ డిలువెడలు సమయంబున
నెనిమిదితొమ్మిది సంవత్సరములవాఁడు. ఈతనికిఁ దిమ్మరుసు జాగరూకుం
డై విద్యాబుద్ధుల నేర్పుచుండె. ఇట్టిసమయంబునఁ దిమ్మరుసును అప్పా
అని యీరాయండు పిల్చుటం జేసి యీతనికి నప్పరుసను నామాంత
రంబు గల్గె.

నరసింహరాయనికి స్త్రీయాసంభవు లగుకొడుకులు గలరు. నర
సింహరాయనికి శరీరంబున జాడ్యంబు సంప్రాప్తమై అది క్రమక్రమం
బుగ హెచ్చినపుడు జీవితేచ్ఛ వదలి నరసింహరాయండు తనపుత్త్రులఁ
బిలిచి వారిలో ధైర్యసాహసంబులు గలవానికి రాజ్యం బిచ్చెదఁగాక
యని నిశ్చయించి తనచే నున్న భద్రముద్రికఁ జూపి యోపుత్త్రులారా

నాదేహంబు జాడ్యంబున నుబ్బియున్నయది. కావున నీయుంగరం బే యుపాయంబుచేతను రాకుండ నున్నయది. దీని నెట్లైనఁ దీసికొన సమర్థుం డగువానికి నారాజ్యం బిచ్చెద ననుడు వారు క్రమంబునఁ జనుదెంచి దానిం దీయ ననేకవిధంబుల యత్నించి వేసరి సేయునదిలేక యూరకుండిరి. అపుడు నారసింహుండు తిమ్మరుసుం జూచి కృష్ణరాయం డుండిన నివు డెంత మేలై యుండు నాతని దుర్మార్గులు చంపించి రనుడు తిమ్మరుసు సెలవేని కృష్ణరాయనిం దెచ్చెద నని తెల్పిన సంతసించి యాతనిఁబిలువనంపి కౌఁగలించుకొని కృష్ణా! ఉంగరము దీసికొమ్మనుడు మొలనున్నకత్తిచే నాతని వ్రేలు దునిమి రాయం డాయుంగరముఁ గైకొనియె నరసింహరాయం డాతని సాహసంబునకు మెచ్చి తనసామంతమంత్రివరుల కాతనిం జూపి తనయనంతరంబున నాతనినే రాజుగ నియమించి పట్టముం గట్టుఁ డని తాఁ బరమపదప్రాప్తుం డయ్యె. అనంతర మామంత్రివరులు రాజాజ్ఞానుసారంబుగ నతనికిఁ బట్టాభిషేకం బొనరించిరి. అని యుండుకథయంతయును కల్పిత మయినట్లు నిది యేమఱియొకరాజుకథయో యాతని కతుకంబడినట్లునుతోఁచెడిని శూద్రస్త్రీసంభవుఁ డనుకథ ప్రౌఢదేవరాయని దని వెలమలచారిత్రము వలనం గాన్పించెడిని. నరపతు లగువిజయనగరరాజుల చారిత్రములోఁ బ్రౌఢదేవరాయవృత్తాంతములోఁ జూడనగును. కొండవీటిదండకవిలెలో నీపైవృత్తాంతము కొంచెము విపులముగా నున్నట్లును దానిసంగ్రహమును తాఁ బ్రచురించుచున్నట్లుగాఁ బురుషార్థప్రదాయిని అనుపత్త్రికలోఁ గొన్నిసంగతు లొకపాంథునివలనఁ బ్రకటింపఁబడియెను. అదెట్లన్నను:—

కృష్ణదేవరాయలజన్మకర్మము.

"రాచవేమనతో రెడ్లప్రభుత్వ మంతరించిన దని యి దివఱలోఁ దెలియఁజేసియుంటిని. రాచవేమనగారు అపుత్త్రివంతుఁ డగుటంజేసి కొండవీటిరాజ్యమంతయు వేమనయొక్క డెబ్బదియిద్దఱు పాలెగాం

ద్రుఁ డపహరించ యత్నము చేసిరి. గాని జనబాహుళ్యముచేత నొకరిమాట యొకరికిఁ గాక, సుమారు నలువది సంవత్సరంబులవఱకు ఒకరితో నొకరు కలహించుచుండిరి. ఇంతలో శా. శ. ౧౩౭౧ సంవత్సరములో నుత్కలదేశాధీశు లగుగజపతివారు ప్రబలులై విస్తరించి బలమును గూర్చుకొని కొండపల్లి మొదలగు దుర్గముల నాక్రమించి, కొండపల్లిలో మకాము జేసిరి. ఇట్లుండ తుంగభద్రాతీరస్థం బగువిజయనగరపురా జగుకృష్ణదేవరాయలు ఆంధ్రదేశమంతయు నాహుతి వేసికొనుటకు యత్నించెను."

కృష్ణదేవరాయలజన్మకథాప్రశంస.

"విజయనగరపురాజులలో * పదియాఱవ వాఁ డగువీరనృసింహరాయలు చిరకాలము పుత్త్రులు లేక ఖేదపడుచుండఁగా నొకనాఁ డొక విప్రశ్రేష్ఠుఁ డేతెంచి రాజా! నే నేర్పఱిచిన ముహూర్తకాలమందు నీవు నీభార్యతోఁ గూడినచోఁ దప్పకుండ నీకు పుత్త్రుఁడు కలుగును అని చెప్పెను. అందుల కారాజు సంతసించి ముహూర్తకాలమునకు సిద్ధముగా నుండునటుల నిజపత్ని యగు తిప్పాంబకు వర్తమానము పంపెను. "చీరె సింగారించువఱకు పట్నము కొల్లబోయెను." అను లోకమువాడుక నిక్కము గాఁ దిప్పాంబగారు దిద్దుకొని తీర్చుకొని రాజు సమ్ముఖమున కేతెంచువఱకు ముహూర్తకాలము మించిపోయెను. ఈమధ్యకాలములో రాజుగారి పడకటింటిలో దీపాలు బాగు చేయుడి నాగి యను నొకదాసి ముహూర్తకాలమునకు హాజరుగా నుండఁగ రాజు దాసితో రమించెను. తత్క్షణమే నాగికి గర్భోత్పత్తి ఆయెను. నవమాసపూర్తి యైనతర్వాత దివ్యతేజస్సు కలిగినశిశువును గనెను. ఈశిశువునకు కృష్ణదేవరాయలు అనునామ మేర్పడెను."

కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యభారము వహించినవిధము.

"పూర్వము వక్కాణించిన నాగి యనునది గర్భవతి యైన కొం

* విమర్శించవలెను.

తకాలమునకు పిదప పట్టమహిషి యగుతిప్పాంబకూడ గర్భముదాల్చి మొగశిశువును గనెను, ఈశిశువునకు నృసింహరాయ లనునామ మే ర్పడెను. నాగి యనుదానికి రాజుగారితో స్నేహ మగుటంజేసి నాగమాంబ యనుపేరు వచ్చెను. తిప్పాంబకుమారుఁడును నాగమాంబ కుమారుఁడును వయస్సులో సమానులైనను, రూపలావణ్యములయందును, విద్యావిషయములయందును, ధైర్యస్థైర్యములయందును, దాసీపుత్త్రుఁడు రాణిపుత్త్రునికంటె నూఱురెట్లతిశయించియుండెను" అని యున్నది. ఈరెండుకథల నమ్మినను నమ్మకున్నను వేఱుచరిత్ర లేదు.

కృష్ణరాయని పూర్వుల వృత్తాంతము.

దీనింగూర్చి పారిజాతాపహరణ, మనుచరిత్రములలోఁ గొంత కానుపించును. మఱికొంత "కొంగదేశ రాజకాల్" అను వచనగ్రంథములోపలను గానుపించును. ఇందులో మొదటిరెండుగ్రంథములును కృష్ణరాయాస్థాన విద్వాంసులవలన రచియింపంబడెఁ గావున విశ్వసనీయములు. మూఁడవ గ్రంథము గవర్నమెంటు Oriental M. s. s. లైబ్రేరీలో, నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటఁ జేరియుండిన దైనను కృష్ణరాయలకాలీనులవలన రచియింపఁబడక అటుపిమ్మటఁ గొన్నిశతాబ్దము లైన యనంతర మొకనిచే రచియింపంబడుటచేత విశేషవిశ్వసనీయము కాదు. ఎట్లున్నను చారిత్రములలోఁ జేరి నిల్చియున్న గ్రంథ మగుటంజేసి దానినిగూడఁ జేర్చుకొని యితరగ్రంథసహాయమున నందులో భేదించునట్టి యంశముల వివరించి చెప్పెదను. కృష్ణరాయని పూర్వులవంశము చంద్రవంశ మైనట్లును, తుళువ యను పౌరుషనామంబు గలది అయినట్లు నీక్రింది పద్యములవలనం గాన్పించును.

చంద్రవంశములో నొకపురుషుఁడు.

"క. అతనికి యదుతుర్వసులను, సుతు లుద్భవమంది రహితనూదనులు బలాన్వితమతులు వారిలో వి,శ్రుతకీర్తి వహించెఁ దుర్వసుఁడు గుణనిధియై.

గీ. వానివంశంబు తుళువాన్వవాయమయ్యె, నందుఁ బెక్కండ్రు నృపులుదయంబునంది
నిఖిలభువనప్రపూర్ణనిర్నిద్రకీర్తి, నధికులైరి తదీయాన్వయమునఁ బుట్టి. ''

మనుచరిత్రము.

ఇట్టివారిలో మొదటివాఁడు తిమ్మరాజు. ఇతనిం గూర్చినకథ పారిజాతాపహరణములో మాత్రము చెప్పఁబడలేదుగాని మనుచరిత్రములో నతని విశేషములు వ్రాయఁబడినవి. ఎట్లన్నను:—

"మహాస్రగ్ధర. ఘనుఁడై తిమ్మక్షితీశాగ్రణి శతకమతగాత్రివసంఘాతవాతా
శనరాడాకాందంతిత్థవిరకిరులజంఝాటము ల్మాన్పి యిమ్మే
దిని దోర్దండైకపీఠిం దిరముపఱిచి కీర్తిద్యుతుల్ రోదసిం బ
ర్వ నరాతుల్ నమ్రులై పార్శ్వముల నిలువ తీవ్రప్రతాపంబు నూనెన్.

క. వితరణఖని యాతిమ్మక్షితిపగ్రామణికి దేవకీదేవికి నం
చితమూర్తి యీశ్వరప్రభుఁ, డతిపుణ్యుఁడు పుట్టె సజ్జనావనపరుఁడై. ''

ఈ ఈశ్వరరాజుంగూర్చి పైరెండు గ్రంథములలోఁగూడ వివరింపఁబడియున్నది. అందు పారిజాతాపహరణములో

"ఉ. రాజులనెత్తుటం బరశురాముఁడు వ్రంతలు చేసె రెండుమూఁ
డీజగతిం గణింప నది యెంతటి విస్మయ మబ్జినీసుహృ
త్తేజుఁడు కందుకూరికడఁ దిమ్మయయీశ్వరుచే జనించె ఘో
రాజి బెడంగకోట యవనాశ్వకరక్తనదీసహస్రముల్.''

అనుదానివలన నీయీశ్వరరాజు కందుకూరి సమీపములో బెడఁదకోట తురుష్కులం జయించె నని మాత్రము చెప్పంబడినది. మనచరిత్రములో నీతనివిజయవిశేషములు చెప్పంబడకపోయిన ననేకులగు రాజులవలనఁ గప్పంబులు మొదలగునవి గ్రహింపఁబడినట్లును, శత్రుజయము చేసినట్లుగా రెండుపద్యములు చెప్పఁబడినవి. ఎట్లన్నను:—

"చ. బలమదమత్తదుష్టపురభంజనుఁడై పరిపాలితార్యుఁడై
యిలపయిఁ దొంటియీశ్వరుఁడె యీశ్వరుఁడై జనియింప రూపఱేఖ
జలరుహనేత్రిలం దొఱఁగి శైలవనంబుల భీతచిత్తులై
మెలఁగెడుశత్రుభూవరుల మేనులఁ దాల్చినమన్మథాంకముల్.

సీ. నిజభుజాశ్రితధారుణీవజ్రకవచంబు, దుష్టభుజంగాహితుండికుండు
వనజేక్షణామనోదనపశ్యతోహరుం, డరిమాపసపంసదభ్రాగమంబు

మార్గణగణపికమధుమాసదివసంబు, గుణరత్నరోహణక్షోణిధరము
బాంధవసందోహపద్మవనీహేళి, కారుణ్యరసనిమ్నగాకళత్రుఁ
తే. డన జగంబుల మిగులఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచె, ధరణిధవదత్తవివిధోపదావిధాస
మార్జితశ్రీవినిర్జిత నిర్జరాల, యేశ్వరుఁడు తిమ్మభూపతి యీశ్వరుండు.''

నరసింహరాజు.

పై ఈశ్వరరాజు కుమారులు నరసింహరాజు, తిమ్మరాజు. నరసింహరాజు వృత్తాంతము పై రెండు గ్రంథములలోనే కాక 'కొంగదేశరాజకాల్' అను గ్రంథములోను, 'విజయనగరరాజులచరిత్రము' అనుదానిలోఁగూడ నున్నది. కావున మొదట మనుచరిత్రములో నున్న దానిం దెల్పెదము.

"క. ఆయీశ్వరనృపతికిఁ బు, ణ్యాయతమతి యైనబుక్కమాంబకుఁ దేజ
స్తోయజహితు లుదయించిరి, ధీయుతు లగు నారసింహ తిమ్మనరేంద్రుల్.''

ఇట్లు చెప్పి యనంతరము నరసింగరాజు విశేషములు మాత్రము కొన్ని వివరింపఁబడినవి. ఇటులనే పారిజాతాపహరణములోఁగూడ నీశ్వరరాజు కుమారుల యిర్వురపేరులును వివరింపఁబడినవి. * అందుఁగూఁడ నరసింగరాయని వృత్తాంతమే వివరింపఁబడెనుగాని తిమ్మరాజుంగూర్చిన విశేషములు వివరింపఁబడవాయెను. కావున మన మిపుడు నరసింగరాయనివిశేషములే వ్రాయవలసియున్నది. ఇఁక తిమ్మరాజునుగూర్చి చెప్పవలసినవృత్తాంత మొకటి యున్నది. అందులో ఈతిమ్మరాజే కృష్ణదేవరాయని ప్రసిద్ధమంత్రి యగుతిమ్మరుసని కొందఱూహించుచున్నారు. అది సరియైనది కానట్లు కొన్నిగ్రంథదృష్టాంతము లుండుటంబట్టి ఆసంవాదము మఱియొక స్థలములోఁ జూడఁదగు నని చెప్పి ప్రస్తుతము నరసింగరాయనికథలోనికి దిగెదను. కో. రా. లో ౪౨ "నరసింగరాయపట్టము" ఇతఁ డుద్దండుఁ డనుమంత్రితోఁగూడి తెన్గుదేశము

* ఇది పొరపాటు. పారిజాతాపహరణమున నిద్దఱుకొడుకులపేరులు లేవు. ఉన్న దొక్కటే. అచట తిమ్మయయీశ్వరనృపతికిన్ = తిమ్మరాజుకొడుకగునీశ్వరరాజునకు, అని యన్వయింప నొప్పును!

రక్షించుచు అందుమీఁద కర్ణాటక దేశములో నున్న పాలెగాండ్రు కప్పమీయకున్న వారితో యుద్ధము చేసి జయించి, మళయాళ, కేరళములలో విజయరాజుతో బహుయుద్ధము చేసి జయించి, అతనివలన ననేకద్రవ్యముం దీసుకొని పాండ్యరాజుతో. స్నేహముచేసి, చోళద్రవిడదేశములలోఁ గప్పము తీసుకొని అక్కడనుండి యుత్తరదేశములకుం బోయి కళింగ, బంగాళ దేశరాజుల జయించి, అనేక తురుష్కులం జయించి గజపతిరాజుం జంపి, గంగరాజును జయించి వచ్చిన ఆమంత్రికి "విజయోద్దండేంద్రుఁ"డని బిరు దిచ్చెను. ఈనరసింగరాయనికి రాజాధిరాజ రొందరలేశ్వర మహారాయ లని పేరుపెట్టిరి." అని యున్నది. ఇట్టిచారిత్రవిశేషము లితరగ్రంథసహాయము లేనిది సిద్ధాంతములుగా నెంచఁబడఁగూడదు. కావున పైమనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములలో నుండు కొన్నిపద్యములంబట్టి కొంత నిర్ణయింతము. అందు మనుచరిత్రములో నరసింహరాజుయొక్క ప్రతాపము విశేషముగ వర్ణింపఁబడియెంగాని, యేయేస్థలములలో నేయేప్రతాపముఁ జూపెనో వ్రాయంబడి యుండలేదు. ఇఁకఁ బారిజాతాపహరణములో :—

"సీ. ఎవ్వనివిజయంబు లెఱిగించుశాసన, స్తంభంబు లాశాంతశైలవితతు
లెవ్వానియరిగాపు లేపారుకాళింగ, యవనాదివివిధదేశాధినాథు
లెవ్వానినిత్యదానైకవిలాసంబు, లారూఢతరతులాపూరుషంబు
లెవ్వానిచిరకీర్తి యింద్రలోకాంగనా, భోగినీగీతికాభోగపదము

తే. వాఁడు వొగడొందు సర్వసర్వంసహాధి, దేవతాముఖదర్పణాద్విజయనగర
భద్రసింహాసనస్థుఁ డున్నిద్రతేజుఁ, డీశ్వరాధిపునరసభూమీశ్వరుండు.

సీ. ఏనరేశ్వరుఁడు సిక్కువడంగ విద్యాపు, రంబు గైకొని నిజప్రౌఢి మెఱసెఁ
బారసీకునకు దుర్భరమానవత్వంబుఁ, దొలఁగించె మానవదుర్గసీమఁ
జోళవల్లభునకు సురవధూమధురాధ, రము లిచ్చి మధురాపురంబుఁ గొనియె
శ్రీరంగపట్టణసీమ ఖడ్గనటీవి, నోదంబు యావనేంద్రునకుఁ జూపె

తే. నతఁడు నుతికెక్కు రామసేత్వంతరాళ, కలితషోడశదానవిఖ్యాతయశుఁడు
మండలీకరమేఘమార్తాండబిరుదుఁ, డీశ్వరాధిపునరసపృథ్వీశ్వరుండు."

ఇట్లుండుటంబట్టి యీనరసింహరాజు చారిత్రాంశములు కొన్ని స్పష్టమగుచున్నవి. అవి యెట్లనఁగా:—

౧. దిగ్విజయము చేసి శాసనస్తంభంబులు నిలిపెను.

౨. కళింగరాజు, యవనరాజు మొదలగువారిచేఁ బన్నులు గొనుచుండెను.

3. విజయనగరసింహాసనాధ్యక్షుఁడు.

౪. కుంతలేశ్వరుం జయించి విద్యాపురము(Beejapore) ను స్వాధీనమును చేసికొనియెను.

౫. పారసీకునకు (తురుష్కరాజపర్యాయముకాసోపు) మానవదుర్గ సీమలోఁ బ్రాణహానిం జేసెను.

౬. చోళరాజును సంహరించి మథురాపురముం గైకొనెను.

౭. శ్రీరంగపట్టణ సీమయం దుండుయావనేంద్రునితో యుద్ధముచేసెను.

౮. మండలీకర మేఘమార్తాండ బిరుదు గలవాఁడు.

ఈ యెన్మిది యంశములును సప్రమాణములు. వీనితోఁ బ్రతిఘటించని పైచారిత్రాంశములను విశ్వసించుట కభ్యంతర ముండదు. విజయనగరరాజచారిత్రములో నీరాజుంగూర్చి యీక్రిందివిధముగా నున్నది. అందులో నృసింహదేవరాయనివలనకును వ్రాయంబడినచరిత్రము బీజనగరరాజగు బుక్కరాజుచరిత్రమై యున్నది. ఆచారిత్రకుని కందుఁగలభేదములు పరిశీలనలోనికి రాని కారణమున నాకెందుకథలును గలిపి వానిని నరసింహరాయనిపూర్వులకథలుగా వివరించె ననియుఁ జెప్పవలసియున్నది. అట్టిభేదమును బీజనగర రాజచారిత్రములోఁ జూపఁదలంచి ప్రస్తుతము నరసింగరాయునింగూర్చి వ్రాసిన కథాభాగము మాత్ర మిచ్చుట వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

“ఆబుక్క దేవరాయనికి నరసింహుఁ డనుకుమారుఁడు పుట్టెను. నృసింహదేవరాయలు విజయనగరమందు రాజ్యపరిపాలన చేయుచుఁ దనుదండ్రి యేప్రకార మాజ్ఞాపించెనో ఆప్రకారము దేవబ్రాహ్మణులయందు భక్తి నుంచి అనేకు లగుబ్రాహ్మణులకు ననేకాగ్రహారములు తామ్రశాసన పత్త్రికలపై వ్రాసి యిచ్చి తండ్రికంటె నుత్త

ముఁ డని ప్రజలవలనఁ గొనియాడఁబడుచు బహుదినములు విజయనగర మున నుండి కొన్ని దినములకు సకలదేశములం జయించి, సకల కిరీటాధి పతులచేతను మ్రొక్కులు తీసుకొనుటకు దిగ్విజయార్థము తరలి దక్షిణ సముద్ర పర్యంతము నుండు సకలదేశములం గొట్టి తద్దేశాధిపతులను దనయాజ్ఞానువర్తులుగాఁ జేసికొని, యాయాదేశములకుఁ దగినట్లుగా నర్థముం గూర్చుకొని కొంత విజయనగరమునకుం బంపి కొంత దన తోఁ బట్టించుకొని అక్కడనుండి రామేశ్వరమునకుఁ బోయి ఆ దేశములం దర్థము కట్టుకొని, అక్కడ సర్వాగ్రహారము లిచ్చి అటులనే సకలపుణ్యక్షేత్రములలో ధర్మముల నడిపెను. అటు తరువాత చో ళ, పాండ్య, కేరళ, దేశపురాజులను, మధుర దేశపుప్రభువును మ్లేచ్ఛ ప్రభువులం జయించి, అది మొదలు గంగాతీరముదాఁక సకలదేశము లం జయించి శ్రీరంగమునకు వచ్చి చేరెను. అక్కడఁ జోళదేశమునకుఁ గేవలము కావేరినదియొక్క యుదకము ప్రవహించిన ఫలాధిక్య మగు నని యెంచి, వేయికాల్వలఁ ద్రవ్వించి, అవి శాశ్వతము లగుటకుఁ గాను పంచలోహములతోఁ గట్టలు వేయించి, వేలూరునకుఁ బోయి యచ్చోఁ దమసంస్థానము శ్రీరంగమునకుఁ గాంచీపురమునకును సమీప ముగా నుండవలె నని యెంచి ఆ వేలూరునకుఁ గోట కట్టించి అందులో దివ్యభవనంబులు గట్టించి అక్కడ దక్షిణదేశములకు తఖ్తు (సింహాస నము) నేర్పఱిచి, కొన్ని దినము లచ్చటఁ బ్రభుత్వము చేసి, పిమ్మట మఱికొన్ని దినములకు వేలూరున కుత్తగముగ నుండుచంద్రగిరియం దు శత్రుభయము లేక యుండును గావునఁ దాను సంపాదించినద్రవ్య మచ్చట నుంచుట మంచిదని యెంచి, దానికిం గోటఁ గట్టించి, తాము నివసించుటకు మహల్లు గట్టించి అందుఁ దా సంపాదించిన ద్రవ్య మునుంచి ఆస్థలమును భద్రపఱిచి తిరుగ విజయనగరమునకు నరసింగరాయఁ డు వచ్చి చేరెను. ఇట్లు చేరిన రాయఁడు తన పెద్దకుమారుఁ డగువీర నరసింహదేవరాయనికిఁ బట్టాభిషేకము చేసి, కృష్ణరాయనిం బిలిచి వీర

నరసింహదేవరాయనిచేత నొప్పగించి సకలకార్యములతో శ్రీకృష్ణ రాయనిఁ గూడ నుంచుకొని వ్యవహారము చేయుటచేఁ గీర్తిప్రతిష్ఠలు రాఁగల వని బోధించి లోకాంతరము నందెను. అని యున్నది. ఇందు లోఁ బైకథలకు విరోధించనిభాగము నమ్మవచ్చును.

నరసింహరాయని భార్యలు పుత్త్రులు.

పైగ్రంథములోను "కొంగదేశరాజకాల్" అనుగ్రంథము లోఁగూడ నరసింహదేవరాయని యాలుబిడ్డలఁ గూర్చి వివరింపఁ బడియున్నది. అందులోని పైగ్రంథములో "తిప్పాంబ యను భార్య యందు వీరనృసింహేంద్రుఁడు అనుకుమారుఁడు పుట్టెను. నాగులాంబ అను భార్యయందుఁ గృష్ణరాయఁడు పుట్టెను. ఓబాంబయను భార్యయందు రంగదేవరాయలు, అచ్యుతదేవరాయలు అను నిద్దరుపుత్త్రులు పుట్టిరి. వారు నల్గురును బహుధర్మాత్ములై శౌర్యాదిగుణములు గలవారలై యుండిరి." అని యున్నది. ఇటులనే కొంగదేశరాజకాల్, అను గ్రంథములోఁగూడ నున్నది. వీనిఁబట్టి చూడఁగ నరసింగరాయనికి ముగ్వురు భార్యలు, నల్వురు కొడుకులు నున్నట్లుగాఁ గానుపించుచున్నది. ఈరెండు గ్రంథములలోఁ గృష్ణరాయలు కృతులందినపారిజాతాపహరణ, మనుచరిత్రగ్రంథములును, కృష్ణరాయకృత మగునాముక్తమాల్యదయు నేకీభవింపవు. ఎట్లన్నను :—

"క. ఆనరసమహీమహిళా, జానికిఁ గులసతులు పుణ్యచరితలు తిప్పాం
బానాగాంబిక లిరువురు, దానవదమనునకు రమయు ధరయును బోలెన్." పారి.

పుత్త్రులవిషయమై

"క. వారలలోఁ దిప్పాంబిక, మారుఁడు పరిపంథికంధిమంథాచలమై
వీరనరసింహరాయఁడు, వారిశిపరీతభూమివలయం బేలెన్." పారి.

"తే. అనృసింహప్రభుండు తిప్పాంబవలన, నాగమాంబికవలన నందనులఁ గాంచె
వీరనరసింహరాయ భూవిభుని నచ్యు, తాంశసంభవుఁ గృష్ణరాయక్షితీంద్రు." మను.

ఇట్లీపైరెండుగ్రంథములలో నొక్కతీరుగనే చెప్పి యుండుటం బట్టి వీనిలోఁ జెప్పంబడినవారే నరసింహరాయని పత్నీపుత్త్రులు

గాని పైకొంగదేశపురాజకాలులోఁ జెప్పినవిధమునఁ గాదు. కావున నరసింహరాయునికి నిద్వురు భార్య లనియు, నాయిద్వురివలన నిద్వురు కుమారులు గల్గి రని సిద్ధాంతము చేసెదను. అయితే పైన చెప్పంబడిన యోబాంబికకుఁ గల్గి రనిన రంగరాయ అచ్యుతరాయ లెవ్వరికుమారు లనుదాని నాలోచించవలసియున్నది. దానికి గ్రంథ దృష్టాంతము లగపడువఱకు సరియైన సమాధానము రానేరదు, నర సింగరాయనామము గలకుమారుఁడు పైనరసింగరాయునికే యున్నాఁ డు. అతఁడు వీరనరసింగరాయఁ డని పైగ్రంథత్రయమందును గానుపిం చుచున్నది. కావున నీయిద్వురు పుత్త్రు లావీరనరసింగరాయని కుమా రులుగా భావించెదను. *

ఇఁక నరసింగరాయనిమృతి యెప్పుడో వ్రాయవలసియున్నది. అందువిషయమై కొ. రా. లులో శా. శ. ౧౪౦౦ అగుశార్వరి (A. D. 1478)గా వివరింపఁబడినది. విజయనగర రాజుల శాసనములలో క్రీ. శ. 1471 లో నొకశాసనమును, 1487 లో నొకశాసనమును నర సింగరాయని శాసనములు కానుపించుచున్నవి. ప్రిన్ సెపుదొరశాసన ములలో క్రీ. శ. 1490 లో వీరనరసింహరాయనిశాసనము కానుపించు ను. 1490 సంవత్సరములోఁ గాన్పించిన శాసనము వీరనరసింహరాయ ని దవుటచేత నాతనితండ్రి 1487 వఱకు నున్నట్లును, వీరనరసింహరా యఁడు తదనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చె ననియు నూహింపనైయున్న ది. క్రీ. శ. 1487—77=శా, స. 1410 అగును.

వీరనరసింగరాయఁడు.

ఇతనిం గూర్చియు కొంగదేశరాజకాల్ కొంతచరిత్రము చె ప్పుచున్నది. అది యెట్లనఁగా:—" శార్వరిసంవత్సరములో నితనికిఁ బ ట్టాభిషేక మాయెను. ఇతఁడు తండ్రివలెనే నేకదేశములలోఁ గప్పముఁ గొ నియెను. ద్రావిడ పాండ్యచోళ దేశములవారు కొంతద్రవ్యమిచ్చి ఇతని

* చింత్యము.

స్నేహము చేసుకొనిరి. కర్ణాటదేశము కొంకణదేశము, ఉమ్మత్తూరు, తలకాడు మొదలయిన గళ్లలోనున్న పాలెగాండ్రు కప్పము పంపకపోయి నందున వీరనరసింగరాయఁడు కోపించి అనేక సేనలం జేర్చుకొని తనకు తమ్ముఁడైన కృష్ణరాయలను విజయనగరములోనుంచి తాను అచ్యుత రాయ, శ్రీరంగరాయలును, మఱికొందఱు రాకొమరులు ప్రయాణమై పోయి ఉమ్మత్తూరు సమీపములో దండుదిగి, తమకు పూర్వమిచ్చెడు పన్నిచ్చినచో రాజ్యములో నుంచెదమనియు, లేకున్నఁ గోటలగ్గలఁ బట్టెదమనియుఁ జెప్పిపంపెను. దానికి మాఱుగా నుమ్మత్తూరిరాజు యీక్రిందివిధంబుగఁ జెప్పిపంపె. ఎట్లన్నను:—"మేమీదేశమును బహు దినములుగాఁ బాలించుచున్నాము, మావంశములో నుండువారుగాని కొంకణవర్మరాజులుగాని యీదేశమును పరిపాలించిరి. వారెవ్వరికిని కప్పమిచ్చెడునాచారము లేదు. అట్లుండ మీతండ్రి నరసింగరాయఁడు బలము కల్గియుండుటవలన జయించి కప్పము దీసికొనియెను. గాని అట్లు తీసుకొనుటకు న్యాయము లేదు. కావున మేము కప్పము గట్టము." అట్టిసమాచారమునకు వీరనరసింగరాయఁడు కోపించి తమకుఁ బూర్వులగు హరిహరరాయఁడు మొదలగువారికిఁ గప్పముకట్టి తనకుఁ గట్టనని చెప్పుట అక్రమమని యూహించి ఉమ్మత్తూరుకోట ముట్టడించెను. అట్లుగా మూఁడుమాసములు ముట్టడి వదలకయుండినను దానిని లక్ష్యపెట్టక ఉమ్మత్తూరురాజు కోట శత్రులకు స్వాధీనము కాకుండ కాపాడి శత్రువులను విశేషముగాఁ దూలించెను. అపుడు వీరనరసింగరాయఁడా కోటను పట్టుకొనలేక దండును మఱల్చుకొని శ్రీరంగపట్టణమునకు వచ్చి అక్కడి కోటను ముట్టడించెను. అయితే ఆకోటలోని ప్రభుఁడు పెద్దనరసింగరాయనివలన పట్టముగట్టఁబడిన జీవగ్రాహ్యునికొడుకై యుండెను. అతఁడు తనకోటను గట్టిచేసుకొని ఉమ్మత్తూరు, తలకాడు పాలెగాండ్రకు వర్తమానముచేసి, వారిసేనాసహాయమునంది, కోటవెలుపలికి వచ్చి వీరనరసింగరాయనిసేనలలోఁ జొరఁబడి విశేషయుద్ధముచేసి ఓడించిన వీరనరసింగరాయఁడు కొంతనష్టముతో విజయనగరమునకు వచ్చిచేరెను.

ఇట్లుచేరి తనతమ్ముఁడగుకృష్ణరాయని విశేషసేనలను ధనమును తీసుకొని ఉమ్మత్తూరు శ్రీరంగపట్టణముల జయించుటకై పంపెను. మఱికొన్నిదినములకు అనఁగా శా. స. 1425 అగు రుధిరోద్గారి సంవత్సరములో మరణమునొందెను." అనియున్నది. అయితే క్రీ. శ. 1487 మొదలు 1507 వఱకు నీవీరనరసింగరాయల శాసనములు కానుపించుటంజేసి యితఁడంతవఱకు ననఁగా 20 సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు చెప్పవలసియున్నది. అది శా. స. 1430 సంవత్సరము కావలసియున్నది. కాని 1425 కాదు. ఇఁక విజయనగరమునుగుఱించినకథ యనుగ్రంథములో వీరనరసింగరాయల అధికారముంగూర్చి యీక్రిందివిధంబునం జెప్పంబడియున్నది. అందు :—

"ఆనరసింహదేవరాయనికి పెద్దకుమారుఁడైనవీరనృసింహదేవరాయల కతఁడు పట్టాభిషేకముంజేసి కృష్ణరాయులం బిలిచి వీరనృసింహదేవరాయని చేతికి నొప్పగించి ఈకృష్ణరాయని కూడ నుంచుకొని నీవు సకలకార్యములు నడిపింపుము. అట్లైన నీకుకీర్తి ప్రతిష్ఠలు రాఁగలవు. అని చెప్పఁగా నరసింహదేవరాయలును కొన్నిదినములు కృష్ణరాయని దగ్గఱ నుంచుకొని రాజ్యవ్యవహారము చేయుచువచ్చెను. ఇట్లుండఁగా వీరనృసింహరాయఁడు బాలుఁడౌటచేతను, వ్యవహార దక్షత తక్కువయై యుండుటచేతను ఇతనితండ్రి రాజ్యకాలములో పన్నిచ్చుచువచ్చినరాజు లీతనికి పన్నిచ్చుట మానివేసిరి.

ఇట్లుండ వీరనరసింహరాయఁడు తనతమ్ముఁడగుకృష్ణరాయని బిలిచి యిట్లనియె. మనదేశమునందుండు రాజు లిదివఱకు భృత్యులైయుండి కప్పములంగట్టుచుండిరి. ఇపుడు మనము పిన్నలమవుటచేత లక్ష్యముచేయక వీరనరసింగరాయఁడు శూరుఁడని భయమున పన్నిచ్చినారముగాని యీపిల్లవాండ్రకుంగూడ పన్నిచ్చెదమా అని చెప్పి శఠించినారు. కావున సర్వసేనావృతులమై మనలో నొక్కఁడు శత్రువులంజయించుటకు వారిదేశములకుం బోవలయును. కావున, నీరాజధానిని గనిపెట్టికొని

నీ వుండుము. నేను బోయి శత్రువులం జయించి వచ్చెద నని పలికెను. అపుడు కృష్ణరాయలు లేచి అంజలిబంధముం జేసి యిట్లనియె. నే నుండఁగ మీరు దండయాత్రకుఁ బోనేల? యోఁచించవలయును. నేను పోయి శత్రులం జయించి కప్పములం గట్టించుకొని వచ్చెదను. అన వీరనృసింహదేవరాయలు కృష్ణరాయనితో నిట్లనియె. నీవు చిన్నవాఁడవు. పదియాఱు సంవత్సరములే నీ కైనవి. ఇట్టి నీవు యుద్ధములకుం బోఁగూడదు. నీవు కోటం గనిపెట్టియుంట మంచి దని చెప్పఁగాఁ గృష్ణరాయం డందులకు సమ్మతింపక తానే యుద్ధయాత్రకై తరలెను." అని యున్నది. ఇది పైకథతోఁ గొంత భేదించును. అయినను విరుద్ధము కాదు.

వీరనరసింహరాయనికి రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర వీరప్రతాప మహారాయ లనుబిరుదు లున్నట్లుగాఁ గొంగదేశరాజకాల్ చెప్పును. ఇతని రాజ్యవిశేషములు మనుచరిత్రాదులలో నసాధారణములుగా వర్ణించఁబడినవి. ఎట్లన్నను:—

"క. వీరనృసింహుఁడు నిజభుజ, దారుణకరవాలపరుషధారాహతవీ
రారి యగుచు నేకాతప, వారణముగ నేలె ధరణవారణమహిమన్."

ఇఁక. పారిజాతాపహరణములో.

"క. వారలలోఁ దిప్పాంబకు, మారుఁడు పరిపంథికంధి మంథాచల మై
వీరనరసింహరాయఁడు, వారాశిపరీతభూమివలయం బేలెన్."

ఈ రెండు పద్యములలో వీరనరసింహరాయని విక్రమము మాత్రమే చెప్పఁబడెంగావున నతఁ డట్టివాఁడని చెప్పవచ్చునుకాని ఇతని నాఁడు వీరిరాజ్యమునకు విశేషదేశములు కలియు లే దని మాత్రము చెప్పవలసియున్నది.

కృష్ణరాయనివృత్తాంతము.

దీనింగూర్చి కొం. రా. లో నిట్లున్నది. "ఇతఁడు విజయనగరములో నవరత్న సింహాసనాధిరోహణము శాస. ౧౪౨౬ అగు నేఁటి రక్తాక్షి సంవత్సర చైత్రమాసములోఁ బట్టాభిషేకము అయినవిమ్మట

చేసెను." అని యున్నది. శాసనములలో క్రీ. శ. ౧౫౦౯, ౭౭=శా. స. ౧౪౩౨ మొదలు కృష్ణదేవరాయ లధికారము చేసినట్లు కానుపించును. వీరనరసింహ రాయుని శాసనము శా. ప. ౧౪౩౦ వఱకు నుండుటచేత నతనిమరణమునకును కృష్ణరాయుని పట్టాభిషేకమునకును వ్యవధి యుండక పోవుటచేతను ఆకాలము పైరెండు శాసనముల మధ్యకాల మై యుండును. అందు విశేష భేదములేదు గనుక దానిని క్రీ. శ. ౧౫౦౭, ౭౭=శాస. ౧౪౩౦ గా నిర్ణయించెదను. ఇది విభవ సంవత్సరమని కర్ణాటరాజుల కాలనిర్ణయ పట్టికలో నున్నది. వీరనరసింహ రాయుని యనంతరమే కృష్ణరాయ లధికారి యయినందులకు పైపద్యకావ్యములు నుపబృంహణము చేయుచున్నవి. అందు 'పారిజాతాపహరణములో

"శా. వీరశ్రీనరసింహశౌరిపిదప న్విశ్వక్షమామండలీ
ధౌరంధర్యమునన్ జనంబు ముదమందన్ నాగమాంబాసుతుం
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులున్ గగన శైలారోహముం జేయఁగన్."

"క. ఆవిభునంతరంబ ధ, రావలయముఁ దాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల, దేవియునుం దనకుఁగూర్చుదేవేరులు గాన్." మను.

—— కృ. రాయనిధర్మపత్నులు. ——

వీరిపేరులు చిన్నాదేవియు తిరుమలదేవియు నని పైమనుచరిత్ర పద్యములోఁ గానుపించుచున్నది. పారిజాతాపహరణములోఁ గృతిముఖంబున నీయంశము వివరింపఁబడ లేదుకాని ద్వితీయాశ్వాసములో "తిరుమలదేవీవల్లభ" అనియును, తృతీయాశ్వాసములో

"క. శ్రీవేంకటగిరివల్లభ, సేవాపరతంత్రహృదయ చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక కవితా, ప్రావీణ్యఫణీశ కృష్ణరాయమహీశా."

అని యున్నది. వీని యనంతర కృతి యగునాముక్తమాల్యదలో మాత్రము కృష్ణరాయనిభార్యలు, తిరుమలదేవి, అన్నపూర్ణాదేవి అని చెప్పంబడి యుండెను. ఎట్లన్నను:——

"క. ఆవిభునంతరంబ ధ, రావలయముఁ బూని తీవు రహిమైఁ దిరుమ
ల్దేవియును నన్నపూర్ణా, దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులు గాన్."

అని యున్నది. విశాఖపట్టణమండలములోఁ జేరిన సింహాచల క్షేత్రము సేవింపఁబోయి పొట్నూరుకడఁ బాతించిన స్తంభముమీఁదఁ జెక్కించిన శాసనముంబట్టి యితని భార్యలపేరులు చిన్నాదేవీ తిరుమలదేవులుగాఁ గాన్పించెడిని. అన్నపూర్ణనామము చిన్నాదేవియొక్క నామాంతరముగా నూహించుట నిర్వివాదాంశమగును. దీనింగూర్చి

కృష్ణరాయ రాజ్యవిశేషములు.

"కొంగదేశరాజకాల్" లోను, విజయనగర రాజచరిత్రములోను, గొండపీటి దండకవిలెలోఁ గొంత వివరింపఁబడి యున్నది. కృష్ణరాయ, తత్పండితజన రచిత గ్రంథములలో సూత్రప్రాయముగ నావృత్తాంతములే వివరింపఁబడినవి. కావున ముందుగ పైగ్రంథములలో నేమి వ్రాయఁబడినదో చూపి అనంతరము పద్యకావ్యములవృత్తాంతము న్వివరించెదను. అందు " కొంగదేశరాజకాల్ " అను గ్రంథములో "కృష్ణరాయఁడు పట్టాభిషేకము చేసుకొని తనతమ్ముఁడు అచ్యుతరాయఁడు, రంగరాయఁడు వీరలతోడను, తనమంత్రితోను రాజ్యముచేయుచు విజయనగరము కోట లెస్సగాఁ గట్టించి, పెనుగొండ, చంద్రగిరి మొదలగు కోటలు వెట్టించి, అనేకసేనలం జేర్చి యితరదేశములంజయించుటకుఁ గోరి ద్రావిడదేశమునకుఁబోయి అక్కడ కాంచి, సెంజి, వేలూరు మొదలగు గడీలను వశముచేసుకొని, వేలూరు కోట బహుభద్రపఱిచి దానిలో తనసేనలను రాజకుమారుల నుంచి రాజ్యపాలనము జేయుచుండెను. అపుడు కర్ణాటక రాజులలో నుమ్మత్తూరు శివసముద్రముల వారిని వశము చేసుకొనవలె నని యత్నించెను. ఉమ్మత్తూరుస్వాధీనమాయెను. అపుడు శివసముద్రముకోటలో రాజ్యముచేయుచున్న త్యావరా

శివసముద్రముపై దండెత్తుట.

జు కాలధర్మము నందఁగా నతనికుమారుఁ డగు గంగరాయఁడు శివసముద్రము కోటలో నుండి ఆయుధములతోను సేనలతోను గోడను భద్రపఱిచెను. ఇతని తండ్రియే ఫిరంగులు మొదలయిన వానిం జేర్చి యుంచె,

పైపాలెగాఁడును, మఱికొందఱును కృష్ణరాయని లక్ష్యము సేయక అతనితో యుద్ధము చేసి పరాజితుం జేసిరను కోపముతోఁ గృష్ణరాయలు చతురంగబలసమేతుఁడై ఫిరంగులు మొదలగునాయుధములతోను మఱి కొందఱు పాలెగాండ్రతోడను ప్రయాణమై పోయి కర్ణాటకదేశములో కావేరితీరమందున నుండు పశ్చిమరంగమునకుఁ దూర్పుగానున్న శివసముద్రముకోటను ముట్టడించి, ఆశివసముద్రపు పాలెనానికి శత్రువైన చిక్కరాయునిం జేర్చుకొనిమఱికొందఱుపాలెగాండ్రనుచేర్చుకొని ప్రేతపర్వతము, గారికొండ అనుస్థలములలో దండు దిగి యొక సంవత్సరముపైని ఒత్తినకనుమ కావేరిమార్గములో కోటను హల్లాచేసెను. అవుడాగంగయరాయఁడు గంగఁడు శుచి అను కావేరి మడుఁగులోఁ బడి పోయెను. అటుపిమ్మట కృష్ణరాయః డాకోటను స్వాధీనము చేసికొనెను" అనియున్నది. ఉమ్మత్తూరు శివసముద్రము లనుకోటలను కృష్ణరాయలు భేదించినవృత్తాంతము పారిజాతాపహరణములో రెండవ యాశ్వాసమున నీక్రిందివిధముగ వర్ణింపఁబడియె, ఎట్లన్నను.—

శా. సమ్మర్దక్షమధీనిబంధనవిధాసంక్రందనాచార్య శూ
రమ్మన్యాచలవజ్రపాతజగతీరక్షాంబుజాక్షా శర
ణ్యమ్మార్గస్థదశాస్యరాజ్యసమసహ్యాపోద్భవాతీరభా
గుమ్మత్తూరి శివంసముద్రపురవప్రోన్మూలనాడంబరా."

అని చెప్పఁబడియున్నది. కొంగవంశపురాజకాల్" గ్రంథములోఁ బైరెండుకోటలును పట్టినపిమ్మటఁ గృష్ణరాయఁడు శ్రీరంగపట్టణమునకుఁ బోయి కాంబగాడఁడు,వీరప్పగౌడఁడు అనువారి స్వాధీనములోఁ గొన్ని దేశములును, చిక్కరాయని వశములోఁ గొన్ని దేశములును విడిచి, ఆసమీప మందుండెడుమఱికొన్ని పాళియంపట్టులు జయించి వానిం బరిపాలింప తగవరులనియమించి భేరీజుద్రవ్యము నేర్పాటుచేసి కర్ణాటదేశము కోటిద్రవ్యమునిచ్చుదానిఁగాఁ జేసెను. అట్టి కర్ణాటదేశమునకంతకు నధికారస్థానముగా నుండుటకుఁ దగిన శ్రీరంగపట్టణము దిట్టపఱిచి ప్రభవసంవత్సరములో మహాబిరుదు కలుగఁ జేసికొని దానియందుఁ గృ

ష్ణరాయధ్వజ,శంఖ, చక్రములఁ గలధ్వజ మెత్తించెను అని యున్నది. అనంతరము కృష్ణరాయలు శ్రీరంగపట్టణము విడచి ౧. కొడగు ౨. మళయాళము ౩. గౌడము మొదలుగాఁగల దేశములకుఁబోయి అచ్చటఁ గప్పముల నందుకొని పాండ్య.చోళదేశముల స్వాధీనపఱుచుకొని అట నుండి విజయనగర పట్టణమునకు వచ్చి అచ్చట ననేక సేనలను, పాలెగాండ్రను, అనేకగోత్రములవారిని సిద్ధపఱిచి, మందుగుండుసామానులను, ఆయుధములను సన్నాహపఱుచుకొని యుత్తరదేశపు దండయాత్రకు బయలువెడలెను.ఇట్లు వెడలి కళింగదేశపురాజును స్నేహితుంగా నొనరించి అతని వెంటఁ బెట్టుకొని పోయి హిందూదేశపుమార్గముగా ఘూర్జర మగధ దేశముల జయించి కప్పముం గైకొని అనేకులఁ దురుష్కులం జయించి తిరుగ విజయనగర పట్టణమునకు వచ్చి సింహాసనాధి రోహణముం జేసి, యదుకులోద్భవ రాజమార్తాండ రాజగంభీర మహారాజపూజిత కృష్ణరాయ మహారాయ లని హిమవత్సేతుపర్యంతము బహుకీర్తి నంది సదాశివరాయఁ డనుసేనానాయకుని తోఁగూడ రాజ్యరక్షణముం జేయుచు ననేకధర్మముల నడిపెను. అని యును కొంగదేశరాజకాల్ లోనున్నది.

అయితే యీగ్రంథము పశ్చిమసముద్ర తీరవాసులచేత రచియింపఁబడియుండెఁగావున వారికిఁ గర్ణాటకదేశవృత్తాంతము లెస్సగఁ దెలిసి యుండవచ్చును. కాని కృ. రాయని యుత్తరదేశపు దండయాత్రయొక్క విశేషముల నిది విపులముగాఁ జెప్పఁజాల. కృ. రాయని ప్రతాపాదిక ముత్తరదేశమందె విశేషము గావున అట్టి విశేషములం దెల్పుటకు మఱికొన్ని గ్రంథములు చూపివాని న్వివరించెదను. అందు పురుషార్థప్రదాయినిలోని కొండవీటి దండకవిలెలో రెడ్లయొక్క డెబ్బదియు

కొండవీటిఖిల్లాను స్వాధీనముచేసికొనుట.

ద్దఱు పాలెగాండ్రస్థితిని తలఁపఁ దలఁప రాయలవారికి నారాజ్యాధిపత్యము రావలయునని యత్యాశ కలుగుచుండెను. ఈయనగారు తనమనో

వేదనను తనయిష్టు లగుకొంతమందికిఁ దెలుపఁగా, స్వామీ మీకోరిక బూరుగవృక్షము వలెనే యున్నదని కొందఱును, అందని మ్రానిపండ్లకు అఱ్ఱుచాఁచుట యుక్తము కాదని కొందఱును, అయ్యా తాము జేయు నుద్యమము పిచ్చుకుంటాకఁ డాఁకగొప్పమ్రాను కొనయం దుండెడు తేని యు నపేక్షించి పొందఁ బూనుకొనునట్లున్నది. అని మఱికొందఱును ప్రత్యుత్తరములు చెప్పసాగిరి. ఐనను రాజు కొండవీటి సింహాసనమును నాక్రమించుకొనుటయందే యేకాగ్రచిత్తము కలవాఁడై యుండెను. ఒకనాఁ డీరాజు శకునము చూతమని విచారించి ఉపశ్రుతి దేవతను బిలచి, రజకుని గృహముమీఁద శకునానికి అక్షతలు జల్లెను. ఆరజకుఁడు తనలోఁ గాను "కొండవీడు మనదేవా! కొండపల్లి మనదేవా! కాదని యెవరు వాదమునకు వచ్చినా కటకందను కామనదేవా!" అని యొకపదముగా బాడెను. ఈవాక్యములు వినఁగా మాయావ్యక్తులయొక్క మంగళవాక్యములు వినినప్పుడు రాయలవారి మనమునందుఁ బట్టిన యాశ్చర్య సంభ్రమాతిశయములు పదిరెట్లు హెచ్చుగా నుండెను. ఈరాయలు రజకుఁడు చెప్పిన మాటలన్నియు తనవద్ద నమ్మకముగాది దిరుగుచుండెడునొక బ్రాహ్మణునితోఁ జెప్పఁగా నతఁడు మనస్సునందు మితిలేని యుల్లాసముగలవాఁడై రాజుయొక్క యుద్దేశ్యమున కనుకూలముగాఁ గొన్ని మాటలను పలికెను, ఇంతియకాదు ఎట్టి పాపకృత్యము జేసియైనను తనరాజు మనోయభీష్టము తీర్చుట యుక్తమని యెంచి ప్రాణహింసచేయుటవలన తనకుఁ గలుగఁబోవు పాపమునకు వెనుదీయక స్వామీ నాకు కావలసినద్రవ్యసహాయముం జేసితిరా డెబ్బదియుద్దఱుపాలెగాండ్రను హింసించి కొండవీటిసీమకు నిన్ను పట్టాభిషిక్తునిఁగాఁ జేసెదను అని రాజుతో ధైర్యముగా నీవిప్రుండుపలికెను. అందుకు రాయలు ఆనందించి కావలసినద్రవ్యము బ్రాహ్మణున కిచ్చివేయుటకు ఖజాజీకి నుత్తర్వు చేసెను. అంత విప్రుఁడు కొండవీటికిఁ జని అచట మాయోపాయములచేత పాలెగాండ్రను మంచిమాటజేసికొని, ఒకగొప్పదేవాలయము కట్టించి అందు గోపీనాథస్వామి' యను నొకశిలాప్రతిమను

ప్రతిష్ఠ చేసి, పాలెగాండ్రందఱిని యాదేవాలయమునకు రావించి అష్టు
ట కృత్రిమోపాయముచేత వారిని హతజీవితులనుగాఁ జేసెను. పిదప
కృష్ణదేవరాయలు అత్యానందభరితుఁడై నిజబలసమేతంబుగాఁ గొండవీటి
సీమ కేతెంచి, కొండవీడు, బెల్లముకొండ నాగార్జునకొండ, వినుగొండ
దుర్గముల నాక్రమించుకొనెను. ఈయనగారు ఖిల్లాలో నుండుట కిష్టము
లేక కొండక్రింద నొకకోట కట్టించి దానికిఁ గొండపల్లిగవిడి, నాదేళ్లగ
విడి యనురెండుద్వారము లుంచి తగుసైన్యమును కాపుంచి పదు
నాల్గుసీమలు స్వాధీనము చేసికొనెను. ఈయన ప్రభుత్వకాలమునందు కై
తేపల్లి యనుగ్రామము ఉదయగిరి సీమక్రిందను, పరుచూరు అద్దంకిసీమ
క్రిందను, కేసానిపల్లె, యమ్మలమంద, మాదల, తొండపి, కోనూరు,
జువ్వలకల్లు అను నాలుగ్రామంబులు బెల్లముకొండ సీమక్రిందను ముసి
యనునదికి దక్షిణమందున్న పాకాల, చింగనపల్లి, తుమ్మలపేట, కరే
డు అను నాలుగు గ్రామములు కందుకూరు సీమక్రిందను చేర్పంబడె
ను. కొండవీటిసీమను మట్టుకు హవేలీ యను నామముచే నిలిపి, విను
కొండ, బెల్లముకొండ నాగార్జునకొండ సీమలు మూఁటిని పరగణాలు
గాఁ జేసి, శేషించిన పదిసీమలు కర్నాటకముక్రింద కలిపివేసిరి. రాయ
లవారు భూసురులకు ననేకగ్రామములను అగ్రహారములుగా నిచ్చిన
దేగాక, మున్నంగికి కొల్లిపరగ్రామమునకు మాచెర్లవారు మహాంకాళి
వార్లను మున్నంగికి కేతనభొట్లవారిని, ఈమనికి నగరంవారిని, అత్తుమూ
రికి శిష్లావారిని, తెనాలికి పిల్లలమఱ్ఱివారిని, సుద్దపల్లికి దంటువారిని ప
డమటి జొన్నలగడ్డకును పోతవరముకును పానలవారిని యజమానపె
త్తనదార్లనుగా నేర్పఱ్చెను. సీమలు యావత్తు కర్ణాటకముక్రింద చేరి
నవెనుక పూర్వమందు గెడ్డవలన యియ్యఁబడిన యగ్రహారములన్ని యు
నడువవేమో అనుభీతిచే అగ్రహారికులందఱు కృష్ణునివద్ద కేతెంచి ఆయ
నను మిక్కిలి కొనియాడి, తమమనోభావముల నెఱింగించఁగా నేయ

అగ్రహారపు యజమానత్వము ఆయగ్రహారీకులకే స్థిరపఱుచఁబడెను. అందుమీఁద రాయదత్త యజమానపెత్తన మని వ్యవహారము జరిగెను. కృష్ణదేవరాయలు కొండవీడుప్రభుత్వము చేయుకాలములో కొండపల్లి దుర్గము సంపాదించవలె నని యనేకసైన్యముతోఁ గొండపల్లికి దక్షిణముగా నున్నకొండగూటూరు (ఇప్పు డిభరాంపట్ణ మని వాడెదరు) అను గ్రామములో బ్రవేశించి అచ్చట శుకరాజు బాహుబలేంద్రుఁడు అను రాజులతోఁ బండ్రెండు సంవత్సరములవఱకుం బోరాడెను. గజపతుల నోడించి కొండపల్లి స్వాధీనపఱుచుకొనినట్లు కనుపించదు. అను మొదలగువృత్తాంతము లున్నవి. ఇందలి కథలలోఁ జివర నుండుశుకరాజు బాహుబలేంద్రులకథకు పద్యకావ్యములలో నాధారములు గాన్పించవు. కావున వీనికినిటనుండి పద్యకావ్యములోవివరించిన చారిత్రమును దానితో సంబంధించిన హాకీ ఖత్తులను వివరించెదను. ఇదివఱలోఁ జెప్పినవృత్తాంతము కొండవీడు దండకవిలెలోనిది. అది కేవలము విశ్వసనీయ మనుటకు వీలుపడదు. కావున మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము, ఆముక్తమాల్యద వీనిలోఁ జెప్పంబడినప్రకారము కృష్ణరాయని విజయములం జెప్పి అతని రాజ్యకాలము అతనిరాజ్యవిస్తీర్ణతను నిర్ణయించెదము గాక.

కృష్ణరాయల రాజ్యవిస్తీర్ణత కటకప్రదేశము జయించుట.

ఇఁకఁ గృష్ణరాయని కాలములో నీవిజయనగర రాజ్యమెంతవఱకు వ్యాపించియున్నదో దానిని తెలియవలయును దానికి పారిజాతాపహరణములోని పద్యము.

"సీ. ఉదయాద్రి వేగ నత్యుద్ధతి సాధించె, వినుకొండ మాటమాత్రన హరించె
కూటముల్ సెదరంగఁ గొండవీ డగలించె, బెల్లముకొండయచ్చెల్లఁ జెఱిచె
వేలుపుకొండ సువృత్తిభంగముజేసెఁ, జల్లిపల్లి సమగ్రశక్తిఁ గూల్చె
కినుకమీఱ ననంతగిరి క్రిందుపడఁజేసెఁ, కంబముమెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె"

అని యున్న పద్యముంబట్టి పారిజాతాపహరణ రచనకాలంబు నాఁటి కాకృష్ణరాయలు, ౧. ఉదయగిరి, ౨ వినుకొండ, ౩ కొండవీడు ౪ బెల్లముకొండ, ౫ వేలుపుకొండ, ౬ జల్లిపల్లి, ౭ అనంతగిరి, ౮ కంబము

మెట్టును జయించె. ఆనాఁటికి కటకము పై దండెత్తి వెళ్లవలె నని కృష్ణరాయుల కభిప్రాయ మున్నట్లును, తనదేశముపైకి వచ్చునేమో యని ఆకటకాధిపుం డగునుత్కలరాజు జడియుచున్నట్లును పైపద్యములోని యెత్తుగీతలవలనఁ గాన్పించును. ఎట్లన్నను:—

"గీ. బలనికాయంబు కాలుమట్టుల నడంచు, కటకమును నింక ననుచు నుత్కలమహీశుఁ
డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు, రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు.

దీని యనంతర కాలమున రచియింపఁబడిన యాముక్తమాల్యదలో కృష్ణరాయ లుత్కలదేశముం జయించుటకుఁ బోవుచో మార్గమున జయించిన మఱికొన్ని రాజ్యములపేళ్లు చెప్పెను. దానివలన బెజవాడ మొదలు కటకమువఱకున్న దేశములు కృష్ణరాయల స్వాధీన మైనట్లు కాన్పించు. ఆ పద్య మెద్దియన:—

"సీ. తొలుదొల్త నుదయాద్రిశిలఁ దాఁకి తీండ్రించె, నసిలోహమున వెచ్చనై జనించె
మఱి కొండవీ డెక్కి మార్కొని నలి గొనె, యలశసవాహపాత్రు నంటిరాఁజె
నట సాగి జమ్మిలోయఁ బడి వేఁగి దహించి, కోన బిట్టేర్చి గొట్టానఁ దగిలెఁ
గనకగిరిస్ఫూర్తి గఱచె గౌతమిఁ గ్రాఁచె, నవుల నాపొట్నూరు రవులుకొలిపె
తే. మాడెములు వేల్చె నొడ్డాది మసియొనర్చె, కటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు కలఁగిపఱవ
తోఁకచుక్కన నారసీ దురవగాహ, ఖేలదుగ్రప్రతాపాగ్ని కృష్ణరాయ.
ఆముక్తమాల్యద.

పైపద్యములో నుదహరింపఁబడినవి:—

౧. ఉదయాద్రి.
౨. కొండవీడు.
3. వేఁగిదేశము, జమ్మిలోయ.
౪. కోనసీమ.
౫. కొట్టాన (కొట్టాముతాలూకా.)

౬. కనకగిరి రాజమహేంద్రవరము దగ్గఱ, హేమగిరి యని యొకగ్రామము దగ్గము నుగలవు. పైపేరు దానిపర్యాయ మై యుండనోపు. నెల్లూరిజిల్లాలోని కనిగిరి దీని పర్యాయనామ మని కొందఱందురు.

౭. గౌతమిఁ గ్రాఁచె ననుటచేత గౌతమీనదికి రాజమహేంద్రవరమునకు నుత్తరముగ నుండు రహితాపురము మొదలగు మన్యపు సంస్థానముల స్వాధీనపఱచుకొనె నని భావము.

౮. పొట్నూరు :—ఇది విశాఖపట్టణము జిల్లాలోనిది. బాహుబలేంద్రుని వంశస్థులకు కొంతకాలము ముఖ్యపట్టణమై యుండెను.

౯. మాడెములు :—మన్యసంస్థానము లనియును, మాడుగులు సంస్థానమనియు నగును.

౧౦. వడ్డాది :—ఇది మత్స్యవంశస్థు లని చెప్పంబడు నొక సంస్థానమువారి ముఖ్యపట్టణము.

౧౧. కటకపురి :—ఇది యుత్కళదేశ మనబరఁగు నోఢ్రదేశమునకు ముఖ్యపట్టణము. గజపతిప్రభువులలో ముఖ్యుఁ డగు ప్రతాపరుద్రగజపతి యిక్కడ నుండు సింహాసనముపై నెక్కెను.

కొండవీడువఱకు నుత్కళరాజు లగుగజపతుల ప్రభుత్వము క్రింద నుండినట్లుగాఁ గానుపించును. కాఁబట్టి పైపద్యమువలన గజపతుల సర్వరాజ్యము కృష్ణరాయలు జయించె నని చెప్పనొప్పు.

కలుబరిగిం జయించుట

ఈవఱకు నుడివిన దంతయుఁ గృష్ణరాయుని రాజ్యము తూర్పు బెజవాడ మొద లుత్తరము కటకపురివఱకును వ్యాప్తమై యుండె నని తెల్పుటకై యున్నది. ఆ ముక్తమాల్యదలోపలనే వివరింపఁబడిన మఱికొన్నిపద్యములవలన నది పశ్చిమోత్తరములయం దెంతవఱకు వ్యాపించియుండెనో అది సూచింపఁబడియె. అది యెట్లన్నను :—

"తే. తిరుగు వారిపురి సురతరు సురల మరిగి, బహుళహాళిహాళ భరితకల్బరిగనగర
సగరపురవరపరిబృఢ జవనగుణవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ."

దీనింబట్టి కృష్ణరాయఁడు కలుబరిగె (ప్రస్తుతములో కుల్బర్గ) అను స్థలములోపలను, సగరపురి (సాగర్) అను పట్టణమున నుండు తురుష్కులం జయించె నని యున్నది.

ఖురాసాన్ దేశముం జయించుట.

పై ఆముక్తమాల్యదలోనే కృష్ణరాయలు ఖురాసాన్ దేశముపై దండెత్తిపోయి తద్దేశ ప్రభుం డగుయెదుల్ ఖాన్ అను తురుష్కుం జయించిన ట్లున్నది. ఎట్లన్నను:—

"మ. అలుకన్ఘోటకథట్టికాఖురపుటీవాల్యం గురాపానిపు
చ్చలనోదన్ని చలచ్చమూగజమదాసారప్లుతిం గీర్తిపు
ష్కలసస్యం బిడి యేకథాటి భళిరా కట్టించితౌ దృష్టి కే
దులఖానోగ్రకపాలమర్ధపహారిద్యూభాంగల శ్రేణికిన్.

గౌడదేశమును జయించుట.

కృష్ణరాయఁడు గౌడదేశముం జయించినట్లు మనుచరిత్రలోఁ గలదు. మఱియొక చాటు ధారయుఁ గలదు. రెండవది అతని ఆస్థానకవులలో నొక్కరు చెప్పినట్లుగా నున్నది. పెద్దన్న మొదలగువారు చెప్పిన మఱికొన్ని పద్యములవలన నీరాయ లుత్తరహిందూదేశముపై దండెత్తినట్లు తెలియుంగావున గౌడదేశముం గూర్చి చెప్పిన చాటుధార కేవలము కల్పితము కాదని తలఁచవలసియున్నది ఆచాటువును, పెద్దన చెప్పిన పద్యముల నీ క్రింద వివరించెదను. ఎట్లన:—

"ఉ. గౌళపతీ యనేవు చిలుకా యిటు పల్కుట నీకు న్యాయమా
మూలల నున్నవారి నిటు ముంగిట. బెట్టెడువారు నుందురే."

పెద్దన్న చాటుధార:—

"మ. గవను ల్బలిదమయ్యె డిల్లి కిల మక్కాకోట మేటయ్యె నీ
భువనంబెల్ల నదల్చిపుచ్చె ననఁగాఁ బోలేరు సందేరులన్
దవసంబెక్కె బెడందకోట పురకాంతాగర్భనిర్భేదన
శ్రవణం బయ్యె భవత్ప్రతాపజయవార్తల్ కృష్ణరాయాధిపా."

మనుచరిత్రములో:

"ఆపంచగౌడ ధాత్రీతలం బెవ్వాని, కసివారుగా నేగునట్టిబయలు"

కృష్ణరాయ శాసన వివరము కాలనిర్ణయము.

ఆంధ్రులలోనే కాక హిందూప్రభువులు పెక్కండ్రు తమ కేదైన విశేషకార్యములం జేయునపుడు దేవబ్రాహ్మణులకు దానధర్మములు విశేషించి చేయుటయును, వానిని స్థిరీకరించుటకు శాసనములం జెక్కించుటయును గలదు. ఈకృష్ణరాయలు గూడ నట్లే యొనరించె నని అతనిచే నీయంబడిన కొన్ని శాసనములవలనం గాన్పించును. ఇట్టి కృష్ణ

రాయశాసనముల సంగ్రహ మాంగ్లేయభాషలో(Mr. Robert Sewell) దొరవలన (Lists of Antiquities.) అను గ్రంథములో వివరింపఁబడినది. అందులోఁ బెక్కులు(Oriental Govet, Manuscript Library, Madras.) అను దానిలో నిలువచేయఁబడినవి. కావున పైరెంటి సహాయమునను కృష్ణరాయల దానశాసనము లే యేదేశములలో వ్యాపించియున్నవో తెల్పి అనంతర మతని దిగ్విజయ మెంతవఱకు వ్యాపించెనో యోఁచింతము. అం దాంగ్లేయసంగ్రహ శాసనపట్టికను తెన్గులోఁ దెల్పుదును.

శా. స.	గ్రామముపేరు.	జిల్లావివరము.	రిమార్కులు
౧౪౩౨	విజయనగరము ౧ ...	బళ్లారి *	* లోకల్ రికార్డులో ౧౪౩౦-౩౧ సం. శాసనము లున్నవి. స్యూయల్ దొర శాసనసంగ్రహము వివరించినను పైరెండుసంవత్సరముల శాసనముల నమ్మినట్లు కానుపించదు.
,,	నిడుముక్కల ...	కృష్ణ	
,,	పాలెము ...	కర్నూలు	
,,	బళ్లారి ...	బళ్లారి	
౧౪౩౩	కాంచీపురము ...	చెంగల్పట్టు ...	
౧౪౩౪	బళ్లారి ...	బళ్లారి ...	
౧౪౩౫	,, ...	,, ...	
౧౪౩౬	విజయనగరము ౨ ...	,, ...	
,,	సంకలపురము ...	,, ...	
౧౪౩౭	కాంచి ...	చెంగల్ పట్టు ...	
,,	ఉగర్ గోల్ ...	బెల్గాము ...	
౧౪౩౮	నెల్లూరు ...	నెల్లూరు ...	
,,	అమరావతి ...	కృష్ణ ...	
౧౪౩౯	విజయనగరము ౩ ...	బళ్లారి ...	
,,	తిరువణ్ణామల ...	దక్షిణార్కాడు ...	
,,	మేడూరు ...	కృష్ణ ...	
,,	కాంచీ ...	చెంగల్పట్టు ...	
,,	అహోబలము ...	కర్నూలు ...	
,,	శ్రీశైలము ...	,, ...	
,,	కొమూర్కరు ...	కృష్ణా ...	
౧౪౪౦	ఎరుమెట్టపాల్యము ...	చెంగల్పట్టు ...	
౧౪౪౧	బెజవాడ ...	కృష్ణా ...	
,,	,,	,, ...	

శా. స.	గ్రామము పేరు.	జిల్లావివరము.	రిమార్కులు
౧౪౪౧	పట్లవీడు ...	కృష్ణ ...	
,,	చేజెర్ల ...	,, ...	
,,	బాపట్ల ...	,, ...	
,,	శ్రీకాకుళము ...	,, ...	
,,	బాపట్ల ...	,, ...	
,,	కాకాని ...	,, ...	
,,	కొండకావూరు ...	,, ...	
,,	దుర్గి ...	,, ...	
,,	తిరుప్పడిర్కూరం ...	చెంగల్పట్టు ...	
,,	కాంచి ...	,, ...	
౧౪౪౨	కలువాయి ...	నెల్లూరు ...	
౧౪౪౩	అన్నియ్యూర్ ...	దక్షిణఆర్కాడు ...	
,,	పల్ని ...	మధుర ...	
,,	విజయనగరము ౪ ...	బళ్లారి ...	
,,	మంగళగిరి ...	కృష్ణ ...	
౧౪౪౪	గార్లదిన్నె ...	నెల్లూరు ...	
,,	వల్లభాపురము ...	బల్లారి ...	
,,	కందుకూరు ...	కడప ...	
,,	అనంతసాగరం ...	నెల్లూరు ...	
౧౪౪౫	శివమొగ్గ ...	మైసూర్ ...	
౧౪౪౬	ఈగలపాడు	నెల్లూరు ...	
౧౪౪౭	కొండవీడు ...	కృష్ణ ...	
౧౪౪౮	కత్తెరగండ్ల ...	కడప ...	
౧౪౫౦	గుడిహాళ్లి ...	బళ్లారి ...	* కృష్ణరాయలు శా
౧౪౫౨	కాంచి ...	చెంగల్పట్టు ...	స ౧౪౫౨ లోనే మృ
,,	పాలెము ...	కర్నూలు ...	తినందినట్లు నిశ్చయము.
,,	విజయనగరము ౫ ...	బళ్లారి ...	౧౪౫౩ లో శాసనము
,,	కాంచి ...	చెంగల్పట్టు ...	ఉండుటకు కారణము
* ౧౪౫౩	తిరువణ్ణామలై ...	దక్షిణఆర్కాడు ...	లేదు.
,,	సింగరాయనికొండ ...	నెల్లూరు ...	
తారీఖులేదు	సంకలపురం ...	బళ్లారి ...	
,,	పొట్నూరు ...	విశాఖపట్టణము ...	
,,	సింహాచలము ...	,, ...	
,,	ఉండవిల్లి ...	కృష్ణ ...	

ఇట్లు (Antiquities.) అను గ్రంథములో నుదాహరింపఁబడిన శాసనములలో ౧ బళ్లారిజిల్లాకు ౧౨ శాసనము లున్నవి. వానికాలముయొక్క వివరము.

శా. స.
౧—౧౪౩౨
౨ { ౧౪౩౪, ౧౪౩౪ }
౧—౧౪౩౫
౨ { ౧౪౩౬, ౧౪౩౬ }
౧—౧౪౩౮
౧—౧౪౪౩
౧—౧౪౪౪
౧—౧౪౫౦
౧—౧౪౫౨
౧ తేదిలేనిది.

౧౨

ఇట్లు పండ్రెండు శాసనములు కాన్పించెడిని. ఇందులో నైదుశాస నములు ప్రత్యేకము కృష్ణరాయని ప్రధాన పట్టణ మగువిజయనగరములో నీయంబడినశాసనములై యున్నవి. పైశాసన కాలములలో ౧౪౩౬ మొదలు ౧౪౩౮ వఱకు మూఁడుసంవత్సరములును, అది మొదలు ౧౪౩౪ వఱకు నాల్గుసంవత్సరములును ౧౪౪౪ మొదలు ౧౪౫౦ వఱకు ఆఱుసంవత్సరములకాలమును వ్యవధి యున్నది. ఆవ్యవధికాలములే కృష్ణరాయఁడు విస్తార శ్రమసాధ్యము లగుదేశములపై దండయాత్రలు చేయుచు నన్యదేశములలో నున్నట్లు భావించుటకు దగియుండును.

కృష్ణాజిల్లా శాసనములు.

౨ ఇందలిశాసనగ్రామములు పూర్వము కృష్ణాజిల్లా నామముతో నొప్పుదేశములోనివి కావు. అవి కృష్ణరాయలకాలము నాఁటికి సీమ లనునామముతో నుండెను. మఱికొంతకాలమున కవి తురుష్కుల యధికారములో కొండవీడు, కొండపల్లి, ఏలూరునిజాంపట్నం సర్కార్లుగా నుండెను. పిమ్మట ఇంగ్లీషువారికాలములోఁ గొన్నాళ్లు గుంటూరుజిల్లా, బందరుజిల్లాలుగా నుండి ప్రస్తుతములో నవి యన్నియు కృష్ణాగోదావరీజిల్లాలోని వైనవి. ఇట్టి చిక్కులలో నుండుటచేత పైగ్రామములు కృష్ణరాయలకాలములో నేసీమలోనివో వివరించ లేను.

శా. స. ౧౪౩౨, ౧౪౩౭, ౧౪౩౮, ౧౪౩౮ ౧౪౪౧ లోనివి౮. ౧౪౪౩, ౧౪౪౭, ౧ తారీఖులేనిది. మెట్టున ౧౭ శాసనములు. ఈసంవత్సరములలోఁ గృష్ణరాయలు ప్రస్తుతపు కృష్ణాజిల్లాలోఁ జేరిన సీమలను జయించె నని చెప్పవలసియున్నది.

౩. కర్నూలుజిల్లాశాసనములలో శా. స. ౧౪౩౨, ౧౪౩౯, ౧౪౫౨ మెట్టున శాసనములు నాలుగు. కృష్ణాజిల్లాకుఁ బోవుట కీజిల్లా మార్గము కావునను, ఇందుఁ గూడ శ్రీశైలము, అహోబలము మొదలగు దేవస్థలము లుండుటచేతను పైసంవత్సరములలోఁ గృష్ణరాయలు ప్రాగ్దేశములోనే విశేషకాల ముండె నని యూహింపవచ్చును.

౪. చెంగల్పట్టుజిల్లా శాసనములో. శా. స. ౧౪౩౩, ౧౪౩౭, ౧౪౩౯, ౧౪౪౦, ౧౪౪౧, ౧౪౪౧, ౧౪౫౨, ౧౪౫౨, అనునివి యెన్మిది శాసనములు.

౫. బెల్గాంజిల్లాశాసనములు, ౧౪౩౭ ఇది యొక్కటియే శాసనము. ఇట్టితేదీశాసనములలో నొక్క చెంగల్పట్టుజిల్లాలోనే గాని కానుపించదుకావున నాసంవత్సరమంతయుఁ గృష్ణరాయలు ఆరెండుదేశములలోనే యున్నట్లూహించవలసి యున్నది.

౬. నెల్లూరిజిల్లా శాసనములలో. శా. స. ౧౪౩౮, ౧౪౪౨, ౧౪౪౪.౧౪౪౪, ౧౪౪౬, ౧౪౫౩, అను నివి యారు.

౭. దక్షిణ ఆర్కాడుజిల్లా శాసనములలో ౧౪౩౯, ౧౪౪౩, ౧౪౫౩ అనునివి మూఁడు.

౮. మధురజిల్లా శాసనము ౧౪౪౩. ఈతేదీశాసనము దక్షిణ ఆర్కాడులో మాత్రము కానుపించును. కాఁబట్టి కృష్ణరాయలావత్సర మారెండుదేశముల కార్యములు నడిపి యుండవచ్చును.

౯. కడపశాసనములు ౧౪౪౪, ౧౪౪౯ అనునివి రెండు.

౧౦. మైసూరుశాసనము ౧౪౪౫ అనునది యొకటి.

౧౧ విశాఖపట్టణముజిల్లా శాసనములలో రెంటికి తేదులు లేవు.

శా. స. ౧౪౩౨ లో బళ్లారి, కృష్ణా, కర్నూలు. ౧౪౩౩ లో చెంగల్పట్టు. ౧౪౩౪లో బళ్లారి. ౧౪౩౫ లో బళ్లారి. ౧౪౩౬లో బళ్లారి. ౧౪౩౭లో చెంగల్పట్టు, బెల్గాం. ౧౩౪౮ లో కృష్ణా, నెల్లూరు. ౧౪౩౯ లోబళ్లారి, కృష్ణా, కర్నూలు చెంగల్పట్టు, దక్షిణ ఆర్కాడు. ౧౪౪౦ లో చెంగల్ పట్టు. ౧౪౪౧ లో చెంగల్పట్టు, కృష్ణా. ౧౪౪౨ లో నెల్లూరు. ౧౪౪౩ లో బళ్లారి, కృష్ణా, దక్షిణఆర్కాడు, మధుర. ౧౪౪౪ లో బళ్లారి, నెల్లూరు, కడప. ౧౪౪౫ లో మైసూరు. ౧౪౪౬, ౧౪౪౭ లో నెల్లూరు. ౧౪౪౮లో కృష్ణా. ౧౪౪౯లో కడప. ౧౪౫౦,.౧౪౫౧లో బళ్లారి. ౧౪౫౨ లో బళ్లారి. కర్నూలు, చెంగల్పట్టు. ౧౫౫౩ లో నెల్లూరు, దక్షిణ అర్కాడు.

పైసంవత్సరములోఁ గృష్ణరాయఁ డేయేదేశములతో వ్యవహరించుచుండెనో బోధయగును. వీనింబట్టి కృష్ణరాయనిరాజ్యము పైస్థలము లున్నంతవఱకు వ్యాపించియుండె ననుటకు సందియము లేదు. తారీఖులు లేని విశాఖపట్టణపు శాసనములు నేను సంపాదించియున్నాఁ

డను. అందుల తారిఖులు వివరింపఁబడయ యుండెంగావున నాజిల్లా అంతయు నాదులో నప్పటికాలములో జేరిన కటకవురాజ్యముం గలిసి యున్నవి. ఇదియంతయు స్యూయల్ దొర పుస్తకమునుబట్టి వ్రాయఁ

⟶ కృష్ణరాయల శాసన వివరము. ⟵

బడినది. కృష్ణరాయల పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రావిశేషములు దెల్పు కొన్ని శాసనములు మనకు లభ్యములైనవి. కృష్ణరాయచారిత్ర విశేషములం దెల్పుట కవి ముఖ్యములుకావున వానిలో ముఖ్యము లగువానిని శకవర్షముల రీతి నమర్చి యీక్రింద వివరించెదను ఎట్లన్నను:—

	శా. స. ప్రభవాది సం.రము	గ్రామము.	విశేషములు.
I.	౧౪౩౭=యువ.	ధరణికోట.	ఉదయగిరి,కొండ వీడులజయించిన కథ. [సాధించుట.
II.	౧౪౩౮=ధాత.	సింహాచలము.	రాజ మహేంద్రవరము మొదలు
III.	౧౪౩౮=ధాత.	అహోబలము.	మన్నె వారిని పట్టుకొనుట.
IV.	౧౪౪౧=ప్రమాది.	సింహాచలము.	ప్రతాపరుద్రునికడ గైకొనినగ్రామముల లోఁ గొన్ని స్వామి కిచ్చుట.

No. 1: శాసనము. శా. స. ౧౪౩౭ యువ సం. ధరణికోట:—

స్వస్తి శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, మూరురాయర గండ, అరిరాయవిభాడ, భాషిగె తప్పువరాయరగండ, అష్టదిక్కురాయ మనోభయంకర, పూర్వ దక్షిణ పశ్చిమసముద్రాధీశ్వర, యవన రాజ్య స్థాపనాచార్య, గజపతివిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప, శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయలు విజయనగరానుండి పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు వేంచేసి, ఉదయగిరి దుర్గము సాధించి తిరుమల ప్రేయతరాయ మహాపాత్రుని పట్టుకొని, అద్దంకి, వినుకొండ, బెల్లముకొండ, నాగార్జునకొండ, తంగేడు కేతవరము మొదలైన గిరిదుర్గ స్థలదుర్గాలు అన్ని ఏకధాటిం గైకొని కొండవీటిదుర్గము లగ్గలు పుచ్చుకొని, ప్రతాపరుద్ర గజపతికొమారుఁడు వీరభద్రరాయనిన్ని, కుమారహం వీరమహాపాత్రునికొడుకు వీరమహాపాత్రుఁడు, రాచూరి మల్లఖానుఁడు, ఉద్దండఖానుఁడు, పూసపాటి రాచి

రాజు, శ్రీనాథరాజు లక్ష్మీపతిరాజు, జన్యామలక సవాపాత్రుఁడు, పశ్చిమ బాలచంద్రమహాపాత్రుఁడు, మొదలుగాను పాత్రసామంతులను, మన్నె వారిని, జీవగ్రాహముగాను పట్టుకుని వారికి అభయదానమిచ్చి, ధరణికోటకు అమరేశ్వరులకై వేంచేసి, స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౩౭ అగునేఁటి యువసంవత్సర, ఆషాఢ బ. ౧౨ భానువారమునకు కృష్ణవేణీనదీతీరమందు అమరేశ్వరదేవుల సన్నిధిని తులాపురుష మహాదానము సేయ నవధరించి తమదేవులు, చిన్నాదేవమ్మచేతను రత్నధేను మహాదానమున్ను, తిరుమల దేవమ్మ గారిచేతను సప్తసాగర మహాదానమున్ను, చేయించ నవధరించి తమ తండ్రి నరసారాయణం గారికిన్ని, తమతల్లి నాగాదేవమ్మకున్ను పుణ్యముగాను అమరేశ్వరదేవుని నైవేద్యమహాపూజలకు ధారాపూర్వకముగాను సమర్పించిన పెద్దమద్దూరిగ్రామ మొకటి చతుర్వేద విద్యా పారగులైన బ్రాహ్మణోత్తములకు, నూట యెనమండ్రకు గ్రామములు.౪

౨. ౧ అద్దంకి సీమలో నిచ్చిన నిడమానూరుగ్రామము.
౧ అమ్మనబ్రోలు సీమలో వల్లూరుగ్రామము
౨

తమపురోహితులకు సర్వక్రతు సర్వతోముఖ వాజపేయయాజులైన రంగనాథదీక్షితులకున్ను శివాదీక్షితులకున్ను.

౨. ౧ అమ్మనబ్రోలుసీమలో ధారాపూర్వకముగా నిచ్చిన క్రొత్తపల్లి,
౧ త్రోవగుంట.
౪. ౨

ఈ ధర్మాలు ఆచంద్రార్కముగాను ఎవరు తప్పకనడుపుదురో ఆ పుణ్యపురుషులయొక్క పాదాలు మాశిరస్సున ధరించేము. ఈధర్మములకు ఎవరు హాని తలఁచినా నడుపని పాతకులు తమతల్లిదండ్రులను, బ్రాహ్మణులను, కపిలధేనువులను, కాశిలో గంగాతీరమందు చంపిన పాపాన పోఁగలవారు.

౧ శ్లో. స్వదత్తా ద్ద్విగుణం పుణ్యం పరదత్తానుపాలనమ్,
పరదత్తాపహారేణ స్వదత్తం నిష్ఫలం భవేత్.
౨ శ్లో. ఏకైవ భగినీ లోకే సర్వేషామపి భూభుజామ్,
నభోగ్యా నకరగ్రాహ్యా విప్రదత్తా వసుంధరా.
౩ శ్లో. సామాన్యోఽయం ధర్మసేతు ర్నృపాణాం
కాలే కాలే పాలనీయో భవద్భిః,
సర్వా నేతాన్ భావినః పార్థివేంద్రాన్
భూయో భూయో యాచతే రామచంద్రః.

అను నీశాసనార్థములవలనఁ దేలిన చారిత్రవిశేషము లెవ్వియనఁగా శా. స. ౧౪౩౭ సంవత్సరము నాఁటికి ౧. కృష్ణరాయుని కెన్ని బిరుదులున్నవో అవియును, ౨. యేయే దేశములు స్వాధీనములైనవో ఆసంగతియును, ౩ ఆదేశాధిపతులలో నెవ్వరు స్వాధీనులుకాలేదో ఆవృత్తాంతమును, ౪. ఎందఱు బ్రాహ్మణులకుఁ గృష్ణరాయఁడు ఆసమయమున వృత్తు లిచ్చెనో ఆకథయును, ౫. రాజపురోహితు లెవ్వరో ఆవివరమును దెలిసినది. కావున వానినన్నిటి నిట సంగ్రహముగా వివరించెదను.

౧ కృష్ణరాయనిబిరుదులు.

౧ శ్రీమన్మహా రాజాధిరాజ. ౨ రాజపరమేశ్వర. ౩ మూరు రాయరగండ. ౪ అరిరాయవిభాడ. ౫ భాషిగెతప్పు వరాయరగండః ౬ అష్టదిగ్గజ మనోభయంకర. ౭ పూర్వ, దక్షిణ, పశ్చిమసముద్రాధీశ్వర. ౮ యవన రాజ్యస్థాపనాచార్య. ౯ గజపతివిభాడ. ౧౦ శ్రీవీరప్రతాప. మొత్తము. ౧౦.

౨. శా. శ. ౧౪౩౭ సంవత్సరము నాఁటి కేయే దేశములు స్వాధీనము లైనవి.

౧ ఉదయగిరి దుర్గము. ౨ అద్దంకిసీమ. ౩ వినుకొండసీమ. ౪ బెల్లముకొండసీమ. ౫ నాగార్జునకొండసీమ. ౬ తంగేడుసీమ. ౭ కేతవరముసీమ. ౮ కొండవీటిసీమ, కొండవీటిదుర్గము. మొత్తము. ౮.

౩. పైదేశాధిపతులలో నెవ్వరు స్వాధీనము కాలేదు. ఎవరు పట్టుఁబడినారు.

౧ ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుఁడు వీరభద్రుఁడు. ౨ కుమారహమ్మీరమహాపాత్రుని కొడుకు వీరభద్రుఁడు. ౩ రాచూరి మల్లఖానుఁడు. ౪ ఉద్దండఖానుఁడు. ౫ పూసపాటి రాచిరాజు. ౬ శ్రీనాథరాజు లక్ష్మీపతిరాజు. ౭ జన్యాముల కసవాపాత్రుఁడు ౮ పశ్చిమ బాలచంద్ర మహాపాత్రుఁడు. మొత్తము. ౮.

వీరు స్వాధీనము కాని వారు

ఉదయగిరి దుర్గాధిపతి యగు తిరుమల ప్రేతరాయ మహాపాత్రుఁడు పట్టుపడినాఁడు.

౪. ఆసమయములో కృష్ణరాయ లెంటలు బ్రాహ్మణులకు వృత్తుల నిచ్చెను? ౧౦౮ చతుర్వేదపారగు లగువారికి.

౫. రాజపురోహితు లెవ్వరు ?

రంగనాథ దీక్షితులు, శివాదీక్షితులు.

వీ రిద్ద్వరును స్మార్తబ్రాహ్మణులుగాన వీరు సర్వక్రతు సర్వతోముఖ వాజపేయ యజ్ఞ దీక్షాపరులుగాఁ గాన్పించుచున్నారు. దీనింబట్టి కృష్ణరాయఁడు కేవల వైష్ణవగురువుల నవలంబించి స్మార్తుల నిరాకరించినట్లుగాఁ గానంబడదు.

నెం. II. శాసనము 1438 సం. (ధాత) సింహాచలము.

శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, మూరు రాయరగండ, అరిరాయవిభాడ, భాషిగె తప్పువరాయరగండ, యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య, శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవ మహారాయలు విజయనగర సింహాసనారూఢుఁడై పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు విచ్చేసి, ఉదయగిరి, కొండవీడు, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన దుర్గాలు సాధించిరి. సింహాద్రికి విచ్చేసి స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శా. స. ౧౪౩౮ అగునేఁటి ధాతసంవత్సర. చైత్ర. బ. ద్వాదశి వారాన సింహాద్రినాథుని దర్శించి తమతల్లి నాగాదేవమ్మగారికిన్ని, తమతండ్రి నరసారాయణిం గారికిన్ని పుణ్యమునకుగాను దేవునకు సమర్పించిన కంఠమాల ౧కి ముత్యాలు ౬౧. వజ్రమాణిక్యాల కడియాలు జోడు ౧కి శంఖచక్రాలపతకము ౧. పైఁడిపళ్లెము ౧కి తూకాలుగా ౪౪౨౮౨. కానికి మాడలు ౨౦౦౦. తమ రాణీలు. తిరుమల దేవమ్మగారిచేతను పతకము ౧కి వరహాలు ౫౦౦. తమచిన్నా దేవమ్మగారిచేత సమర్పించిన పతకము ౧కి. గా ౫౦౦. యింతవట్టు సమర్పించిన ధర్మశాసనము.

ఈ రెండవశాసనమువలనఁ దేలిన విశేషములు వివరింపఁబడవలసియున్నది. ఇందు తొల్లిటి శాసనములోని బిరుదులకు వ్యతిరేకమై

వవి లేవు. ౧౪౩౭ సంవత్సరములోని ఆషాఢమాసము మొదలు ౧౪౩౮ సంవత్సరము చైత్రమాసమునాఁటికి నవగాఁ దొమ్మిదిమాసములలో గృష్ణరాయలు కొండవీటి దుర్గము, కొండపల్లిదుర్గము, రాజమహేంద్ర వరదుర్గము జయించినాఁ డనియును, అట నుండి కళింగదేశముం జయిం చుటకుఁగాను సింహాచల క్షేత్రమునకు వచ్చి విజయార్థమై సింహాచ లేశుని సేవించి అచ్చోఁ దాన ధర్మముల నడిపెననియుం దేలును.

నం 3 రు శా. స. ౧౪౩౮. ధాతసం. అహోబలశాసనం, లోకల్ రికార్డులు, ౧౦ సంపుటము, ౫౫౫ పుటలో నహోబలగ్రామము, కైఫీయతు వ్రాయుచు నీపై నుదాహరించిన శాసనము నను రించెను. అది ఎట్లన్నను:—

"స్వస్తి శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, మూరు రాయరగండ, అరిరాయవిభాడ, అష్టదిక్కురాయ మనోభయంకర, పూర్వ, పశ్చిమ, దక్షిణ, సముద్రాధీశ్వర, యవన రాజ్యస్థాపనాచా ర్య, గజపతి దళవిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర కృష్ణదేవ మహారాయ లు పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరి దుర్గమును సాధించి తిరుమల ప్రేతరాయ మహాపాత్రుని పట్టుకొని వినుకొండ, బెల్లఘుకొండ, నాగార్జునకొండ, అద్దంకి, అమ్మనబ్రోలు, తంగేడు, కేతవరము మొదల యిన గిరిదుర్గాలు ఏకఘాటిని గైకొని కొండవీటికి విచ్చేసి దుర్గంచుట్టు వాఱుకుని నడచప్పరాలు పెట్టి, కోట పడదోయించి నాల్గుదిక్కులాను లగ్గలు విడిపించి దుర్గం తీసుకుని దుర్గంమీఁద నున్న ప్రతాపరుద్ర గజపతి మహారాజుల కొమారుఁను వీరభద్రరాయఁడు, కుమార హం వీరపాత్మని కొడుకు నరహరిదేవు శ్రీనాథరాజు, రామరాజు కొడుకు లక్ష్మీపతిరాజు రాచూరి యలువఖానుఁడు, ఉద్దండఖానుఁడు జన్యామల కసవాపాత్రుఁడు, తుమ్మపాలచంద్రమహాపాత్రుఁడు వీరు మొదలైన పాత్రసామంతులనున్ను, మన్నె వారిని జీవగ్రాహముగా పట్టుకొని వారికి అభయదానమున్ను యిచ్చి, ధరణికోటకు విచ్చేసి అమరేశ్వర మ

హాదేవుని తులాపురుష మహాదానమున్ను చేయ నవధరించి, తిరిగి విజయనగరానకు విచ్చేసి, రత్నసింహాసనస్థుఁడై సామ్రాజ్యము చేయుచున్ను మఱి కళింగదేశదిగ్విజయార్థమై విచ్చేయుచు అహోబలానకు వేంచేసి దేవుని దర్శించి, శ్రీవిజయాభ్యుదయ శా. స. ౧౪౩౭ అగు నేఁటియువసం. పుష్య శు. ౧౫ శుక్రవారమందు శ్రీ అహోబలదేవునికి కంఠమాల ౧, పచ్చలు చెక్కినవజ్రాల మాణిక్యాలపతకము ౧, మాణిక్యాల కడియాల జోడు ౧, పైడిపళ్లెము ౧, కాక ౧౦౦౦ వరహాలున్ను తమ దేవులు సమర్పించిన పతకము౧౦౧ తాకట్టున్ను సమర్పించి దేవర అమృతపడి నైవేద్యము అంతరంగ వైభవాల కున్ను, చాగలమఱ్ఱి సీమలోని మద్దూరు అనే గ్రామమున్ను సమర్పించిరి. ఈసేవ ఆచంద్రార్కస్థాయి అయి నడవవలె నని యిచ్చినధర్మశాసనం.

ఈ శాసనములోని సంగతులు ముఖ్యముగా విచారించవలసినవి. ఇందులో వివరింపఁబడిన శాలివాహన శకముతో సరియైన ప్రభవాది సంవత్సరము వ్రాయంబడలేదు. ఇది పొరపాటు కావచ్చును. మొదటి శాసనకాలము మొదలు రెండవశాసనసమయమువఱకు నడుమనుండిన తొమ్మిదిమాసములలోఁ గృష్ణరాయఁడు పూర్వదేశపు దండయాత్ర చేయుచున్నట్లు స్పష్టమే. ఇపు డీశాసనములోఁ గృష్ణదేవరాయలు తిరుగ తనరాజధాని యగువిజయనగరమునకుం బోవుసమయములోఁ జేసియున్న విశేషముల వక్కాణించెను. శా. స. ౧౪౩౭ సంవత్సరము చైత్రమాసము మొదలు పుష్యమాసమువఱకుఁ దొమ్మిది మాసములు పట్టియుండును. కాఁబట్టి యీకాలము గల ప్రభవాది సంవత్సరము ధాత సంవత్సరముగాఁ జెప్పుటయే యుక్తియుక్తముగా నుండును. అయితే కృష్ణదేవరాయలు గతసంవత్సర దండయాత్రలో సింహాచలమునకుఁ దూర్పుననున్న దేశముల స్వాధీనపఱుచుకొనియుండలేదు గనుక నక్కడ నుండి తిరిగి స్వదేశమునకుం బోయి సేనలను ధనముం గూర్చుకొని పూర్వ దండయాత్రకు బయలువెడలిన సమయము

మీఁశాసన సమయము కావచ్చును. శాసనార్థము నల్లె కానుపించును గావున దాని సంగ్రహ మిట వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

కృష్ణదేవరాయలు పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రకు విచ్చేసి మొదలు పాత్రసామంతులనున్ను మన్నెవారినిన్ని అనువఱకుఁ బూర్వపుశాసనార్థమే తిరుగ వివరింపఁబడినది. ఈశాసనకాలమునాఁటికి నట్టి సామంతులలో నొకరిద్దఱు తప్ప తక్కినవారిని జీవగ్రాహముగా (ప్రాణములతో) పట్టుకొని వారికి నభయదాన మిచ్చె ననునది విశేషము. పైశాసనములోని వారిపేరులు కొన్నియు నీశాసనములో వారిపేరులు సరిపడి యుండకుండుటంజేసి ఆరెండుపట్టికల నిట వివరించెదను.

మొదటిశాసనము పేరులు.	ప్రస్తుత శాసనముల పేరులు.
౧. ప్రతాపరుద్ర గజపతికుమారుఁడు వీరభద్రరాయఁడు,	౧. ప్రతాపరుద్ర గజపతి మహారాయల కొమారుఁడు వీరభద్రరాయఁడు.
౨. కుమారహంవీరమహాపాత్రుని కొడుకు వీరమహాపాత్రుఁడు,	౨. కుమార హంవీర మహాపాత్రుని కొడుకు నరహరిదేవు.
౩. రాచూరి మల్లుఖానుఁడు,	౩. రాచూరియలువఖానుఁడు.
౪. ఉద్దండభానుఁడు,	౪. ఉద్దండఖానుఁడు.
౫. పూసపాటి రాచిరాజు,	,, ,, ,, ,,
౬. శ్రీనాథరాజు, లక్ష్మీపతిరాజు,	౬. శ్రీనాథరాజు రామరాజు కొడుకు లక్ష్మీపతిరాజు.
౭. జన్యామలక సవాపాత్రుఁడు, ...	౭. జన్యాములకసవాపాత్రుఁడు,
౮. పశ్చిమబాలచంద్రమహాపాత్రుఁడు.	౮. తుమ్మపాలచంద్రమహాపాత్రుఁడు.

పైపట్టికలలోని పేరులలోఁ గొంచెము భేద మున్నను అవి పాఠాంతరములుగాఁ గైకొనఁదగియున్నవి. పైపట్టికలోని అయిదవపేరుగల పూసపాటి రాచిరాజుపేరు కాన్పించకుండుటకుఁ గారణ మరయవలసియున్నది. ఇది ప్రమాణ మైన నై యుండు నని యెంచి దాని నివర్తించుటకు గ్రంథాంతర మరయుదు నని నలసంవత్సర పంచాంగము పీఠికలోఁ బ్రచురింపఁబడిన కర్ణాటకరాజులపేరులున్న పట్టికం జూడ దానిలో నీక్రిందివిధంబుగఁ గృష్ణరాయ రాజ్యవిశేషము లున్నవి. అవి

యును మనచరిత్రమునకు ముఖ్యములే. వాని నీక్రింద వివరించెదను ఎట్లన్నను :—

శా.స. ౧౪౩౦-క్షత్రియవంశస్థుఁ డగుసాళ్వనరసింహరాయలు ప్రబలెను. ఇతనిమంత్రి సాళ్వతిమ్మయ్య, ఈనరసింహరాయల యనంతరము కీర్తికాముఁ డగుప్రతాప వీరకృష్ణరాయలు ప్రభుత్వమునకు వచ్చెను. ఇతని మంత్రి అప్పాజీ. కృష్ణరాయలు విభవసంవత్సరమాఘ శు- ౧౪ పట్టాభిషిక్తుఁడాయెను. ఇదే శక సంవత్సరము. (Note :—ఇందులో వ్రాయంబడిన నరసింహరాయలు కృష్ణరాయని యన్న యగువీరసింహరాయలు.)

౧౫౩౫. సుల్తాన్ కులీ ఖుస్బల్ ముల్కు, ఢిల్లిపాదుషాతో యుద్ధము ప్రారంభించి ఆంధ్రదేశమును స్వాధీన పఱచుకొనియెను.

,, అమీనాబాద్ బీదర్ ప్రదేశములయందు ప్రారంభింపఁబడినయుద్ధములో మహమ్మదు పాదుషా పరాజితుఁడైనాఁడు.

,, కళింగదేశము నేలుచుండిన వీరభద్ర గజపతిరాజును కృష్ణదేవరాయలు జయించెను.

౧౪౩౭. పూసపాటి మాధవవర్మ వెలమవారికి అనేక దుర్మార్గములు చేయుచుండెను.

౧౪౪౧. కృష్ణానదివద్దున ప్రబలయుద్ధము జరిగినది. అప్పటిలో విజయనగరము నేలుచుండు కృష్ణదేవరాయలను అదిలిషా యెదిరించినందున వారిని కృష్ణదేవరాయలు జయించి తఱిమెను.

౧౪౪౫. విరించిపురఁ అప్పయ్య దీక్షితులును, కోటి కన్యాప్రదానముల తాతాచార్యులను పండితుఁడును ప్రబలిరి.

౧౪౫౦. వీరభద్ర ప్రతాపదేవుఁడు కటకమును పాలించెను.

౧౪౫౨. జగదేకప్రసిద్ధుఁ డగుకృష్ణదేవరాయలు మృతి నందెను. గోలకొండలో తానీషా ప్రభుత్వము ప్రారంభించఁబడినది.

అనియున్న పైపట్టికలో పూసపాటి రాచిరాజు విషయము వ్రాయవలసియున్నది. పైదానిలో వ్రాయంబడిన పూసపాటి మాధవవర్మయే యీ పూసపాటి రాచిరాజు పూసపాటి వారివంశముం జెప్పెడు కృష్ణవిజయాదిగ్రంథములంబట్టి పైరాచిరాజు చేసినవిశేషములు స్పష్టము లగును. ఇప్పుడు మేనమువ్రాయుచున్న కాలములోఁ బూసపాటి

వారిలోఁ గృష్ణరాయనితో నెదిరించుటకుఁ దగిన స్థితిలో నున్నవాఁడీరాచిరాజొక్కఁడే. ఇతనినే వెలమలలో రావువారి వంశచారిత్రములో పూసపాటి మాధవవర్మ యని వివరించిరి. ప్రస్తుతములో నీసంశయ నివారణ చేయుట మనపని కాదు గనుక నీవిషయమై చర్చింపక రాచిరాజు కృష్ణరాయలతోఁ జలము సాధించి పోరుటకుం గలకారణముమాత్రము వివరింపవలసియున్నది. దానికిఁ గారణము రాచిరాజు కేవలశూరుఁ డగుటయే కాక కృష్ణరాయనివలనఁ బరాజితుఁడైన వీరరుద్ర గజపతి కుమారుఁడగు వీరభద్ర గజపతియొక్క తోఁబుట్టువునకు భర్తయై యుండుటయు కొండవీటిలోని కేతవర దుర్గాధ్యక్షుఁడై యుంటయు నై యున్నది. అట్టిసంబంధ మున్నందులకుఁ గృష్ణవిజయములోని యీక్రింది పద్యము చాలియుండును. ఎట్లన్నను :—

సీ. నవభారతాఖ్యాననవ్యకావ్యమునకు, నాయకుం డయ్యె నేసరవరుండు
కటకేశ్వరునిచేతఁ గని కేతకర మాత్మ, పురముగా నేలె నేభూవిభుండు
నిలిపె భారుహమన్నెనృపగండపెండేర, మెపుడు డాకాల నేనృపతిమౌళి
యఖిలసద్గుణవతి యక్కమాంబాదేవి, పాణిగ్రహుఁడయ్యె నేపార్థివుండు
ప్రథితగజపతిరాజ వీరప్రతాప, రుద్రతనయాధినాయకారూఢతమ్మి
రాజజనకతఁ గాంచె నేరాజతిలక, మతఁ డలరుతమ్మవిభు రాచయప్రభుండు.

దీనింబట్టి రాచిరాజు వీరరుద్ర గజపతి యల్లుండై, అతని కుమారుం డగువీరభద్ర గజపతికి బావమఱఁది అయియున్నాఁడు. వీరభద్ర గజపతి కృష్ణరాయనికి స్వాధీనుఁడైనను నీరాచిరాజు వీరరుద్ర గజపతి సేనలను వెంటఁ దీసుకొని బెజవాడ, వేఁగిదేశములకుఁ బోయి అక్కడ నుండు చిన్న సంస్థానములను దోఁపిడిచేయుచుఁ గృష్ణరాయనికి దూరదూరమున నున్నట్లుగా మఱికొన్ని కైఫీయతులవలనం గాన్పించు. అందులో నొకదానిలో నీపైవిషయముతో పాటు కృష్ణరాయల తూర్పుదేశపు దండయాత్రా విశేషములును ఇదివఱలో మనము వ్రాయుచున్న పాత్రసామంతాదుల స్థితిగతులును, వారిని కృష్ణరాయలు పట్టిన తెఱఁగుచు విస్పష్టముగా నున్నది. గనుక ఆవృత్తాంతము మట్టుకు

వివరించెదను. ఇది చర్విత చర్వణముగా భావించక పాఠకులు దీనిం జదువ శ్రద్ధాళువు లగుదురుగాక.

Local Records Vol. XIX page 125 to 188.

కైఫీయతు మవుజే చామర్లకోట.

"కపిలేశ్వర గజపతి కుమారుండైన పురుషోత్తమగజపతి ఆంధ్ర కళింగ దేశముల ప్రభుత్వము చేసినాఁడు. ఈ కుమారుఁడైన ప్రతాపరుద్ర గజపతి కళింగాంధ్రదేశము లేలుచుండి పశ్చిమ ముదయగిరి పర్యంతము ప్రభుత్వము చేసిరి. ఉదయగిరి దుర్గము లోను గజపతి వారితరపున తిరుమల దేవరాయ మహాపాత్రుని నుంచిరి. కొండవీటిదుర్గములోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడు వీరభద్రగజపతి, కుమారహంవీర పాత్రుని కుమారుఁడు నరహరిదేవు, శ్రీనాథరాజు రామరాజు, కుమారుఁడు లక్ష్మీపతిరాజు, జన్యాముల కసవాపాత్రుఁడు, సుప్రపాల చంద్ర మహాపాత్రుఁడు, పూసపాటి రాచిరాజు, రాచూరిమల్లయఖాను, ఉద్దండభానుఁడు, వీరుతగిన సైన్యములతో నుండిరి. కళింగదేశపు ప్రభుత్వము చేయుచున్న ప్రతాపరుద్ర గజపతి కటకపురియందు సింహాసనస్థుండై ప్రభుత్వము చేయుచుండేవాఁడు."

"పశ్చిమరాజ్యమందు విద్యానగర పట్టణమందు నరపతి రాయ సింహాసనమునకు అధిపతులైన శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణదేవరాయమహారాయలు సైన్యముతోఁ గూడ తరలిపోయి, ఉదయగిరి దుర్గము సాధించి, దుర్గముమీఁద నున్న తిరుమల రౌతరాయ మహాపాత్రునిఁ బట్టుకొని, అక్కడనుండి సైన్యముతోఁగూడ కదిలివచ్చి వినుకొండ, బెల్లముకొండ, నాగార్జునకొండ, అద్దంకిఁ అమ్మనబ్రోలు, తంగేడు, కేతవరము మొదలయిన గిరిదుర్గ స్థలదుర్గములను సాధించి, కొండవీటికి విచ్చేసి దుర్గము చుట్టువాఱునడ చప్పరములు వెట్టించి, దుర్గము లగ్గలు విడిపించి అందుమీఁదనున్న పాత్రసామంతులను, మన్నెవారిని జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుకొని, వారికి అభయదానము నిచ్చి అక్కడినుండి విద్యానగరమునకు విజయము చేసి

శా. స. ౧౪౩౭ (A. D. 1515) అగునేఁటి యువనామసంవత్సరమందు కళింగదేశము జయించవలె నని విచ్చేసి కర్ణాటకదేశము విడిచి, జమ్మిలోయఁబడి కోననుంచి కొంతాముమార్గానను పొట్నూరునుండి వడ్డాదిమాడుగులు సాధించి, కటకముమీఁద మోహరముచేసి ప్రతాపరుద్ర గజపతితో యుద్ధముచేయఁగా గజపతి కటకపురి విడిచి పరారీ అయి లేచిపోయినాఁడు. తరువాతను సలహా అయి, నరపతికృష్ణరాయలకుఁ దనకుమార్తెను ఇచ్చినాఁడు. అంతట నరపతికృష్ణయలవారు తిరిగీ విద్యానగరమునకు లేచిపోయినారు. ”

“ ఈప్రకారము జరుగుచుండఁగా రావువార నేకొండ జిన్ని, పశ్చిమరాజ్యమందు బెజవాడదగ్గఱ పూసపాటి మాధవర్మ అనేరాజు సహించలేక వారితో యుద్ధముచేసి అపజయము అయినవారిని గలగానుగుల ఆడించి చంపించినాఁడు ” అను మొదలగు సంగతులు వ్రాయంబడియున్నవి. ఇట్లుపూసపాటి మాధవవర్మ వృత్తాంతమే రావువారి వంశావళీ గ్రంథ మగువాసవదత్తా పరిణయ మనుపద్యకావ్యములోఁ గూడ వివరింపఁబడియున్నది. కావున పైవృత్తాంతము లన్నిటింబట్టి పూసపాటి రాచిరాజుమాత్రము కృష్ణరాయలవలన జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుకొనంబడి నట్లుగాని పిమ్మట వదలివేయఁబడినట్లుగాని కానుపించ లేను. తక్కిన పైశాసనాంశముల దృఢపఱుచునట్టిగాథ లీవఱకే మన మీచామర్లకోట కైఫీయతులో వివరించియుంటిమి. గావున నింక నీశాసన విశేషములు వ్రాయమానెదను. అదివఱకు పూసపాటి రాచిరాజును పట్టుకొనుటకుఁ గృష్ణరాయండు యత్నించినను వీరరుద్ర గజపతితోఁ గల్గిన పై నవీనసంబంధముబట్టి తనకుఁ దోడియల్లుఁడైన కారణంబున నానాప్రయత్నము మాని మిన్నకుండకపోఁడు. ఇది రాచిరాజు వృత్తాంతము.

నెం ౪ శాసనము. శా. స. ౧౪౪౧ నం. సింహాచలము.

“స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౪౧ అగునేఁటి ప్రమాది నామసంవత్సర శ్రావణ శు. ౧౩ సోమ

వారాన శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర మూరురాయర గండ అరిరాయవిభాడ, భాషగిత ప్పవరాయరగండ, యవన రాజ్యస్థాపనాచార్య, శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవరాయలు విజనగర సింహాసనారూఢుండై సింహాద్రినాథునికి తమపేరిట భోగము నడిచేటందుకు ప్రతాపరుద్ర గజపతి మహారాయులచేతను పుచ్చుకున్న గ్రామాలు, కళింగ దండపాటలోని గ్రామాలు, పెదగాని గ్రామం, ౧. అగనంపూడి గ్రామం, ౧. అమ్మచెల్లెపల్లెలు, ౧. గంగవరంపల్లె, ౧. పిన్న అగనంపూడి పల్లె, ఉభయ గ్రామాలు, ౨-కి సింహాగిరి అప్పనికి నడిచే భోగవలిహారణం కట్టడి దినం ౧-కి శ్రీఅంగరంగ భోగానకు గంధం, ౧. పలం. అగరు, ౨. ప, కర్పూరం, ౧ చిన్నము. కస్తూరి ౨ చిన్నాలు. పన్నీరు ౪ చిన్నాలు. కుంకుమపువ్వు, ౧ చిన్నం. పువులదండలు ౪. మాలెలు. ౪. నైవేద్యానకు బియ్యం పుట్టి, ౧. పకాళం తు ౨. పాయసం తూనికె, ౭. దోసెలు. ౪. ఫేణాలు సోడీలు, ౬. సారసత్తులు, ౬. అరిశెలు, ౬. సాదుమనోహారాలు, ౬. చిన్నమనోహారాలు, ౪. నందిమొడ్డినం, ౬. అప్పాలు, ౬. హసకేళీలు, ౬. కర్పూరకాలత్తులు బడాలు, ౬. కక్కరాలు (చక్కిలాలు,) ౪. వెరసి ౬౦ పానకాలు ౨. గట్టిగా కుంచం, ౧. నైవేద్యానకున్ను పేరాలమున్ను కూడా నైనవి యేడు తూములు, వడ్లు వేదుమున్ను కుంచెడుపప్పు, పోకలు, ౫౦. తమలపాకులు, ౧౦౦ మిర్యాల సంబారాలు ౨౭. డబ్బులయెత్తు జాజికాయలు. ౧౦. ఇందుకు వైనము సత్రిం ౩౦-కి బ్రాహ్మణభోజనం యీ ధర్మానకు యెవరు తప్పితే వారు గంగలో గోహత్య, బ్రహ్మహత్యమాతృ పితృహత్య చేసినపాపాన పోతారు.

శ్లో. స్వదత్తాం పరదత్తాం వా యో హరేత వసుంధరామ్,
షష్టి ర్వర్షసహస్రాణి విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమిః.

అని యున్నపైశాసనమును బట్టి యీక్రిందిచారిత్ర మూహింపవలసియున్నది. ఎట్లన్నను. వెనుకటి శాశనమును బట్టి శా. స ౧౪౩౮ వ సంవత్సరములో కృష్ణరాయలు కటకపుదండయాత్రకై బయలుదే

దలి జమ్మ్లోయు మార్గముగాఁ బోయి వడ్డాది మాడుగులు మొదలగు సంస్థానములం జయించి కటకముంగూడ స్వాధీనము చేసుకొని కటకేశుఁ డగు ప్రతాపరుద్ర గజపతికూఁతుం బరిణయం బై తిరిగీ తనదేశమునకు నీశాసనకాల మగు ౧౪౪౧ సంవత్సరము నాఁటికి సింహాచలము వచ్చి యుండును. ఈసంవత్సరము చేసిన శాసనములోఁ గొన్నిగ్రామములు సింహాచలస్వామి కిచ్చి యుండుటచేతను, వెనుకటి శాసనకాలము నాఁటికి భూదానము చేయలేక కేవలము ధనమునే సింహాచలేశ్వరునికి సమర్పించి యుండుటచేతను, కటకదేశజయము తొల్లిటి శాసనము నాఁటికి కాలేదనియు ౧౪౪౧ సంవత్సరముననే అయినదనియును నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇందులోఁ బ్రతాపరుద్ర గజపతివలనఁ బుచ్చుకున్న గ్రామములు కళింగదండపాటలోనివి, అని చెప్పుటచేతఁ గృష్ణరాయలు ప్రతాపరుద్ర గజపతిని జయించినను, అతనిరాజ్య మాతనికి తిరిగి యిచ్చివేసియుండె ననియును, తనయొక్క విజయముం జూపుటకుఁగా నాప్రతాపరుద్ర గజపతి దేశములోని కొన్ని గ్రామములు తన స్వాధీనములో నుంచుకొని వానిని సింహాచలేశ్వరునకు సమర్పించె ననియు నూహింపవలయును. పైశాసనములు నాలిగింటిచేతను కృష్ణదేవరాయలు తూర్పుదేశమును జయించుటకై శా. స. ౧౪౩౭ లో బయలుదేఱి కొంతదేశమును స్వాధినము చేసుకొని విజయనగరమునకుం బోయి తిరుగ ౧౪౩౮ సంవత్సరాంతమున వచ్చి ౧౪౪౧ సంవత్సరము సగమగువఱకు నుండెననియు నిదమైనపిమ్మటఁ గృష్ణా చెంగల్పట్టు జిల్లాలలోని కార్యములు జరుపుచు ౧౪౪౨ సంవత్సరమంతయు నుండి ౧౪౪౩ సంవత్సరములోఁ దిరుగ దేశములోఁ బ్రవేశించియుండు ననియు నూహింపనై యున్నది.

పైనుదాహరించిన శాసనములన్నియు (Col. Mackenzie Collections) లోనివై గవర్నమెంటువారి ఓరియంటల్ మ్యానస్క్రిప్టులైబ్రరీలోఁ జేరినవై యుండుటచేత నమ్మఁదగిన వనియును, వానివలన మనము పైని నిర్ధారణ చేసిన కథయంతయు విశేషదోషయుక్తమై యుం

డదనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇటులనే కృష్ణరాయని కాలములోని శాసనము లన్నియుం దొరికినఁ గొంతచారిత్రము తెలును. అవి దొరకుట సుగమము కాదు. కావున పై కళింగ దండయాత్రానంతరము కృష్ణరాయలు చేసిన విశేషములు గ్రంథాంతరములనుండి సంపాదించి సాధ్యమగునంతవఱకు వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

కామలాపురమునకు వాయవ్యము ౨ పరువులదూరమునఁ గోకట మనుగ్రామముకు ప్రతినామము కమలాజీ పుర మనునామము పొలిమేరలో నలయవామనముద్ర రాళ్లపై వ్రాసియున్నది. అవి జయసింగు మహారాజు వకీలు కమలాజీ యనువాఁడు అగ్రహారమును చేయించెను. అని స్థలవాసులు వాడుచున్నారు. తరువాత శ్రీకృష్ణదేవరాలలనాఁడు అల్లసాని పెద్దన్న అను ఆంధ్రకవీశ్వరుం డైననందవరీక బ్రాహ్మణుఁడు బహుప్రసిద్ధిగా మనుచరిత్ర మను ఆంధ్రప్రబంధమును చేసినాఁడు. ఆకవీశ్వరునకుఁ గృష్ణదేవరాయలు ఈకోటక మనుగ్రామము సర్వమాన్యాగ్రహారముగా ధారబోసి యిచ్చినాఁడు. ఈ కవీశ్వరుఁడు బ్రాహ్మణులకు సర్వాగ్రహారముగ నిచ్చి కోకటానికి ప్రతినామము శరగోపపురము అని యీగ్రామాన వాకిటివద్ద యిరికిఱాతికి వ్రాసియున్నది. ఇదిగాక యీ కవీశ్వరుఁడు ఈగ్రామమునఁ చెన్న కేశవుని దేవాలయములో నిలువు రాతికి వేయించిన శాసనము అన్వయసారాంశము. “ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౪౦ అగునేటి బహుధాన్య సంవత్సర వైశాఖ శు. ౧౫ లు అల్లసాని చొక్కరాజుగారి కుమారుఁడు పెద్దయ్యంగారు కోకట సకలనాథునిలింగమునకు ఇచ్చిన భూదాన ధర్మశాసనము, శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు మాకును, ఘండికోట సీమలోను వుంబళికెపాలించ నవధరించిన కోకటగ్రామమందును సకలేశ్వరదేవుని నైవేద్యమునకును, దీపారాధనకును చేను ఖ ౨ ను సర్వసామాన్యముగా కృష్ణాతీరమందు బెజవాడ మల్లికార్జునదేవుని సన్నిధిని సోమగ్రహణ పుణ్యకాలమందు సహిరణ్యోదక దానధారా పూర్వకముగాను ధారవోసి యిస్తి మని వ్రాసియున్నది.

ఇందుకు దిగువనుండేది. శ్రీమన్మహాదేవుని నగరు కోకటం స్థళ కరణం కట్టము మంద్రాజు తిప్పనకొడుకు ముమ్మంద్రాజు కోకటం సక లేశ్వరుని నగరు ఈ బహుధాన్య సంవత్సరమునకు పునఃప్రతిష్ఠ శ్రీకారం మూలానను చేయించెను. అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ శాశ్వ తః, నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః.

ఇదిగాక యీశాసనమువద్దనే యుండు రెండవశాసనము, ఈ శకసంవత్సరములో నీ కవీశ్వరునినాఁడే కార్తీక బ. ౧౨ లు కోకట ము చెన్నకేశవపెరుమాళ్లకు అల్లసాని చొక్కయ్యంగారి పుత్రుండు పె ద్దయ్యంగారు యిచ్చిన భూదాన ధర్మశాసనము క్రమ మెట్లన్నను:— కృష్ణదేవరాయలు ఘండికోట సీమలోను, మాకు వుంబళిగా నీయ నవధరించిన కోకటానను దేవుని నైవేద్యమునకును, దీపారాధనకును, మేము ఉత్థానద్వాదశి పుణ్యకాలమందు సమర్పించినచో చర్మంచేను ఖ ర. అని వ్రాసియున్నది.

శా. స. ౧౪౫౦ (A. D.) ౧౫౨౮.

కొండపల్లి మాలకాపురములమధ్య నొకశాతిపలకయున్నది. అం దుపైని శా. స. ౧౪౫౦ గల యొక శాసనమున్నది. అది యొక తురు ష్కునివలనఁ గొండపల్లికోటను పట్టుకున్నందున నతని సంతోషమును సూచించుటకుగా నొక సత్రము కట్టిననాఁటిదిగా నున్నది. ఈశాసన ము దానికిగా నీయంబడిన భూదాన ధర్మశాసనమై యున్నది. రెండవ శాసనములోఁ గృష్ణరాయ నిర్యాణము శా. స ౧౪౫౨ (A. D. 1530(అయినట్లు కానుపించును.

ఆదవాని సమీపి గ్రామవృత్తాంతములో శా. న. ౧౪౫౦లోని కృష్ణరాయని వ్యవహార విశేషములం జెప్పుచు నాగ్రామము నింకను అభివృద్ధి నందించె నని చెప్పెము.

పైని వ్రాసిన తిప్పలూరు గ్రామము అష్టదిగ్గజ కవీశ్వరులకు స ర్వాగ్రహారముగా నిచ్చి నందులకు రెండుదాఖలా లున్నవి. వానిలో

తిప్పలూరు గ్రామమునకుఁ దూర్పుచొప్పవాములో నున్న శాసనము:—

శాలివాహన శకవర్షములు ౧౪౫౦ అగునేటి సర్వజిత్తు సం॥ శ్రావణ బ.౩౦ సోమవారము శ్రీకృష్ణదేవరాయ మహారాయలవారు అష్టదిగ్గజకవీశ్వరులకు ధారవోసి యిచ్చిన తిప్పలూరు అగ్రహారమందు దొమ్మర్లు ఇచ్చేవారు ఈగ్రామమున నున్న శివ, విష్ణువుల దేవాలయముల యొక్క ఆరగింపులకు సమర్పించిరి.

కామలాపురమునకు రెండుపరుగుల దూరమున నాగ్నేయమున కొప్పలూరనుగ్రామము కృష్ణరాయలతో చదరంగమాడి గెలుచుకొనిన తిమ్మన్న యనునాంధ్రకవీశ్వరునకు బ్రాహ్మణునకు సర్వమాన్యాగ్రహారముగా నిచ్చెను. ఇందులకు దాఖలా యీకవీశ్వరునిచేతఁ జెప్పంబడినపద్యములో నున్నది. * అది యెట్లనఁగా :—

పారిజాతాపహరణములో

సీ. కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ, సూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు
నందిసింగామాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ, దనయుండు సకలవిద్యావివేక
చతురుఁడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మే, నల్లుండు కృష్ణరాయక్షితీశ
కరుణాసమాలబ్ధభువనచతురంతయా, న మహాగ్రహారసన్మానయుతుఁడు
తే. తిమ్మయార్యుండు శివపరాధీనమతి య, ఘోరశివగురుశిష్యుండు పారిజాత
హరణ మనుకావ్య మొనరించె నాంధ్రభాష, నాదివాకరతారాసుధాకరముగ.

శా. స. ౧౪౪౭.

వేలూరులో నొక గొప్పకోట కలదు. ఒకదేవళమును గలదు. ఈ గుడి కట్టించినవా రనేకవిధములుగా ననేకులుగాఁ జెప్పంబడుదురు. కృష్ణదేవరాయలు నందులోని వారిలో నొకఁడు. ఇతఁడు (A. D. ౧౫౨౬-౨౭ (౧౪౪౮ శా. శ.) సంవత్సరములో దీనిం గట్టించిన ట్లున్నది. (ఈ కాలమునకు ౨౫ సంవత్సరముల క్రిందటనే కృష్ణరాయని ర్యాణ మగుటం జేసి పై సంవత్సరము తప్పు) కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూ

* ఇది పొరపాటు. ఈపద్యమున నాసంగతియే లేదు. రాయలతోఁ జదరంగ మాడి మెప్పువడసినది ముక్కు తిమ్మన.

ర్వ మిరువదియైదు సంవత్సరముల క్రిందట నొకరెడ్డి అక్కడ కోటఁ గట్టించినట్లు వాడుక గలదు. అప్పు డాకాలము శా. స. ౧౪౮౫ సమీపకాల మగును. కృష్ణరాయ లీయూర నుండుసూర్యగుంటచెర్వు త్రవ్వించెను. ఆయనభార్య కృష్ణాజీ అమ్మ యొక్క గ్రామమును రెండు దేవాలయములును దీని సమీపమునఁ గట్టించెను. మఱియొక కథలోఁ గృష్ణరాయని చాకలివాఁడును, బారికవాఁడును గొండ పై నుండుకోటలఁ గట్టినట్లు వాడుక గలదు. వారిపేరిటనే అవి నేఁటివఱకుం బిలువఁబడుచున్నవి. మఱి కొందఱి మతములో నీరెండు కోటలును మహారాష్ట్రులవలనఁ గట్టబడినట్లున్నది.

పురటూరు గ్రామమునకుఁ దూర్పు రెండు పరువుల దూరమున కోడూరు గ్రామము మజరా భూమెపల్లిగ్రామము శ్రీకృష్ణరాయలకుఁ గొడుగుపట్టెడు గొడుగుభూమానాయఁడు అనునాయన కోడూరు గ్రామమున కాగ్నేయభాగము సామీప్యమున తనపేరితో పల్లెకట్టించి తెలికచెర్ల గోపాలాచార్యులకు నేకభోగసర్వమాన్య అగ్రహారములో నిచ్చెను. ఇందుకు దాఖలా యీ భూమెపల్లె పొలిమేరలో వలయ వామన ముద్ర చెక్కి దిగువ వ్రాసియుండునది :—

“శ్రీమతే రామానుజాయనమః తెలికచెర్ల గోపాలాచార్యులకు నేకభోగపుసర్వమాన్యము అగ్రహార మైన భూమానాయని పల్లెకు ప్రతినామ మైన వేదాంతాచార్యపురమునకు వలయశాసనము వామన ముద్ర స్తంభము.”

చంద్రగిరిపరిపాలకుల హాకీఖత్తు యాదవవంశస్థుల చరిత్రముగా కృష్ణరాలయవంశములో నుండెడు రాజుల చరిత్రములం జెప్పెడు వ్రాఁతమూలములాకోట నున్నవి వానినుండి సంగ్రహించఁబడినది, తరువాత కాలములో యాదవరాజులలోనియొక ప్రభుఁడు విజయనగరము దండయాత్రకై యత్నించి కృష్ణరాయని అధికారబలములను, అతని రాఁబడిని తెలుసుకొని యాప్రయత్నము మానుకొనియెను. అందు

లో॥ గృష్ణరాయని దిగ్విజయవిశేషములు సంగ్రహముగా వివరించఁబడినవి. గజపతిరాజు తనకొమార్తెను కృష్ణరాయని కిచ్చి వివాహము చేసి సంధి చేసుకొనె నని చెప్పవలసియున్నది, కృష్ణరాయని మరణకాల మందులో శా. స. ౧౪౪౨ (A.D.19th November,1531) కార్తిక [illegible] అనీ యున్నది. ఈ తేదీ పొరపాటు కావచ్చును.

శా. స. ౧౪౪3 (A. D. ౧౫3౧)

వల్లభాపురములో కృష్ణదేవరాయనివలన తుంగభద్రానదికి అడ్డముగా వంతెన కట్టఁబడినట్లున్నది. ఇది శా. స. ౧౪౪3 లో జరిగినది. దీనికి దాఖలా ఆవంతెనకు రెండు వైపుల నుండు రాళ్లపైని శాసనములు చెక్కఁబడినవి.

page 484.

→ కృష్ణదేవరాయలు పెక్కు కోటలం బట్టుకొనుట. ←

ఓరుగల్లు రాజులవృత్తాంతములోఁ గృష్ణరాయలు విజయనగరములో రాజ్యము చేయుచు కొండవీడు, కొండపల్లి, ఇనమకొండ బలపకొండ, నాగార్జునకొండ, మొదలగు కోటలను బట్టుకొనియెను. అతఁడోరుగల్లులో నుండుతురుష్కులం జయించి ఆస్థలము నాక్రమించుకొనియెను. అతఁడు కాకతీయవంశస్థులకు భుక్తికి సరిపడుమట్టుకు నిచ్చెను. అచ్యుతరాయనికాలములోఁ గూడ నోరుగల్లతనిక్రిందనే యుండెను. రామరాయలును సదాశివరాయనితో సమానాధికారిగా నుండెను.

page 656.

→ కృష్టరాయలు తనరాజ్యమును దొమ్మిది ఖండములు చేయుట. ←

కమలాచల నామాంతరము గలగోవిందగిరి కైఫీయతు.

గోవర్ధనగిరిచుట్టును ఎనిమిదికొండలు గలవు. ఇవి యన్నియుఁ గలిసినచో నాపర్వత మష్టదళపద్మమువంటి యాకారము కలదిగాఁ గానుపించును. ఈదేశములో నెనుబదియొక్క (౮౧)కోటలు గలవు. వీనిని ప్రాచీనకాలములో మకుటవర్ధనరాయఁడు, విక్రమార్కుఁడు, శాలివాహనుఁడు

అను రాజులు పాలించిరి. శకవత్సరము ప్రారంభమైనపిమ్మట దక్షిణదేశమున కధిపతులు విజయనగరములో నుండెడు నరపతిరాజులై యుండిరి. ఈ వంశములో నలువదినల్గురు (౪౪) పురుషు లుండిరి. (ఇది తప్పుగాఁ దోఁచును) ఆ యుఱువది నల్గురిలో నరసింగరాయఁడు ప్రధానుఁడు. ఇతఁడు యాదవ వంశస్థుఁడు. విజయనగరముం జయింపసూ అతఁడు తనస్వాధీనములో మూఁడుకోట లుంచుకొనెను. నరసింగరాయని కుమారుఁడు కృష్ణరాయలు. అతనిమంత్రి సాళ్వతిమ్మన్న. అతని సహాయము వలనఁ గృష్ణరాయలు నలుబది (౪౦) కోటలం జయించెను. శా.స.౧౪౬౧ (ఇది శా. స. ౧౪౫౧ - ౨ కావలెను) వఱకును రాజ్యము చేసెను.

కృష్ణరాయలు దేశమంతయు నొక్కఁడుగాఁ బాలించుటకు నది విస్తీర్ణతలో మిక్కిలి అధికమౌటచేఁ దనమంత్రి నడిగి యతని యనుమతిపైని దానినంతయుఁ దొమ్మిది ఖండములుగా భాగించి యొక్కొక రాజప్రతినిధిని (Viceroy) నియమించి పంపెను. ఇట్టిఖండములలోఁ గర్ణాటదేశ మొకఖండ మైయుండెను. దీని పరిపాలక రాజప్రతినిధి (Governor and Viceroy) ధర్మనాయకుఁడు. అతని వంశస్థులు శా. స. ౫౩౩ మొదలు శా. స. ౬౮౮ వఱకు నుండిరి (ఇందలికాలనిర్ణయము తప్పు.)

శా. స. (౬౭౦ మొదలు ౭౧౦ వఱకును ద్రవిడదేశము గొండచోళరాయలు పై తొమ్మిదవ ఖండము గైకొనెను. శా. స. ౭౧౧ మొదలు ౭౩౦ వఱకును బాలించెను. పర్వతరాయలు శా. స. ౭౩౧ మొదలు ౭౮౦ వఱకును, గోవిందరాయ, అచ్యుతరాయ, విద్యాధరరాయ లనువారు శా. స. ౭౮౧ మొదల్లు ౯౦౦ వఱకును బరిపాలించిరి. చిక్కరాయలు ౯౦౧ మొదలు ౯౭౦ వఱకుం బాలించెను. శివానీసముద్ర మాధవరాయలు శా. స. ౯౭౧ మొదలు వేంకటపతివఱకును, అతనివంశములో (౧౦౫౦) వేంకటపతిరాయలు వ్యవహరించెను. సోమశేఖరరాయలు ౧౦౮౧ మొదలు ౧౧౧౦, అనగొంచె

రాయలు ఇంతవఱకు నతని వంశ్యులు పాలించిరి. శా. స. ౧౨౮౦చివర వఱకును దేశము అ రాజకముగా (ప్రభువు లేకుండ) నుండెను. శా. స. ౧౩౦౦ మొదలు ౧౩౪౦వఱకును ఇమ్మతూరిరాయ లతనివంశ్యులు, శా. స. ౧౩౪౧ మొదలు ౧౩౮౪ వఱకుఁ బాలించిరి. నంజరాయలు ౧౩౮౫ మొదలు ౧౪౧౬ వఱకు గోవర్ధనరాయలు పాలించెను. జయదేవరాయలు దేశ మాక్రమించుకొని శా. స. ౧౪౪౨ వఱకును పాలించెను. ఇమ్మడి జగదేవరాయలు ౧౫౧౫ చివరవఱకుఁ బాలించిరి. కుమారజగదేవరాయలు శా. స. ౧౨౨౨ వఱకుఁ బాలించిరి. (ఇందలి కాల మే లెక్కకును సరిపడియుండలేదు.)

page 527.

నెల్లూరిజిల్లాలోని మమతులూరుగ్రామ కైఫియ్యతులోఁ గృష్ణదేవరాయలు గజపతిరాజుం జయించినప్పుడు లాకరాజు, చిట్టమరాజు, నారాయణరాజు, అను మువ్వురను ఆస్థలమందుండి వ్యవహరించుటకుఁ బంపెను. ఆ మువ్వురిలో ప్రతిమనుజుఁడును తనపేరితో నొకొక్కమండలము నేర్పఱిచిరి.

కామలాపుర వృత్తాంతములో:—

కామలాపురమునకుఁ బడమర నొక పరుగు దూరమున చదిపిరేల అను గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు సర్వాగ్రహార మిచ్చినందులకు దాఖలా చదిపిరేల గ్రామమున అగస్త్యేశ్వరుని ప్రాకారము లోతట్టుశాతిశిశాసనమున్నది. అందలి యక్షరములు శిథిలమైనవి. ఆ శాసనములో నాగ్రామస్థుల గోత్రము, సూత్రము, వారి వారికినిర్ణయించిన వృత్తులు వివరముగానున్నవి. మధ్యమధ్య నక్షరములు చెడిపోయినవి గ్రామస్థులు కృష్ణదేవమహారాయలనాఁడు ధారాగృహీత మైనఅగ్రహారమని చెప్పుకొనుచున్నారు.

ఈ చదిపిరేల గ్రామమునకు దక్షిణమున జమ్మాపుర మనునగ్రహారమును కృష్ణదేవరాయలనాఁడే బ్రాహ్మణుల కీయఁబడె నని

వాడుక గలదు. ఇందు కొక దాఖలా యున్నది. అది యెద్దియనఁగా సీగ్రామముయొక్క పొలిమేరలోని రాళ్లపైని జమ్మాపురమునకుఁ బ్రతి నామ మగు శ్రీరామానుజపురము (కృష్ణరాయపురము) పొలిమేర అని వ్రాయఁబడియున్నది.

page 39.

కృష్ణరాయలు కర్ణాటక దేశమును జయించి విభజించుట.

కర్ణాటక రాజ్యవృత్తాంతములో వీరవిజయరా[ఘు]లా దేశమునకుఁ బ్రభుఁడుగా నున్నట్లు కలదు. వెల్లాలరాయర్ ఫసలీ ౭౫౦ లో వ్యవహరించెను. త్రినామలిగుడుకిఁ గొన్ని కార్యముల నతిశయముగాఁ జేసెను. అతఁడు రాయల వంశస్థులకుఁ బన్ని చ్చుచుండెను. అతఁడు పడిపోయిన యనంతరము దేశము చిన్న చిన్న ఖండములుగా విభాగింపఁబడి ప్రత్యేక ప్రభువుల స్వాధీనమాయెను. అనంతర మది కృష్ణరాయనికి స్వాధీనపడెను. ఇతఁడు కర్ణాటక దేశమున నొక గొప్పసేనను బంపెను. అది ౧౦౦౦౦౦ (లక్ష) జనము కలదై యుండెను. దానిలోని సేనాజనులు. ౧. విజయప్పనాయఁకుఁడు, ౨ తుపాకీ కృష్ణప్పనాయకుఁడు, 3 విజయరాఘవ యకుఁడు, ౪ వేంకటప్పనాయకుఁడు, నై యుండిరి. ఫసలీ ౮౭౦ లో విజయనాయకర్ విశేషముగాఁ బన్ను వసూలుచేసెను. అతఁడు వెల్లూరికడ విడిసియుండెను. చిత్తూరి పాళెగాఁడును తొండ్రమండలములోని యితర పాలెగాండ్రును విజయప్పనాయకునితో భేటీ చేసిరి. అతఁడు పైవారలు ఇచ్చుకోవలసిన పన్నులు నిర్ధారణచేసెను. ఇతర పాలెగాండ్రతోటిపాటు కాళహస్తిప్రభుఁడగు బొమ్మిరెడ్డి వృత్తాంతముగూడ జెప్పంబడెను. రాయలయొక్క సర్దారుఁడు వేలూరినుండి జిం[జీ]పట్టణమునకుం బోయెను. చోళమండలములోని పాలెగాండ్రు ఆసర్దారుని గలుసుగొనిరి. అప్పటిలో వా రియ్యవలసిన కప్పములు నిర్ణయించఁబడెను. విజయప్పనాయకుఁడు జింజీలోనే తనసేనలతో నుండెను. అతఁడు దానిక్రింద నుండు ప్రభువు లగు పాండ్య, చోళ, చేరరాజుల దేశములకుం

జోయి కప్పముల నిర్ణయించి వచ్చెను. తంజావూరు, తిరుచునాపల్లి మధుర, తిరునగరు రాజులు పైసర్దారుని యిష్టానుసారముగా వ్యవహార కట్టుబాటులకు నంగీకరించిరి. ఈప్రకారముగాఁ దూర్పున నుండుకర్ణాటకదేశము (మయిసూరు మొదలగునవి చేరని దేశము) రాయలయధికారముక్రిందికి వచ్చెను. ఈ దేశమువలన రాయలకు మూఁడు కోటులు రూపాయిలు వచ్చెడివి ఆ దేశమంతయు మూఁడుఖండములుగా నేర్పఱుపఁబడినది. ఆమూఁటిని బరిపాలించుటకు ముగ్వురు పరిపాలకులు (Governors) నియమించఁబడిరి. జింజీలో నుండుకృష్ణప్పనాయకుఁడు నెల్లూరు మొదలు కొల్లడం (Colaroon) నదివఱకును బరిపాలించుచుండెను. తంజావూరిలో నుండెడు విజయరాఘవుఁడను. నతఁడు కావేరీనది ప్రవహించుటవలన ఫలవంత మై యుండినదేశ మంతయుఁ బాలించెను. దానికి దక్షిణముం దుండుదేశమంతయు వేంకటప్పనాయకునివలనఁ బాలింపఁబడెను. ఇట్టిరాయల యధికారము చెడఁగొట్టుటకు దురుష్కప్రభువులు కొందఱు ఏకీభవించిరి. రాయలతాలూకు రాజప్రతినిధి (Viceroy) అతనిసేనలతోఁగూడ రాయలసన్నిధికిం బోవ నాజ్ఞాపింపఁబడెను. అది మొదలు జింజీలో నున్న తుపాకీనాయకరు తనస్వాతంత్ర్యముం బ్రకటింప నారంభించెను.

Page 691.

కృష్ణరాయనికిఁ గల్గినశాపము.

ఆనెగొందెకైఫీయతులో నీక్రింది వృత్తాంతము లున్నవి—

కృష్ణరాయలు నర్మదానదికి దక్షిణముం దుండుదేశమంతయు జయించెను. అతనికి లక్షసేన లుండెను. ఆనెగొందె సర్కారునకు లోఁబడియుండెడు నొకసామంతప్రభుఁడు దానిక్రింద నుండునిరువదికోటలుగల దేశమును బాలించుచుండును. కృష్ణరాయని యేనుఁగుబలమంతయు నతనివశములోనే యుండెను. అట్టి సామంతప్రభుఁడు కృష్ణరాయనివలన నొక సమయములో నానెగొందె విడిచి మఱియొక స్థలమున

కుం బోవ నాజ్ఞాపింపఁబడియెను. ఆవృత్తాంతము వినినయిర్వురు గోసాయీలు కృష్ణరాయనితో నాసామంతప్రభుఁడు ధర్మాత్ముఁడనియు నతని దేశాంతరమునకుఁ బంపకుఁడనియు విన్నవించుకొనిరి. కృష్ణరాయలు కనికరము లేనివాఁడై సాధులబోధ లక్ష్యము లేనివాఁడై ఆసామంతుఁడు దేశాంతరము పోక తప్పదని తీర్మానించెను. అపు డాయిర్వురు మహాత్ములును గృష్ణరాయనికిఁ గొన్ని నీతు లుపదేశించిరి. అట్టివానిని వినియైనను లక్ష్యము సేయక కృష్ణరాయలు వారిని వదలి పొమ్మని యాజ్ఞ చేసెను. అపు డా సాధువులు కోపముతోఁ గృష్ణరాయలు సంతానహీనుఁ డౌఁగాక యనియును, అతని సింహాసన మెక్కుటకు న్యాయముగు వారసుఁ డుండక పోఁగాక యనియు శపించిరి. వారిశాపానుసారముగనే కార్యములు జరిగె నని కలదు.

కృష్ణరాయుని యల్లునకుఁ గల్గినలోపము.

ఇటులనే కృష్ణరాయని యల్లుఁ డగు రామరా జధికారము చేయుచుండఁగా నొక తురుష్కుఁడు (ఫకీరు) హిందువులు గౌరవించెడు నొక సరస్సులో స్నానముఁ జేయుచుండెను. అపుడు రాజభటు లా ఫకీరును బట్టుకొని రామరాజుకడకుం గొంపోయిరి. ఆఫకీరుతో నతని మతస్థు లిర్వు రుండిరి. అపుడు రామరాజు వారి ముప్వురం గొట్టించి వస్త్రవిహీనులం జేసి వారిని ప్రాణములతో వదలిపెట్టెను అపు డాఫకీరులు ఢిల్లికిఁ (ఆకాలమున తురుష్కప్రభువుల రాజధాని) బోయి విజయనగరమును స్వాధీనము చేసికొననినాఁడు ఢిల్లీప్రభువులు తురుష్కమతస్థులు కాకపోదు రని వట్టుబెట్టిరి. ఇట్లు ఫకీరులు పెట్టిన మొఱ లాలించి ఆతురుష్క ప్రభువు లపుడే విజయనగరముపై దండెత్తుటకు సన్నాహములు చేయ నారంభించిరి, పిమ్మట విజయనగరము వారివలన ముట్టడింపఁబడెను. అది అయినపిమ్మట రామరాజు వంశస్థులలో మఱికొందఱు అనెగొందెపైఁ గొంతకాలమువఱకును గొంచె మధికారము కల్గియుండిరి. రామరాజువంశస్థులలోనివారు టిప్పుసుల్తానుకాలములో నానెగొందె విడిచి షోలాపురమునకు లేచిపోయిరి. వా రిప్పటికి నచ్చటనే యున్నారు.

Mr, Taylor's Catalogue Raisonnee Vol III.

Page 55

ఫ్రగ్రంథకర్త తాను చేసిన (Analysis) అను గ్రంథములోఁ కృష్ణరాయని గుఱించి కొంత వివరించితి నని చెప్పెను.

Page 191

నెం. ౬౫౬లో కృష్ణరాయ అగ్రహారముయొక్క చెర్వువిషయము చెప్పంబడినది. ఈగ్రామములో నుండెడు చెరువులు మూఁడును తెగిపోవుటచేత నచ్చో నుండెడు బ్రాహ్మణ కరణములు కృష్ణరాయని సహాయార్థమై వేడుకొనిరి. కృష్ణరాయలు మిక్కిలి యౌదార్యముతో వారు గోరిన సహాయముం జేసెను.

Pagә 400. (Catalogue Again.)

కూరంబరు లనుపేరుగల యొక యారణ్యక శాఖామనుజుల వృత్తాంతమును దెల్పెడు నొకపుస్తకము సన్యాసికృత మైనది కలదు. దానిలో నీప్రజలయధికారము ఆ దొండెచక్రవర్తి అధికారము దనుకను జైనమతము ప్రబలువఱకు నున్నట్లు చెప్పంబడును. ఇంతియకాక యీ ప్రజలయధికారము కృష్ణరాయల అధికారమువఱకును బ్రబలముగా నున్నందులకు దృష్టాంతములు గలవు. వీరు గర్విష్ఠు లై యుండుటంబట్టి వేళ్లాలరు లనుజాతిప్రజలు కూరంబరుల సంహరించుటకుఁగాను ముందర నారణ్యకులం బంపిరి. కృష్ణరాయల సేవలును, విద్యాలవా రను పాలగాంధ్ర సేనలును గూడి కూరంపర జాతివారిని మూలముట్టుగ సంహరించిరి.

Page 430.

Cullattur (కల్లత్తూరు) అను గ్రామములోని ప్రాచీనము లైన బంగారు పంట విషయము చెప్పుచు నీగ్రామము కూరంబరులయొక్క రెండవకోట గలదని చెప్పెను. ఆదొండచక్రవర్తి వారిని జయించినపిమ్మట ఆ కోటను పదిమంది స్వాధీనములో నుంచెను, వారిలో కొండయికట్ట వేళ్లాలరు నుండెను. వీఱిరిదఱా రాజునకుఁగ్రింది వారుగానుండి దేశమును

పాలించిరి. ఒకటీవ పురోహిత బ్రాహ్మణుఁడు తిరువళ్లీశ్వర కోవెలకు వచ్చెను. వచ్చి కల్లత్తూరులో నొకభూమిని నిలిచెను. దేవుఁడొకనాఁడా బ్రాహ్మణునకుఁ గాన్పించి యాభూమి దున్నించినపుడు తనతోఁ జెప్పుమనికోరెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు నట్లు కావించెను. అపుడు దేవుఁడువాహనముపై నెక్కివచ్చి గుప్పెడు విత్తనములు చల్లి అంతర్ధానము నందెను. తక్కిన విత్తనము లాబ్రాహ్మణునివలననే విత్తఁబడెను. ఆ సస్యము మిక్కిలి గోవగా నెదిగెను. ఆచుట్టుపట్ల నుండెడు నితరుల సస్యములు నీరసముగా నెదిగెను. బ్రాహ్మణుని సస్యము మనుష్యున కందనంత యెత్తు ఆయెను. కాని వెన్నుమాత్రము వేయక యుండెను. దాని కా బ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి చింతించెను. తోవంబోవు నొక వెల్లాలరు వాఁడు పైసస్యముయొక్క యొక దంటు తీసి విప్పిచూచెను. అపుడందులో నొకబంగారువె న్నుండెను. అంతట వాఁడాబ్రాహ్మణునితోఁ దనసస్యముతో నతని సస్యము మార్పుకొమ్మని కోరియొప్పించి దానికి వ్రాఁతమూలముల నేర్పఱచెను. ఇట్లుండఁ జిరకాలమున కాసస్యము వెన్నులు వేసెను. భూమియును బంగారురంగును బూనెను. ఆ వృత్తాంతమాకాలములో నాదేశముం బాలించుచుండిన హరిహరరాయలు విని సేనాపతివ్రతుఁడై వచ్చి సస్యముం గోయించి నూర్పించి దానిని విభాగించి యొకపాలు వ్యవసాయకునకు, నొకపాలు భూస్వామికి, నొకపాలు రాజునకు నిర్ణయించి యెవరిది వారి కిచ్చి తనపాలు తాను గైకొని పోయెను. పైదదినుసు యిటుకలతోఁ గట్టఁబడిన చప్టాపై నూర్చఁబడినది. ఆచప్టాకే కళ్ల మని పేరు. దానింబట్టి ఆ గ్రామమునకు వఱవెలెనాత కళ్లత్తూరు, అనగా బంగారము సస్యముగఁ బండునది. అని యర్థము. పైగ్రామములోని కోట తొండమాను చక్రవర్తి కాలము మొదలు కృష్ణరాయని కాలమువఱకును వెల్లాళ్ హక్, అనఁగా వ్యవసాయదారులను జాతివారి క్రింద నుండునది. ఆ జాతివారితోఁ గృష్ణరాయలు బ్రాహ్మణుల కొక యగ్రహారము కట్టి యియ్యమని ఆజ్ఞాపిం

చెను. అవు డాజాతివారు దానిం జేయమని తిరస్కరించి పలికిరి. దానికిఁ గోపించి కృష్ణదేవరాయలు వారిపై దండెత్తిపోయెను. ఆ యిర్వురకు నాఱుమాసములు మహాయుద్ధమాయెను. అందు పైజాతిప్రజ లనేకులు కృష్ణరాయని వలన సంహరింపఁబడిరి. అవు డాప్రజలు కృష్ణరాయని తో సంధిగావించుకొనుట మంచిదిగా నెంచి కృష్ణరాయనియాజ్ఞానుసారముగ నగ్రహారము కట్టి యిచ్చుట కంగీకరించిరి. ఇదియునుగాక రెండు సత్త్రములును గట్టి యందొక దానికిఁ గృష్ణరాయని నామ ముంచి ప్రకటించిరి.

Page 524.

కాంచీపురముయొక్క కైఫీయతులో జైనులను శంకరాచార్యుల వారు కొట్టి హిందూమతమును స్థాపించె ననియు నిప్పటికిని జైన కాంచి యనుచిన్న యూ రున్నట్లును, జైను లచ్చో నున్నా రన్నందులకు గృష్ణరాయనివలనఁ గట్టింపఁబడిన గోడలలోపలను, దేవళములలోపలఁ గూడ జైనవిగ్రహములు లుంచఁబడియున్నవి.

కృష్ణరాయ విజయకథా సంగ్రహము.

౧. తురుష్కులను జయించుట, ౨. ఒరిస్సారాజకూఁతుం బరిణయమగుట, ౩. సింహాసన మెక్కుట, ౪. గజపతిని క్షమించుట ౫. తురుష్కులపై యుద్ధమునకు వెడలుట, ౬. సేనానులు లోఁబడుట, ౭. అహమదు నగరమును గైకొనుట, ౮. గుణాగుణ విచక్షణము, ౯. సాళువ తిమ్మరుసు(లేక అప్పాజీ) అను నతఁ డతనిమంత్రి. ౧౦. శిదావిఖాన్‌తో ఘోరముగాఁ బోరాడుట మొదలగు నంశము లున్నవి.

ఈ గ్రంథము కృష్ణదేవరాయలు తురుష్కులతోఁ జేసిన యుద్ధ వివరమును, తరువాత వారిం జయించిన రీతియును, గజపతి రాజు అనఁగా నోఢ్రిరాజు కుమార్తెను కృష్ణరాయలు వివాహము చేసికొనివారితోఁ జేసిన సంధివిశేషములను విస్తరించుటకునై యున్నది. తురుష్క

లను జయించిన పిమ్మట వారితో స్నేహముగా నున్న గజపతి అధికారము తగ్గించుట అవసర మని కృష్ణదేవరాయనివలన నూహింపఁబడెను. మొదటయుద్ధారంభమైనది. కాని యితర చిక్కులు కల్గుటచేత రాయని యొక్క ముఖ్య మంత్రి యగుఅప్పాజీ చెప్పిన ఆలోచనము ననుసరించి గజపతితో సంధిచేయుటకుఁ బ్రయత్నము చేయంబడెను—అప్పుడు గజపతి తనకుమార్తెను కృష్ణరాయల కిచ్చి వివాహముచేయుట కంగీకరించెను. అటుపిమ్మట దేశానుచారముగఁ జిలుక రాయబారము వచ్చినట్లును అది రాయనితో గజపతి కూఁతువృత్తాంతమును సౌందర్యాదులును జెప్పినట్లు నుండి పిమ్మట అట్టి వృత్తాంతముల ననుసరించి వివాహమును జరుపఁబడె నని యున్నది.

కథావిశేషములు.

ఈ గ్రంథము వెంగయ్య కవివలనఁ జేయంబడినది ఇతఁడు కాలయయను నతని కుమారుఁడు. హాఁహాడిచిన వేంకటభూపాలుఁ డీగ్రంథమునకుఁ గృతిపతి. అతఁడు కృష్ణరాయని చారిత్రమంతయుఁ గావ్యముగాఁ జేయఁగోరెను. గ్రంథారంభములో విజయనగర పట్టణముం గూర్చి వ్రాసెను. అనంతరము కృష్ణరాయని తండ్రి యగునరసింహరాయని చారిత్ర విశేషములు వివరింపఁబడెను. అటుపైని నరసింహరాయఁడు విద్యారణ్యస్వామియొక్కయు విరూపాక్షేశ్వరుని యొక్కయుఁ బ్రభావమునంగూర్చి సంప్రశ్నించినట్లును, దానికి సమాధానము చెప్పుటలో విజయనగరము కట్టుటకు పూర్వ మున్నవిద్యారణ్యుని చర్యలును వివరింపఁబడినవి. అవి యన్నియు నీక్రింది విధంబుగా నుండును. ఎట్లన్నను:—

ఈశ్వరుఁడు విద్యారణ్యుల యవతార మెత్తెను. ఆవిద్యారణ్యులనంతరము శంకరాచార్య పీఠారోహణముఁ జేసెను. విద్యారణ్యులు లక్ష్మినిగూర్చి తపస్సుచేసి ఆమెకటాక్షము నంది ఆయడవిలో నొకపట్టణము తన్నపేరిటఁ గట్టెను. అది లక్ష్మికి నివాసస్థానముగాఁ జేయంబ